

Uuniuutuu Pietarista

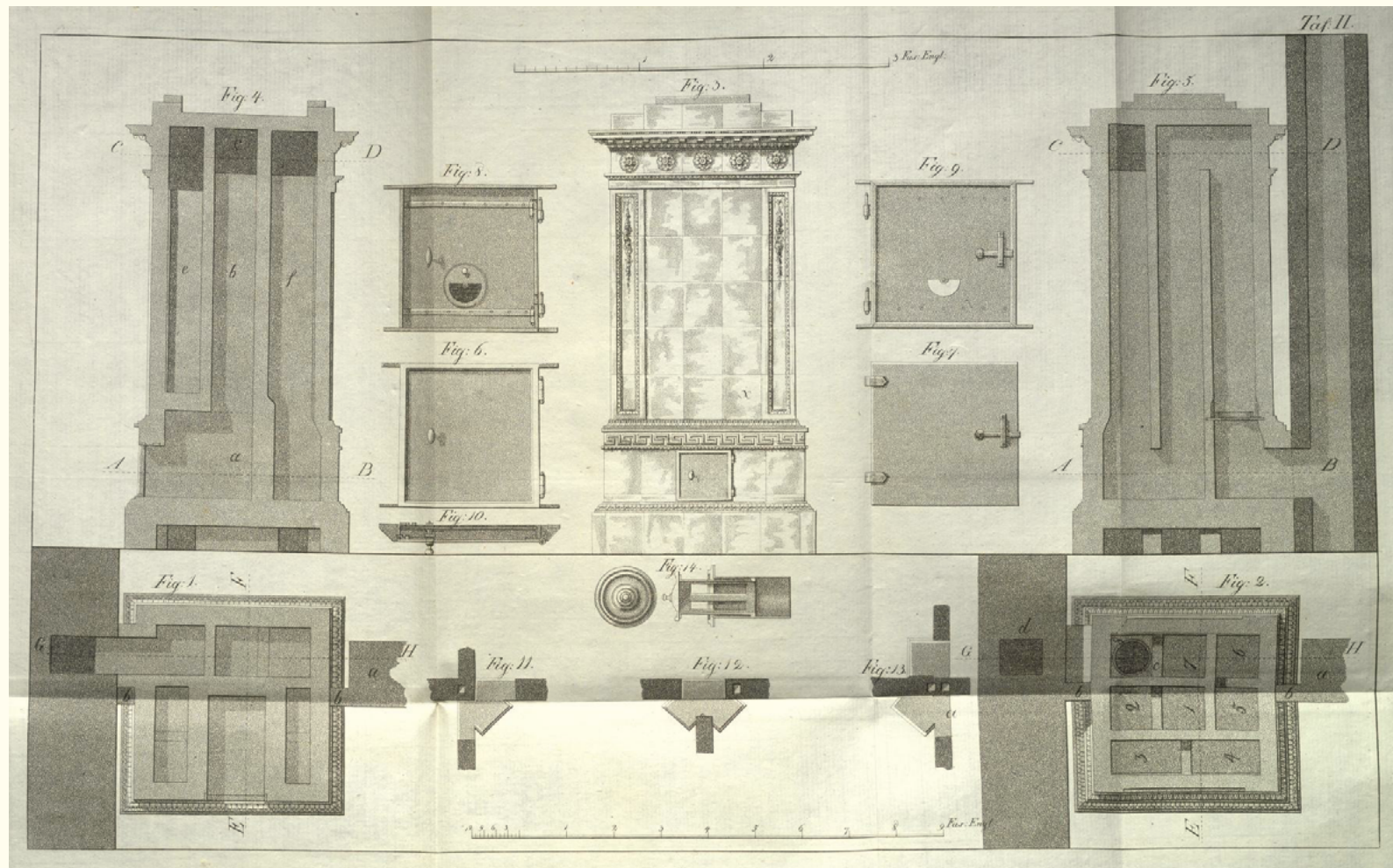
Irma Lounatvuori

ENGEL JA EMPIREUUNI SUOMESSA

Uuniuutus Pietarista

ENGEL JA EMPIREUUNI SUOMESSA

Carl Ludvig Engel, Uunisuunnitelma teoksessa *Anleitung zum Bau des Russischen Stubenofens* 1821, Taf. II.

Irma Lounatvuori

Uuniuutus Pietarista

ENGEL JA EMPIREUUNI SUOMESSA

Kirjoittaja

Irma Lounatvuori

Kustantaja

Senaatti-kiinteistöt

Rakennuttajapäällikkö Selja Flink

Etukansi

Keisarillinen palatsi, tanssiaissali. *Project pour la Decoration intérieure de la Salle de Bal*. Carl Alexander Engelin laveerattu piirros 1840. Åkerfeldtin kokoelma. Yksityiskohta. Museovirasto.

Takakansi

Iso-Teutarin kartanon empiresali 1936. Kuva Museovirasto.

Graafinen asu

Susanna Raunio

Kirjapaino

Grano Helsinki 2026

ISBN 978-952-368-200-9 (painettu)

ISBN 978-952-368-201-6 (pdf)

Sisällysluettelo

Lukijalle	9
Teoriaa, tekniikkaa ja toteutuksia eli uunin tekninen kehittely alkaa Venäjällä	13
TAVOITTEENA PUUTA SÄÄSTÄVÄ, LÄMPÖÄ TALTIOIVA UUNI	14
UUNIKIRJOITUKSIA VENÄJÄLLÄ	15
KIERTOILMAUUNI INNOSTAA SAKSASSA	20
PUUPULA UHKANA RUOTSISSA	23
KOHTI VALKOISTA EMPIREUUNIA	25
MALLEJA JA MUOTTEJA	29
UUNITAIDETTA MONREPOS’N SALEIHIN	31
<i>Venäläisen empireuunin perustyyppejä</i>	<i>39</i>

Venäläinen empireuuni saa jalansijan Suomessa	42
eli mikä oli arkkitehti Carl Ludvig Engelin osuus Venäjällä kehitetyn uunin suosiolliseen vastaanottoon suuriruhtinaskunnan edustustiloissa	
ENGEL KEHITTELEE OMAN UUNIMALLIN	43
ENGEL SIIRTYY HELSINKIIN	48
KENRAALIKUVERNÖÖRIN TALO	48
Kaksi empirekauden tyyppiunua	51
<i>Uhritulta ja vestaaleja</i>	55
MASSATUOTANNON MAHDOLLISUUKSIA	58
LÄMPÖÄ MERIKASARMIN MATRUUSEILLE	59
<i>Uttermarkin keksintö saa armon</i>	61
SENAATINTALO	62
SOTAVÄENTARKASTAJAN TALO	63
ALEKSANTERIN YLIOPISTO	63
KEISARILLINEN PALATSI	67
UUNEJA TURUN JA VIIPURIN JULKISIIN RAKENNUKSIIN	69
<i>Luninin kaakelitehdas Tartossa</i>	72

KARTANOSALIEN KAUNISTUKSEKSI	73
Pietarista Vuojolle	74
Mars ja Minerva	77
Flora ja Hebe Karjalassa	81
REUNAPILASTERIT TUNNUSMERKKINÄ	84
<i>Kaksi kuriositeettia Porvoosta</i>	92
SILEÄPINTAINEN, KORISTEETON UUNI	94
UUNITEHTAILUA MUODIN MUKAAN	97
HISTORISOIVAA RESTAUROINTIA	101
LEIMALLISTA TIETOA	106
Venäläisiä leimoja pappilan uuneissa	107
Arkistolähteet	110
Kirjallisuuslähteet	112
Henkilöhakemisto	119

Project pour la Décoration intérieure de la Salle de bal.

Revue dans l'architecture 44e 26e 1840

W. Kerschbaum

Keisarillinen palatsi, tanssiaissali. *Project pour la Decoration intérieure de la Salle de Bal.*

Carl Alexander Engelin laveerattu piirros 1840. Åkerfeldtin kokoelma. Museovirasto.

Lukijalle

MIKSI PIETARILAINEN EMPIREUUNI? Suomalaisia kaakeliuuneja käsittelevissä harvalukuisissa selvityksissä on esitelty vain muutama empirekauden uuni, ja sen tyyliä ja muotoutuminen on jäänyt tyystin vaille huomiota.¹ Käsillä oleva selvitys paneutuu empireuunin venäläiseen kehityshistoriaan ja uunityypin tuloon Suomen suuriruhtinaskuntaan ja sen eri kehitysmuotojen esiintymiseen Suomessa painottaen uunin klassismin muotokieltä. Pietarista Suomeen hankittiin kaakelit ja tarvittavat koristeosat uunin ulkoista hahmoa varten, mutta uunin lämpötaloudellisesti oivallinen konstruktio jäi muurarimestareiden vastuulle. Uudentyyppisen tiilirungon tekniseen toteutukseen on muurareilla täytynyt olla selkeitä ohjeita ja piirroksia. Pietarista Helsinkiin asettunut Carl Ludvig Engel ideoineen oli ratkaisevassa asemassa uunien toteutuksessa, joskin vain yksi muuraustapaa koskevasta Engelin kirjallista ohjeista on säilynyt, sekin ilman piirustusta.²

Empireuunin tyyllinen kehitys osuu Katariina II:n aikana alkaneeseen antiikin kaikenpuoliseen ihailuun. Venäläisen kiertoilmauunin tekninen kehittäminen puuta säästäväksi ja

lämpöä tehokkaasti tallentavaksi on tuon periodin suuri saavutus. Uunityypin edistyksellisen konstruktion rinnalla kulkee sen klassismin ideaaliin soveltuva ja muuntuva ulkohahmo. Uuni tulee Suomeen teknisenä ja tyylihistoriallisena uutuutena Pietarista Carl Ludvig Engelin mukana, ensin Helsingin julkisiin rakennuksiin tärkeänä osana niiden arkkitehtuuria, ja pian myös yksityisiin tiloihin. Lukuisista Engelin kaudella pystytetyistä massatuotantona valmistetuista empireuuneista vain aniharva on enää alkuperäisellä paikallaan.

Empireuuneja koskevaa aineistoa olen tutkijavuosinani Museovirastossa koonnut kartanoinventointien ja tarkastuskäyntien yhteydessä 1970-luvulta lähtien. Tietyt sileät valkeat uunit kiinnittivät huomiota. Niiden alkuperää saattoi tuolloin vain arvailla, mutta aihe jäi askarruttamaan ja odottamaan selvittelyä. Uunityypin Suomen tuloa ja esiintymistä tukeva keskeinen aineisto ovat Helsingin uudelleenrakennuskomitean kassatilit ja tarve- ja kustannusarviot sekä Kansallismuseon tutkijoiden menneinä vuosikymmeninä kokoama uunikortisto ja erillinen uunikuvien kokoelma sekä Museoviraston kuva-arkiston vanhempi aineisto. Kokoomateokset *Herrgårdar i Finland* ja *Suomen kartanot ja suurtilat* antavat hyvän käsityksen uunityypin säilyneisyydestä maaseudulla vielä 1940-luvulla.

1 Berg 1953; Pehkonen 1981; Seela 1982; Peisa 1982; Hyvönen 1983; Heinämies 1989; Seela 1994; Hyvönen 1996; Soiri-Snellman 2003; Moisio 2025.

2 Lääninkanslia 15/8.1831. Tarve- ja kustannusarviot. Rakh. KA.

Venäjällä on 2000-luvulla virinnyt kiinnostus uuneihin ja uusien kaakeliuunien valmistukseen. Laajin yleiskatsaus uuneista on ANKO-kustantamon julkaisemassa moniosaisessa sarjassa *Камины и печи*, joka keskittyy etupäässä uunin tekniseen kehitykseen sivuten kevyesti tyylihistoriallisen näkökulman. Viipurin seudun kaakeliuuneista tehdyissä perusteellisissa selvityksissä *Izraztsovyje petši Vyborga* ja *Izraztsovyje peči Vyborgskogo rajona Leningradskoj oblasti* = *Kaakeliuunit Leningradin alueen Viipurin piirissä* on kartoitettu 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa toimineiden suomalaisten kaakelitehtaiden tuotantoa. Klassisismien aikaa niissä edustaa vain yksi Monrepos'n kartanon valkea uuni. Pietarissa ja sen ympäristössä olleita tai rekonstruoituja empireuuneja voi sitkeällä selailulla löytää taidehistoriallisista tutkimuksista ja sivustoilta citywalls.ru. ja terijoki.ru. Baltian kartanoiden uunisukulaisiin johdattavat Viron ja Latvian museoiden verkkosivustot sekä Konrad Straussin perustutkimus *Die Geschichte der Töpferzunft von Mittelalter bis zur Neuzeit und die Kunsttöpfereien in Alt-Livland*.³

Teksti jakautuu kahteen osaan ”Teoriaa, tekniikkaa ja toteutuksia” eli uunin tekninen kehitys Venäjällä ja lukuun ”Venäläinen empireuuni saa jalansijan Suomessa” eli uunityypin käyttö suomalaisessa arkkitehtuurissa. Tekstissä käytetyt uunityyppejä kuvailevat nimitykset ”portaaliuuni” ja ”pilasteriuuni” ovat kirjoittajan. Empireuuni Suomessa -selvitys on lisälehti monelta suunnalta aikaisemmin jo valotettuun Carl Ludvig Engelin perintöön. ❁

Tammikuussa 2026

IRMA LOUNATVUORI

3 Kozlov 2016; Rodenkov & Liholat 2013 ja 2023; Strauss 1969; <http://pilis.lv/lv/pilis-un-muizas>; <https://register.muinas.ee>.

Jac. Ahrenberg suunnitteli uunit valtion edustustiloihin empiren hengessä. Kuva J. Wikstedt 1920-luku. Helsingin kaupunginmuseo.

ENGELIN MERKITYSTÄ Suomen valtion nykyisessä rakennuskannassa ei voi liioitella. Kenraalikuvernöörin talo (Bockin talo) on nykyisin Helsingin kaupungin omistuksessa, mutta teoksessa mainituista rakennuksista Senaatti-kiinteistöt edelleen hallinnoi Merikasarmia, Senaatintaloa (Valtioneuvoston linna), Sotaväen tarkastajan taloa (Valtioneuvoston juhlahuoneisto eli Smolna) sekä Turun Akatemiataloa. Tasavallan presidentin kanslia hallinnoi puolestaan Keisarillista palatsia (Presidentinlinna) ja Helsingin yliopiston vastuulla ovat sen omat rakennukset, kuten päärakennus ja kirjasto.

Mielenkiintoinen varhainen restaurointitarkaisu on myös Jac. Ahrenbergin Engeliä mukaillen suunnittelema uuni, joita voi edelleen ihailia Presidentinlinnassa ja Valtioneuvoston linnassa. ✿

SELJA FLINK

Senaatti-kiinteistöt

Hollantilaiskaakelit hallitsivat uunituotantoa aina 1700-luvun loppupuolelle. Menšikovin palatsi, Pietari. citywalls.ru

Teoriaa, tekniikkaa ja toteutuksia eli uunin tekninen kehittely alkaa Venäjällä

Taustaa

Jokainen, joka on elänyt Venäjällä yli talven, voi todistaa siskäläisen huoneenlämmityksen erinomaisuuden. Pitkät kovat pakkaset ankarassa Pohjolassa ovat saaneet ihmisen kekseliäisyyden huomattaviin saavutuksiin torjumaan tuota vihollista. Täydellinen, paras mahdollinen voitto siitä on onnistuttu saamaan asuintiloissa. Jopa kovimmilla pakkasilla voidaan venäläiseen tapaan lämmitetyissä huoneissa elää yötä päivää ihan kuin lauhkeassa ilmastossa. Puunkulutus on saksalaista uunia vähäisempää.⁴

LÄMMÖNLÄHDE, jota anonyymi saksalainen kirjoittaja yllä ylistää, oli pitkän kehittelyn tulos tultaessa 1810-luvulle. Kaakelien valmistus Venäjällä alkoi 1700-luvun alussa, kun Pietari I oli Hollannissa tutustunut sinisistä kaakeleista rakennettuihin uuneihin. Heti keisarin palattua kotimaahan aloitettiin Moskovan lähistöllä Novo Jerusalemin luostarissa kaakelien valmistus, ja ensimmäinen kaakelilasti toimitettiin näytteeksi keisarille,

joka kohta antoi määräyksen viipymättä valmistaa sinikuvioisia uunikaakeleita. Pietaria rakennettiin tuolloin uudenaikaiseksi pääkaupungiksi, mikä takasi tiilen ja kaakelien valtavan kysynnän. Manufaktuureissa alkoi tuottoisa hollantilaistapaisten, koboltinsinisellä koristeltujen kaakeleiden valmistus. Kaakelien pinnoissa toistuivat esikuvamaan aiheet, myllyt, laivat, maisemat, kanaalit. Kaakelia tarkoittavaksi sanaksi vakiintui *izrazets* – kuvitettu laakea pinta – ja kaakeliuunin yleiseksi nimitykseksi ”hollantilainen uuni”. Elisabetin ajan (1741–1762) barokkiarkkitehdit loivat näyttäviä uuniluomuksia keisarillisiin palatseihin, aateliston kartanoihin ja kaupunkitaloihin. Erityiseen maineeseen korkeatasoisilla sinisillä kaakeliuuneillaan kohosi Narva.⁵

Tiilitehtaita nousi 1700-luvulla pitkin Nevan rantoja. Ensimmäiset keisarin määräyksestä perustetut pajat rakennettiin Strelnaan, jossa jo 1722 laskettiin valmistuneen peräti 3,5 miljoonaa tiiltä, ja Gontšarnin pajassa taituroitiin valkoisia kaakeleita sinisin kuvioin hollantilaiseen tapaan. Tiilipajoja perustivat niin kaupungin teollisuusporvarit

4 Anweisung 1819, 3.

5 Voronov 1960, 194, 195; Strauss 1969, 181; www.v-smirnov.ru/p01.htm.

ja upseerit kuin kauppiaat ja talonpojat. Aatelistokaan ei jäänyt seuraamaan sivusta. Keisarinna Katariina II:n luvalla esimerkiksi ruhtinas Aleksander Bezborodko, lukuisien palatsien rakennuttaja, perusti 1780-luvulla Sorsajoelle (Utkina) oman yrityksen. Myöhemmin monella hovipiiriin kuuluneella suvulla, Galitsineilla, Apraksineilla, Stroganoveilla ja Šeremetjeveillä oli tiilenvalmistamo, ja Nikolai Jusupov kuului 1790-luvulla Keisarillisen posliinitehtaan johtajistoon.⁶ Tiiliteollisuuskeskittymiä rakentui Inkereenjoen varsille Ust-Ižoraan ja Sorsajoelle. Syntyi suoranaisia tiilidynastioita, kuten Ust-Ižoran Zaharovien. Pian tehdasalueet levittäytyivät pitkinä riveinä Nevan molemmille rantamille niin, että 1800-luvun puolivälissä Pietarin alueella oli 33 tehdasta ja Schlisselburgin (Pähkinälinna) alueella 28.⁷ ❀

Tavoitteena puuta säästävä, lämpöä taltioiva uuni

KESKIAJALTA LÄHTIEN käytössä ollut, pottikaakeleilla tai lasitetuilla sileillä kaakeleilla päällystetty tiilinen uuni oli suojainen tila, jonka pohjalla tuli paloi. Puuta piti polttaa koko ajan, jos mieli saada huoneeseen yhtään tasaisempaa lämpöä. Pietari I:n ukaasin synnyttämät uunit eivät kuitenkaan tuoneet vielä teknistä ratkaisua lämpötalouteen, siksi puuta säästävän ja lämpöä paremmin taltioivan uunin kehittäminen käynnistettiin tieteellisellä tasolla 1700-luvun puolivälin tienoilla Venäjällä samaan aikaan kuin valtiovallan käskystä Ruotsissa ja Preussissa. Ruotsin kamarikollegio julisti 1767 virallisen toimeksiannon kehittää lämpötaloudellisesti edullinen kaakeliuuni, ja Preussissa uunisuunnitteluun ryhdyttiin Fredrik II:n määräyksestä. Hallitsijoiden kehotuksia keksintöihin tukivat Kuninkaalliset tiedeakatemit Tukholmassa ja Berliinissä ja Pietarin Keisarillinen Vapaa Talousseura. ❀

6 Bagdasarova 2011, 15.

7 *Tri veka* 2004, 232–234; Pietarin alueen tiilitehtaiden tuotantoa esitellään Pietarissa Tiiliteollisuuden historian museossa. Музей истории кирпичного производства в СПбГАСУ. www.citywalls.ru.

Uunikirjoituksia Venäjällä

ARKKITEHTI ja kaupunkisuunnittelija Ivan Lemm julkaisi Pietarissa 1785 kaupunkien ja maaseudun rakentamista käsittelevän oppaan, jonka saksalaistaläläinen kirjoittaja tarkoitti laajan keisarikunnan rakentajille, jotka rakensivat itse ilman arkkitehdin apua. Teknisiin yksityiskohtiin kuului myös kirjoittajan kehittänyt ”hollantilaisen” uunin savua ulos johtava kiertojärjestelmä.⁸ Teoksen kuvaplaanssi nro 14 esittelee kaappimaisen, etusivultaan kaarevan pystyuunin, jonka savukanavat on jaettu vaakatasossa olevilla hyllyillä. Teoksen seuraavissa painoksissa uunissa ei ole tapahtunut teknistä lisäkehittelyä eikä sen laajemmasta käyttöönotosta ei ole tietoa. Jatkokehittelylle oli tilaa.⁹

Arvovaltainen Pietarin Keisarikunnan Vapaa Talousseura toimitti jäsenilleen uunitekniikkaa koskevan kyselyn. Pitkän ja yksityiskohtaisen selvityksen kirjoitti professori ja historioitsija Eberhard Johann Schroeter, talousseuran jäsen, seuran arkistojen ja kirjaston hoitaja. Schroeterin lokakuussa 1789 kirjoittama selvitys syistä asuinhuoneiden kylmyyteen, *Primetšanie o pritšinah holoda*, julkaistiin Vapaan Talousseuran vuosikirjassa

1790¹⁰ ja sen saksankielisessä laitoksessa 1793 otsikolla *Anzeige der Ursachen der Kälte einiger Wohnzimmer*.¹¹ Huoneiden kylmyyteen vaikutti ikkunoiden, lattioiden ja ovien rakenne mutta ennen muuta uunien huono lämmön taltiointikyky. Ratkaisuksi Schroeter esitti pysty- ja vaakasuuntaisilla kiertokanavilla varustettua uunityyppiä. Samalla hän lanseerasi ulkohahmoltaan yksinkertaisen, suoralinjaisen kaakeliuunin, jollaisesta oli tuleva vaatimattomampien arkitilojen uuni lähes koko seuraavan vuosisadan ajaksi.

Ylivertainen merkitys venäläisen uunin kehityshistoriassa oli Nikolai Lvovilla, hänen kirjoituksillaan ja piirroksillaan. Monitaituri, puistosuunnittelija, runoilija, graafikko, näytelmäkirjailija, Andrea Palladion teosten kääntäjä, arkkitehti Nikolai Lvov kehitti parannuksia sekä uunin lämpöaltiointiin ja ilmanvaihtoon että uunin ulkoasuun. Kehittelytyönsä hän julkaisi 1795 ja 1799 tutkielmissaan *Russkaja pirostatika*, joissa hän tekstein ja graafisin piirroksin esitteli erityyppisiä kiertoilmakanavilla varustettuja ”ilmauuneja”.¹² Kirjoittajan mielestä ”venäläiset savua tupruttavat uunit hävittävät enemmän väkeä kuin kuunaan kulkutaudit”, mistä syystä sekä huoneen että uunin ilmanvaihdon järjestäminen oli ensisijaisen tärkeää.¹³

8 Lemm, 1785, 30–32. Uudispainokset 1802 ja 1821; Ivan Lemm, ”Hollantilainen” uuni. Arkkitehtuurimuseo, Moskova.

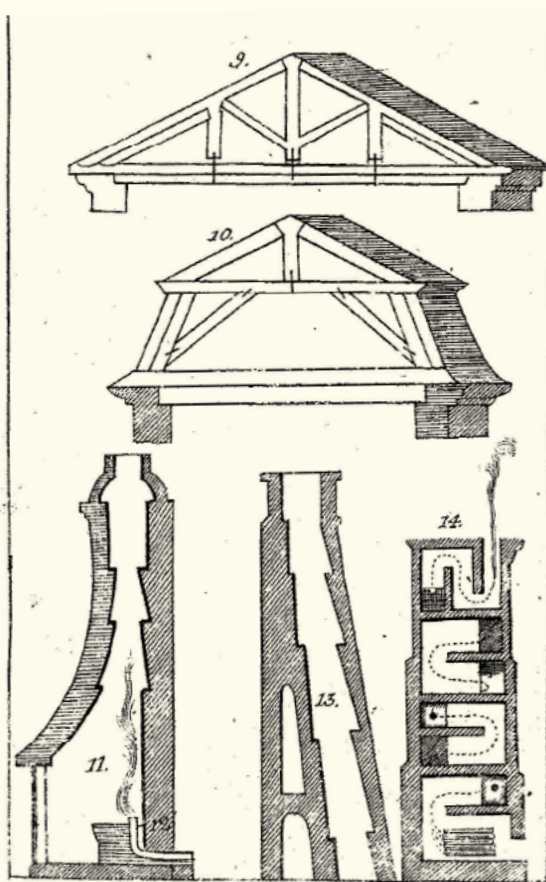
9 Laaja ja perusteellinen teos venäläisen uunin teknisestä kehityksestä, Kozlov 2017.

10 Trudi Volnogo Ekonomitšeskogo Obšestva 1777, 159–189.

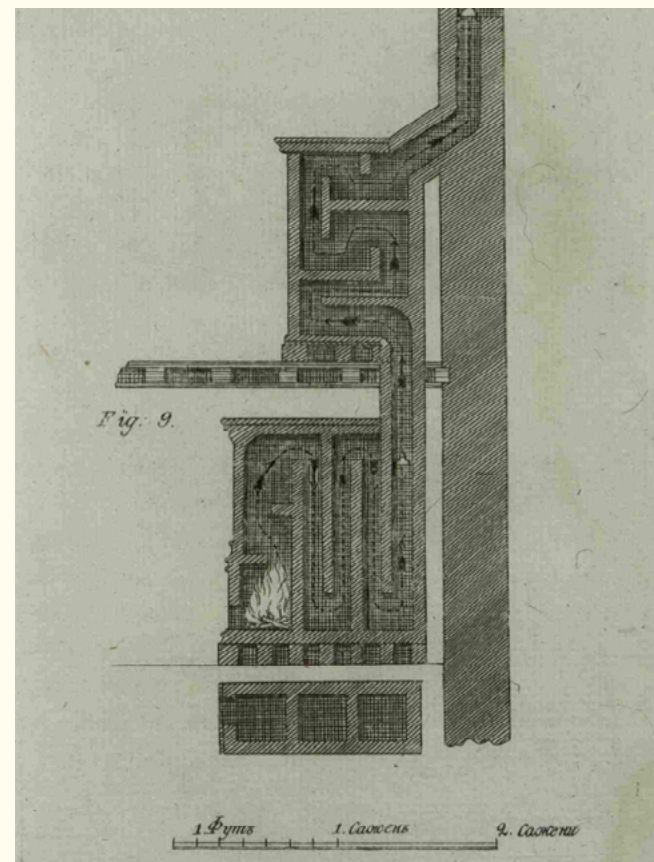
11 Schroeter 1790 XII, 1–49 ja 1793.

12 Lvov 1795, 1799; Projekt ”vozdyšnoi” petš. N. A. Lvov. Gravyiri. Arkkitehtuurimuseo, Moskova. Lvovin teoksen on V. Sekatšev julkaissut 2020 näköispainoksena.

13 Glumov 1980, 140.

Ivan Lemmin esittelemä ”hollantilainen”
kiertoilmauuni 1785, planssi 14.

Eberhard Johann Schroeter loi uunisuunnitelmallaan
empireuunin kaappimaisen perusmuodon. Schroeter 1790, fig. 9.

Lvovin keksinnössä ilmaa tuotiin putkiston avulla uuniin, jonka sisällä pystysuorat, polveilevat tiilikanavat kierrättivät kuumat savut hormiin ja sitä kautta ulos.

Lvovin uunin ulkoista hahmoa voidaan pitää koristeellisen empireuunin prototyypinä. Kaappimainen uuni rakentui suorakulmaisesta sokkelista, sitä kapeammasta runko-osasta ja niitä erottavasta hyllystä sekä koristeaiheista, jotka tulivat tyypittämään venäläisen uunin valmistuksen – ”annoin uunille neliskulmaisen muodon, jollainen on helppo valmistaa kaakelistä. Sitä voi koristella kipsikuvioilla, karniiseilla ja erilaisilla figuureilla”. Lvovin uuniuutuuden ottivat Pietarissa ensimmäisenä käyttöön arkkitehti Adam Menelaws ja sotilasrakennusten suunnittelija Feodor Volkov, jotka ryhtyivät ”valmistamaan kauniita uuneja suorista, yksinkertaisista kaakeleista”.¹⁴

Pietarin Vapaan Talousseuran jäsen metallurgi, insinööriarkkitehti Frans Ludwig von Cancrin oli työskennellyt vuodesta 1785 lähtien Katariina II:n palveluksessa Novgorodin alueella Staraja Russan suolatehtaitten johtajana, minä aikana hän oli paneutunut uuniteknikan kehittelyyn. Hänen 1797 Leipzigin ilmestynyt teoksensa *Anweisung Schornsteine feuerfest zu bauen, wie auch Stubenöfen nach russischer Art zu verbessern* välitti saksalaiselle yleisölle kuparipiirrosten avulla tietoa venäläisen uunin paremmuudesta verrattuna Saksanmaalla käytettyihin. Aleksanteri I:lle omistettu seuraava teos, Pietarissa 1802

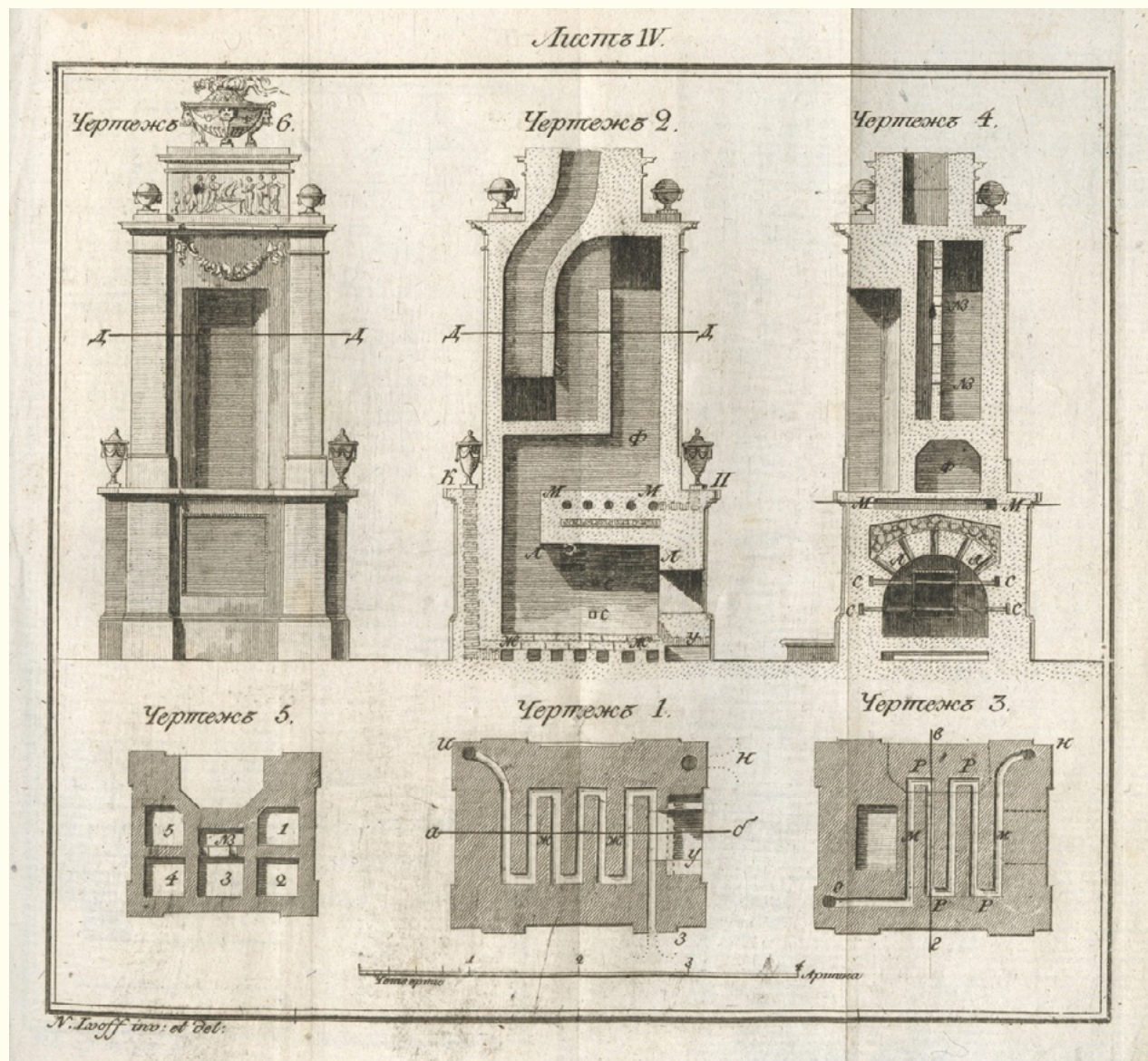
kirjoitettu *Vollständige Abhandlung von den Oefen und Kaminen im Russischen Reiche* kuvasi uunin rakennetta ja kaakelityyppejä, luokkuja ja peltejä sekä näytti, miten uuni nivotaan osaksi kiinteää sisustusta. Uuneissa oli kukkaköynnöksiä, seppeleitä, vaaseja, jousia, pylväitä, kaaria ja veistoskoristeita.¹⁵ Cancrinin kirjoitusten välityksellä nimitys ”hollantilainen uuni” vakiintui eurooppalaiseenkin kielenkäyttöön. Laajalevikkiset teokset tutustuttivat myös arkkitehti Karl Friedrich Schinkelin venäläistyyppiseen uuniin, ja on mahdollista, että Cancrinin julkaisuissa kuvattujen uunien design vaikutti Schinkelin uunisuunnitelmiin, joita hän laati berliiniläisen Tobias Christoph Feilnerin kaakelitehtaan uusiin mallistoihin.¹⁶

Pietarissa toiminut tehtailija, arkkitehti Johann Heinrich Uttermark (Utermark) toi 1815 Pietarin Vapaan Talousseuran tutkittavaksi muutamia omia, vuodesta 1812 lähtien kokeilemiaan uuneja, jotka hän kävi esittelemässä myös saksalaisille rakentajille Berliinissä. Uttermarkin keksintö oli täysin uudentyyppinen ja kaakeliuuneista poikkeava. Vapaasti seisovan pyöreän tiilirakenteen ja siinä olevien 6–8 savukanavan kuoreksi ja huoneen kaunistukseksi ei muurattu kaakeleita, vaan uuni päällystettiin rauta- tai peltikuorella. Tämä ns. Uttermarkin uunina tunnettu lämmönlähde levisi massatuotantona laajaan käyttöön. Uttermarkin rautauunin alkuperäinen suunnitelmapiirros ei ole säilynyt, mutta se on piirroksena esitelty

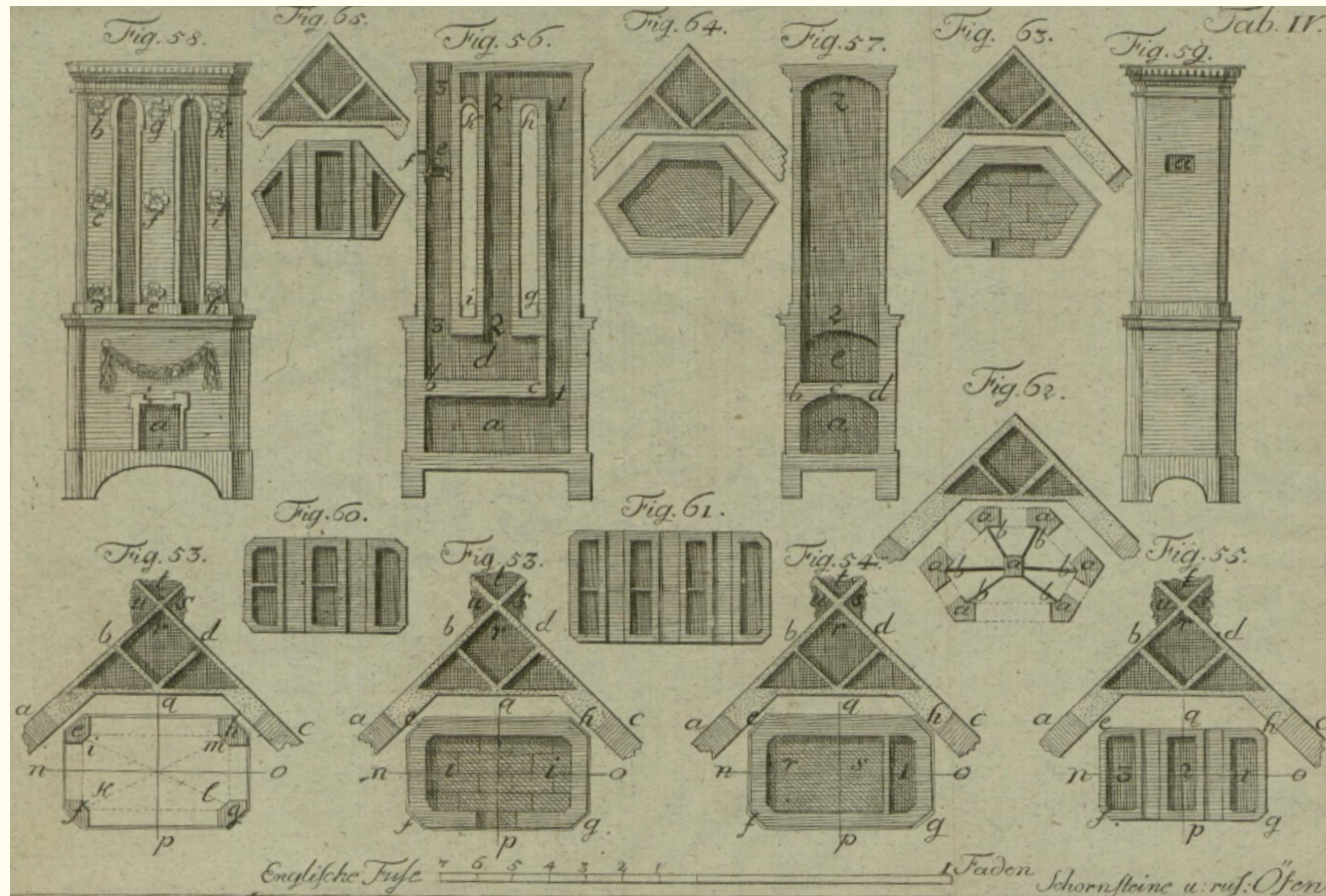
14 Lvov 1795, 21, 22, 41, 51, planssit I, IV, VI; Glumov 1980, 141.

15 Von Cancrin 1797 ja 1805, toinen painos Marburg 1811.

16 Mende 2013, 147; Kozlov 2016, 199; *Künstleröfen* 2000, 19–21.

Nikolai Lvov, *Russkaja pirostatika* 1795, List IV.

Frans Ludwig von Cancrin, *Anweisung Schornsteine feuerfest zu bauen, wie auch Stubenöfen nach russischer Art zu verbessern* 1797, Tab. IV.

myöhempien uunin kehittelijöiden ja insinöörien teoksissa.¹⁷ Uttermark konstruoi perinteisempiäkin kaakeliuuneja. Niistä yksi ajoittamaton uunipiirros on Moskovan Arkkitehtuurimuseon arkistossa, jossa tämän kirjoittaja on keväällä 1983 piirtänyt sen muistikirjaansa. Piirros, joka on otsikoitu ”Utermarkin metodilla tehdyn hollantilaisen uunin fasadi ja profiili”, esittää leveää, suorakulmaista ja reunapilastereilla koristettua, sotilassairaaloihin tarkoitettua uunia.¹⁸ ❁

17 Esimerkiksi insinööri Peter Palschau (1855), arkkitehti Ivan Svijazev (1852) ja lämpötekniikkainsinööri Silvius Lukasevitš liittivät sen omiin kirjoituksiinsa Uttermarkin kuoleman jälkeen. Kozlov 2017, 61–64; Uttermarkin keksinnöstä uutisoitiin *St. Petersburgische Zeitungissa* 29/6.1815.

18 Fasad i profil Golsandskoi petši v Voенno-Suhoputnyh Gospitaljah, po metode fabrikanta Utermarka. Uunin fasadipiirustus ja 14 leikkauspiirustusta. Arkkitehtuurimuseo, Moskova.

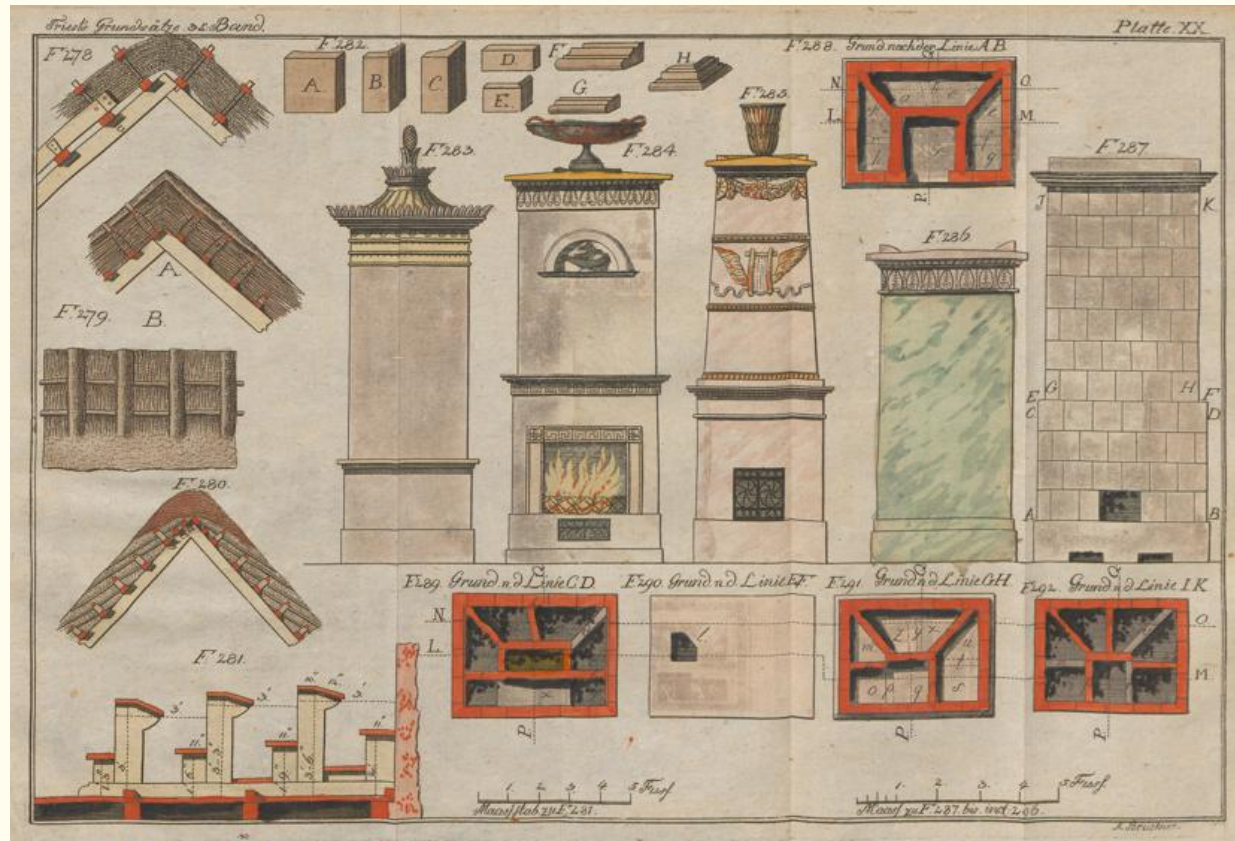
Kiertoilmauuni innostaa Saksassa

MONET UUNIA KOSKEVISTA venäläisistä kirjoituksista oli suunnattu lukijoille ja rakentajille Saksaan, missä pitkin 1700-lukua oli pohdittu ratkaisua puuta säästäväksi uuniksi. Varhaisimpi niistä oli wittenbergiläisen monipuolisen tiedemiehen, fyysikko Johann Georg Leutmannin 1720 kirjoittama selvitys kaakeliuunin ja rautarakenteisen uunin periaatteesta. Leutmann toimi tuolloin Pietari I:n kutsusta Pietarissa ja oli vuodesta 1726 lähtien Pietarin Tiedeakatemian jäsen. Leutmannin kirjoitus *Vulcanus Famulans oder Sonderbahre Feuer-Nutzung welche durch gute Einrichtung der Stuben-Ofen* julkaistiin 1735 Hannoverissa, vuosi ennen Leutmannin Pietarissa tapahtunutta kuolemaa.¹⁹

Berliinin Kuninkaallinen Tiedeakatemia julisti 1764 Fredrik II:n määräyksestä kilpailun puuta säästävän uunin kehittämiseksi. Akatemia sai tutkittavakseen suuren joukon projekteja, joista mineralogi, fyysikko Johann Paul Baumerin selvityksen *Beschreibung eines zu Ersparung des Holtzes eingerichteten Stuben-Ofens* katsottiin parhaiten edistävän tavoitetta. Baumerin uunissa oli kiertoilmajärjestys (Windofen), jota uunin sisään muuratut vaakahyllyköt säätelivät.²⁰

19 Leutmann: lib.kunstkamera.ru/files/lib/; Kozlov 2008, 54.

20 Baumer 1765.

August Ludwig Triestin uunimalleja 1815. Kuvaplanssin oikeassa laidassa olevan arkisen uunin kaltainen esitteli myös tuntematon saksalainen kirjoittaja tekstissään *Anweisung zur Erbauung und Behandlung russischer Stubenöfen* 1819.

Monien saksalaisten tavoin myös Berliinin kaupungin palotoimenjohtaja Heinrich Jachtmann kehitti oman versionsa puuta säästävästä tehokkaasta uunista 1794.²¹ Teoksensa kuvasivuilla tekijä esitti kahdella vertikaalilla savukanavalla varustetun, suoraseinäisen, kaappimaisen uunin, jota Engel piti ruotsalaisen kaakeliuunin kaltaisena.²² Vuonna 1797 ilmestyi Georg Friedrich Wernerin traktaatti *Theoretisch-praktische Abhandlung über holzsparende Stubenöfen*, mutta ehkä merkittävin ja laajalevikkisin oli Saksin vaaliruhtinaan rakennusmestarin, Johann Wilhelm Chryseliuksen 1790 julkaisema tutkielma *Anweisung holzsparende Oefen*. Sen päätarkoitus oli vähentää puun kulutusta, ja se pani painon uunin konstruktion. Hänen liitetauluissa esittelemänsä uuni muistutti ulkoiselta hahmoltaan lähinnä ruotsalaista kustavilaisen kauden uunia. Chryseliuksen uunia esiteltiin laajalle lukijakunnalle *Allgemeine Literatur-Zeitung*issa 1793 ja vielä tekijän kuoleman jälkeen uutuuksiin ja muotiin keskittyneessä aikakauslehdessä *Journal des Luxus und der Mode*.²³ Leipziginlainen Johann Christian Hoffmann oli seurannut puuta säästävien uunien kehitystä ja todennut venäläisen uunin edelläkävijäaseman ja uunityypissä tapahtuneen huomattavan edistyksen, mutta katsoi olevan aiheellista kirjoittaa vielä parannusehdotuksia. Teoksensa *Holz-Spar-Kunst: ein Buch für Jedermann* toinen osa käsittelee kolmen luvun verran venäläistä uunia.

21 Jachtmann 1794.

22 *Anleitung zum Bau* 1821, 32.

23 Chryselius 1790. Tab. II–VIII; *Allgemeine Literatur-Zeitung* 1793; *Journal des Luxus und der Mode* 1798, 1800.

Vuonna 1819 julkaistiin Stuttgartissa valitettavasti ilman tekijän nimeä perusteellinen kuvaus venäläisestä uunista *Anweisung zur Erbauung und Behandlung russischer Stubenöfen und zu Erwärmung der Menschenwohnungen auf russische Art*. Selostuksen kuvaliite ”Zeichnung eines länglich viereckigen Ofens, Zeichnung eines russischen Eckofens” esittelee uunin rakenteen ja uunityypin, jonka suora sileä runko on vain kapean hyllyn jakama – arkitilojen yleisimmän uunin.²⁴

Pietarilaisten huoneiden lämpö sai Nevan kaupungissa vierailleet taiteilijatkin tarttumaan kynään ja kuvailemaan kokemansa oivan uunin olemusta. Eurooppalaisia hoveja kiertänyt suurta mainetta niittänyt siluettitaiteilija Johann Friedrich Anthing sisällytti 1791 uunikuvauksen laajaan, venäläistä kulttuuria ja tapoja sisältävään matkakirjaansa. Sen välitti saksalaisille lukijoille muotilehti *Journal des Luxus und der Mode*. Syyskuussa 1807 *Allgemeiner Anzeiger der Deutschen* -niminen päivälehti julkaisi artikkelin *Von russischen Stubenöfen*. Sen kirjoittaja, Pietarissa muusikkona elänyt säveltäjä Johann Christian Firnhaber kuvaili uunia; sitä miten kaakeleista muurattu uuni, jossa on pystykanavat, pitää huoneen lämpimänä vuorokauden ympäri ja miten mainiosti se sopii myös ruokatavaroiden ja tarjoiluastioiden lämpimänä pitämiseen.²⁵

Maanmiehiään Schroeteriä ja Firnhaberia seuraten sisällytti Berliinin rakentamispäällikkö August Ludwig Triest

24 Kozlov 2016, 198; *Künstlerofen* 2000, 14, 15; Hoffmann 1806; *Anweisung* 1819.

25 Anthing 1791, 115, 116; *Allgemeiner Anzeiger der Deutschen* 8/9.1807.

Anders Johan Nordbergin ehdotus kiertoilma-uuniksi. *Kungliga Vetenskaps Akademiens Handlingar* 1739.

arkkitehtuuriteorian suurteokseensa *Grundsätze zur Anfertigung richtiger Anschläge welche die Land-Baukunst in sich begreift* myös lyhyen osuuden venäläisen uunin ominaisuuksista. Teoksen III:n osan liitekuvastossa on venäläinen suoralinjainen uuni esitetty berliiniläisen Feilnerin kaakelitehtaan koristeellisten uunien rinnalla.²⁶ ❀

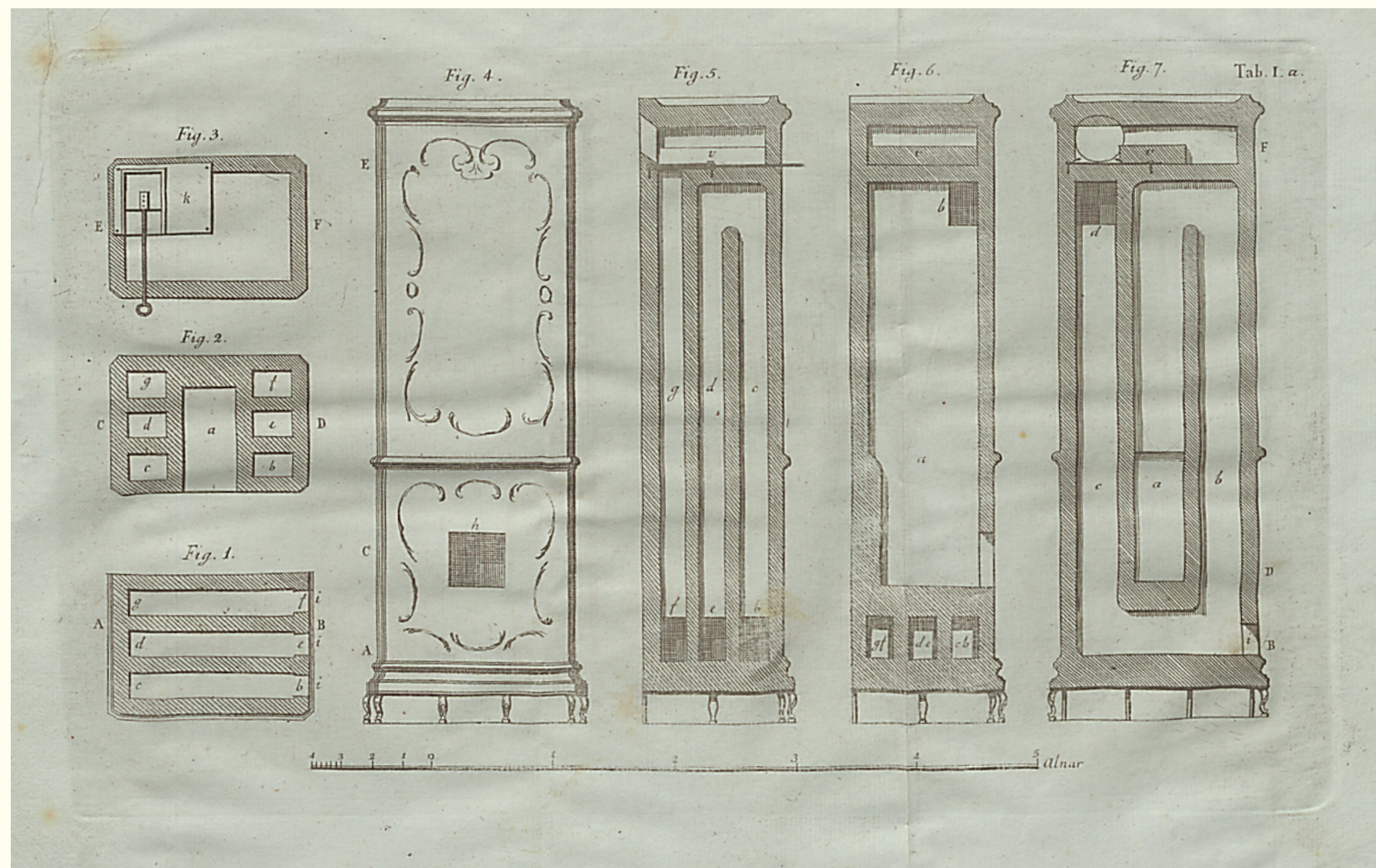
26 Triest 1815, 452, 476, Pl XX, fig. 287; Mende 2015, 148. Venäläis-saksalaista "uunisukulaisuutta" on käsitellyt Lühmann-Frester, Helga E. 2008, 851–872.

Puupula uhkana Ruotsissa

LINNOITUSUPSEERI, monitaitoinen keksijä, Anders Johan Nordenberg (aat. Nordenskiöld) kiinnitti jo varhain huomionsa uunien lämpöhukkaan. Hän esitteli 1739 Ruotsin Kuninkaallisessa Tiedeakatemiassa suunnitelman uunista, jossa kuuden vaakasuoran tiilihyllöön tarkoituksena oli kierrättää savua ja siten sitoa lämpö uunin rakenteisiin.²⁷ Uhkakuva metsävarantojen loppumisesta puuta tuhlaavassa Pohjolassa sai Ruotsin kruunun etsimään pitävää ratkaisua. Kamarikollegio antoi yli-intendentti Carl Johan Cronstedtille ja linnoitusupseeri Fabian Casimir Wredelle virallisen tehtävän kehittää puuta säästävä, lämpötaloudellisesti edullinen kaakeliuuni. Cronstedt ja Wrede, jotka olivat jo useita vuosia työskennelleet aiheen parissa, esittelivät 1767 uunityypin, jossa savu johdettaisiin uunin läpi korkeita pystykanavia myöten, tulipesän pieni suuaukko suljettaisiin luukulla ja kanavat työntöpellillä. Ulkoiselta hahmoltaan uunit olivat sorvatuilla jaloilla seisovien rokokoouunien mallisia. Uuni-uutuus levisi painettujen mallipiirustusten ansiosta välittömästi kautta maan aina pientä Torniota myöten jo vuosikymmeniä ennen tietoja venäläisestä uunista.²⁸

27 Nordenberg 1739, 7178, Taf. 490.

28 Cronstedt 1767, 1775; Tunander 1973, 18–20. Tornion pormestari Olof Ramén pystytti Cronstedtin metodilla kaakeliuunin taloonsa 1769. Heinämies 1989, 93.

Kiertoilmauni, En kakelugn som eldas på framsidan. *Samling af Beskrifningar på Åtskilliga Eldstäder inrättade til besparing af wed.* Cronstedt 1775. Tab. I.

Ruotsiinkin tihkui tietoa venäläisestä uunista, tosin vasta kun uunityyppi empirekaudella oli jo vakiintunut. *Svenska Industriföreningens Tidskrift* julkaisi 1834 pienen uutisen venäläisestä uunista, jonka systeemiä artikkelin kirjoittaja piti kieltämättä ruotsalaista parempana. Artikkelin lähteenä oli insinööriupseeri Johann Ludwig Blessonin kirjoitus, joka ruotsiksi käännettynä sai kokonaisuudessaan palstatilaa samassa aikakirjassa 1835.²⁹ Ruotsissa venäläisperäinen uuni ei saanut jalansijaa, mahdollisesti muutamia yksittäiskappaleita lukuun ottamatta. Ruotsalaisten kaakelimestarien klassismin kauden uunit olivat sileitä ja ilman venäläiselle uunille tyypillisiä koristeaiheita. Huomattavin kaakelimestari oli Josef Öfverberg, jonka uuneja tiedetään hankitun myös suomalaisiin kohteisiin.³⁰ ❀

29 Cramér 1991, 90; Blesson 1835.

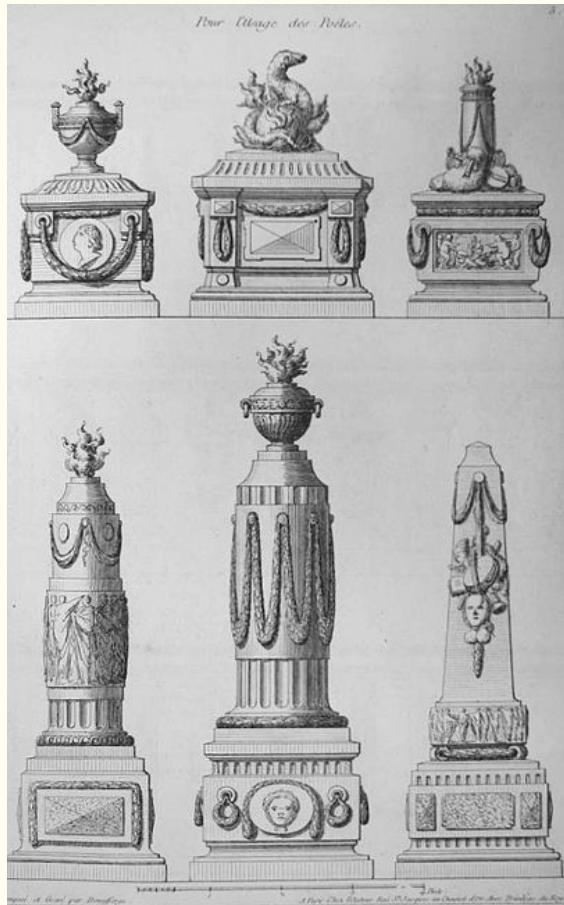
30 Mm. Senaatintalo, entinen Akatemiatalo, Turku, Åminnen kartano, Halikko.

Kohti valkoista empireuunia

BAROKKI- JA ROKOKOOKAUDEN venäläiset arkkitehdit olivat hankkineet ylellisiin kullalla koristeltuihin huonetiloihin näyttäviä sinikuvioisia, sorvatuilla jaloilla seisovia uuneja. Niiden ulkoasu ei noudattanut interiöörin koristemuotoja, vaan ne olivat huoneen nurkkaan sijoitettuja itsenäisiä taideteoksia. 1700-luvun puolivälissä arkkitehtuurissa ja sisustustaiteessa tapahtui antiikin kaivauslöytöjen herättämä radikaali muutos. Ennen kuin kaakeliuuni kehittyi kiertoilmakanavilla varustetuksi uutuudeksi ja sai vakiintuneen klassillisen muotonsa, ei uunien muotoilussa mielikuvituksella ollut rajaa. *Lafosit ja Neforžit ja monet muut vierasmaalaiset ovat opettaneet meidät tekemään huoneisiimme uunien sijaan pyramideja, katkaistuja kolonneja, obeliskeja, sarkofageja, luolia, uurnia, vaaseja! Onko niissä mitään tolkkua, ei ainakaan hyötyä.*³¹

Palatsien arkkitehtuuri ja kiinteä sisustus kulki uuden tyylikehityksen kärjessä. Muodostui arkkitehtien, kuvanveistäjien ja taitavien käsityöläismestarien luovia kollektiiveja. Kaakeleiden pinnoittamiseen onnistuttiin kehittämään puhtaan valkoinen lasite, joka oli omiaan marmoria jäljitteleville antiikin

31 Lvov 1795, 41; Lafosit ja Neforžit: Jean-Charles Delafosse ja Jean-François Neufforge olivat ranskalaisia arkkitehtejä, jotka 1700-luvun puolenvälin jälkeen tekivät uusklassillisia sisustusehdotuksia. Neufforgen kahdeksanosainen arkkitehtuurimallikirja *Recueil elementaire d'architecture* 1765–1780 levisi kaikkialle Eurooppaan; Lukomski 1913, 37.

Nikolai Lvovin kärjekkään arvion ymmärtää tämänkaltaisten uuni-ideoiden kohdalla. Muotoja ja koristeaiheita uuneja varten, *Pour Usage des Poêles*. Neufforge 1765.

yksityiskohdille ja veistoksille. Uunista tuli osa sisätilan arkkitehtonista kokonaisohjelmaa. Interiöörejä koristettiin antiikin mytologisella kuvastolla ja aiheet siirtyivät luontevasti uuneihin.

Muutama esimerkki voi valaista käynnissä ollutta muutosta ennen uunien massatuotantoa. Pietarin Marmoripalatsin salien uunit koostuivat suorakulmaisesta alaosasta, *trofée*-asetelmista, kanneloiduista pylväistä, julkisivuun ja sivustoihin kiinnitetyistä reliefeistä sekä köynnöksiin kiedotuista maljoista ja amphoroista. Uunien suunnittelija 1780-luvulla oli kuvanveistäjä Mihail Kozlovski.³² Toisenlaisen esimerkin tarjoavat Pietarin laitamilla olevan Giacomo Quarenghin piirtämän kreivi Bezborodkon palladiolaisen Žernovka-huvilan salien 1790-luvun alussa valmistuneet uunit, jotka olivat jo askeleen lähempänä empireuunin muotoa ja erottuivat selkeälinjaisuudellaan edellisen vuosikymmenen monimuotoisista konstruktioista. Kulmauuneissa oli pyörökaarien jakamalta alaosalta nouseva rihlattu, katkaistu pylväs tai neljä postamentin kannattelemaa joonialaista pylvästä. Uunin esikuvana voi nähdä Lysikrateen Ateenaan 332 eea pystyttämän muistomerkin,³³ joka antoi muodon myös Charles

32 Uhnalev 2002, 116, 117, 137, 90, väriplanssit II, V, X, XII, XIII; Tiedonanto, Andrei Uhnalev 20/12.2017; Marmoripalatsin uunit on purettu 1840-luvun uudistuksen yhteydessä, mutta interiöörien sisustusratkaisut ovat tallentuneet taiteilijoiden Azimov ja Andrejev 1830 tekemissä akvarelleissa.

33 Tiedonanto, Andrei Uhnalev 20/12.2017; Irinovski prospekt 9. Huvila on restauroitu 1980-luvulla mutta uunit eivät ole säilyneet. www.citywalls.ru.

Lysikraten muistotemppele, monen empireuunin esikuva. Akvarelli. Emilios Prossalentis. Kansallisgalleria. Ateena.

Ostankinon palatsin pylväsuuni on valmistettu pietarilaisessa Horoševskin työpajassa 1796. Joonialaisten pylväiden välissä olevat reliefit kuvaavat antiikin tarustoja, muun muassa Vestan neitsyen uhritoimitusta. ostankino-museum.ru.

Taurian palatsin kupolisalin uunit, joissa keskusreliefinä Hercules-reliefi, jonka Mihail Kozlovski oli 1780-luvulla muotoillut Marmoripalatsin uuneja varten. citywalls.ru.

Cameronin 1783 Katariinan palatsiin keisarinnan yksityistiloihin muotoilemille uuneille.³⁴ Yllä mainittujen uunien taitaja oli Quarenghin appi, kaakelimestari Albert Friedrich Conradi.³⁵ Hän valmisti kaakelipajassaan Krasnoe selossa korkeatasoisia uuneja ”piirustusten ja selostusten mukaan” muassa keisarinna Katariina II:n tilauksesta, mutta myös aateliston ja vauraiden porvareiden kaupunkitaloihin. Kerran valetut muotit säilyivät vuosikymmeniä ja niitä käytettiin uusiin tilauksiin.³⁶

Uuneja tehtiin ”arkkitehdin piirustuksilla” muun muassa, kun Taurian palatsin sisätiloja uudistettiin 1800-luvun ensivuotena Luigi Ruscan ja Vincenzo Brennan suunnitelmilla. Vaikuttavimmat niistä ovat kupolisalin neljä suoralinjaista, ylöspäin portaittain kapenevaa uunia, joiden julkisivun koristeeksi kiinnitettiin lasitetusta fajanssista valmistettu Kozlovskin muotoilema reliefi *Herkules surmaa Hydran*.³⁷ ❀

34 Cameron: www.artcyclopedia.ru/proekt; Uhnalev 2002, 143, nootti 3.

35 Uhnalev 2002, 137, 142, nootti 1. Arkkitehti Cameron kävi Conradin pajassa tarkastamassa uuniensa viimeistelyä. Uhnalev 2002, 142, nootti 3.

36 Uhnalev 2002, 137; Conradin pajassa valmistettiin myös Žernovka-uunien kaltaiset pylväsuunit ruhtinas Abamelek-Lazarovin huoneistoihin Armenian kirkon asuintaloissa. Nevski prospekt 40, 42. www.citywalls.ru.

37 Tiedonanto, Andrei Uhnalev 20/12.2017; Šuiski 1986, 151; Ovsjannikova et al. 2019, 9, 48.

Malleja ja muotteja

KATARIINA II:N AIKANA Keisarillisen posliinitehtaan ja Taideakatemian suhde tiivistyi. Akatemiassa tulevien kuvanveistäjien, kuten Ivan Prokofjevin, Mihail Kozlovskin, Fedot Šubinin ja monen muun koulutukseen kuului antiikin kuvastojen ja symbolien tuntemus. Dekoratiivinen veistotaide tuli sommitella osaksi arkkitehtuuria; interiööristä haluttiin luoda yhtenäistä tyyliä edustava kokonaistaideteos. Aiheita saatiin vanhoista gravyyreista ja akatemian professori Nicolas François Gillen laatimasta allegorisia figuureja esittävästä grafiikasta, ja vaikkapa piirtämällä Kesäpuiston patsaita.³⁸ Arkkitehtien tilaamia reliefejä, pienoisveistoksia ja vaaseja uuneihin valmistettiin posliinista, fajanssista tai biskviitistä Posliinitehtaassa, jossa mallimestareina toimivat kuvanveistäjät flaami I. G. Ksaveri ja hänen jälkeensä ranskalainen Jacques-Dominique Rachette.³⁹ Myös kaakelipajoissa alettiin valaa erilaisia koristedetaljeja kuvanveistäjien piirustusten mukaan. Muun muassa pietarilaisessa Horoševskin työpajassa valmistettiin 1796 Ostankinon palatsiin Moskovaan valkoinen uuni, jonka esikuvana oli Conradin yllä mainittuun Žernovka-huvilaan yli kymmenen vuotta aiemmin valmistama pyörötemppeleuuni, jossa koristeena olivat antiikin

38 Sipovskaja 2008, 123; Kovalenskaja 1964, 178, 180.

39 Bagdasarova 2011, 15, 16; Sipovskaja 2008, 122; Voronov 1960, 204; Voronov & Hodosevitš 1990, 83, 103; Uhnalev 2002, 121, 122, 135, nootti 43.

kuvastosta muotoillut Vestan neitsyt -aiheiset reliefit.⁴⁰ Edellä kuvailluissa uunin tekniikkaa esittelevissä teoksissa ja traktaateissa oli liitesivuina uunin rakennetta selvittäviä teknisiä piirustuksia, poikkileikkauksia, pitkittäisleikkauksia ja fasadikuvia, joista lukija ja kaakelipaja saattoivat tarvittaessa kopioida mallin omaan käyttöönsä. Liikkeellä oli myös painettuja grafiikanlehtiä arkkitehtien piirtämistä uunien prototyypeistä. Olipa tarjolla myös puu- ja paperimassasta tehtyjä pienoismalleja, joita saattoi hankkia Pietarista taikka saksalaisilta välittäjiltä ja kirjakauppiailta.⁴¹ Samoja uunimalleja, lista-aiheita ja valmiita valumuotteja myytiin ja ostettiin vielä usean vuosikymmenen ajan. ❀

40 Demidenko 2003, 108, kuva 155; Voronov 1960, 205.

41 Firnhaber 1807; Pienoisalleja sai ostaa mm. rakennusmestari Weinbrennerilta Karlsruhessa ja Coppenrathin kirjakaupasta Münsterissä. *Anweisung* 1819, 8, 9; Voronev 1960, 207.

Uunitaidetta Monrepos'n saleihin

MONREPOS'N KARTANOA Viipurissa uudistettiin perusteellisesti 1790-luvulla Ludwig Heinrich Nicolayn tultua kartanon omistajaksi. Suunnitelmista vastasi arkkitehti, ornamenttitaiteilija Guiseppe Antonio Martinelli. Osaksi suuren salin uusklassillista kiinteää sisustusta ja koristelua on Martinelli seinäprojektioihin piirtänyt kaksi kulmauunia, joiden elementit, kuutiomaiselta alaosalta nouseva katkaistu pylväs ja sen päällä oleva suuri köynnöksiin koristettu malja, esiintyvät jo Jean-Charles Delafossen grafiikassa ja kaakeliuunimestari Conradin tekemissä aiemmin mainituissa Žernovka-huvilan uuneissa.⁴²

Kartanon työmaalle oli hankittu myös painettuja mallipiirustuksia. Niiden uunit ovat kaappimaisia ja suoralinjaisia, joista kahdessa on lakikoristeena maljaa kannatteleva lyhyt katkaistu pylväs. Piirustuksen nro 3 nississä on naisfiguuri ja yläkarniisin päällä on solakat maljat, uunin kruununa kukkaseppeleen kietoma lieriömäinen ”alttari” ja lakikoristeena suuri malja – elementit, jotka olivat erityisen suosittuja myöhemmissä empireuuneissa. Museovirastossa olevan Monrepos-kokoelman grafiikkaa tutkinut pietarilainen arkkitehtuurihistorioitsija Andrei Uhnalev olettaa, että

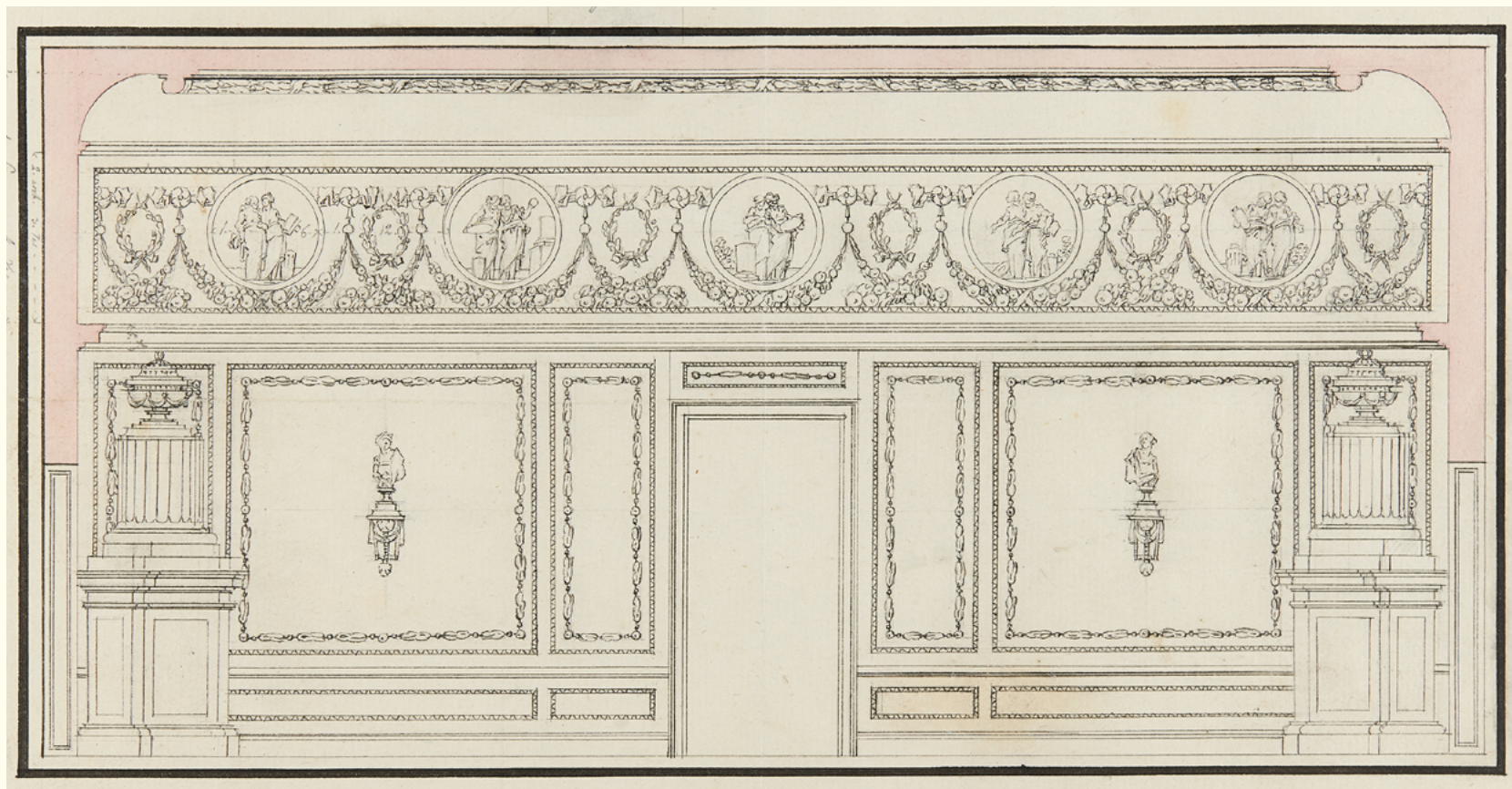
mallipiirustussarjan tekijä voisi olla arkkitehti Aleksander Pavlov, Martinellin avustaja ja työn jatkaja.⁴³ Kahden muun säilyneen mallipiirustuksen tekijänä Uhnalev pitää Johann Fockia, arkkitehti Veldtenin työtoveria ja avustajaa.⁴⁴ Uunien toteuttamisesta ei ole dokumenttia.⁴⁵

42 Knapas 2003, 38, 43, 44; Monrepos. Tussipiirustukset. Piirustuksessa myöhempi kirjoitus ...de la grand' Salle au Vestibule. Monrepos-kokoelma. MV. Tutkija Andrei Uhnalevin tulkinnan mukaan sisustussuunnitelmien piirtäjä voisi olla Johann Fock; Delafosse 1768.

43 Knapas 2003, 51; Monrepos. Laveeratut tussipiirustukset. Monrepos-kokoelma. MV. Piirustuksiin liittyvä Andrei Uhnalevin tiedonanto 2013.

44 Laveeratut tussipiirustukset. *Forno per la camera da letto. Egli è semplice perché viene quasi nascosto per l'alcova sekä Forno per il Gabinetto di Toilette, la piccola statua di Gesso*. Monrepos-kokoelma. MV.

45 Knapas 2003, 44. 59; Monrepos, uunisuunnitelmat. Monrepos-kokoelma. MV; Tiedonanto, Andrei Uhnalev 22/12.2017.

Seinäprojektio Monrepos'n suurta salia varten, Guiseppe Antonio Martinelli. Monrepos-kokoelma. Museovirasto.

Mallipiirustusten lisäksi Monrepos-kokoelmassa on ohuella tussiviivalla piirretty suunnitelma uunista, jonka postamenti ja korkea kaareva keskiosa on koristeltu kevyillä lehtikiehkuroilla ja sivuseinämät *margent*-köynnöksillä ja jossa uunin kruununa on pienten pilasterien jakama alttari. Piirustuksen mukaiset valkeat uunit toteutettiin Monrepos'ssa Keisarin saliin ja Valkoisen saliin. Tutkija Uhnalevin mielestä piirustus voisi käsialasta ja tyylistä päätellen olla arkkitehti Vincenzo Brenna tai hänen työhuonekuntansa laatima. Valkoisen salin ”brenna”-uuni oli pystyssä vielä 2018 mutta on purettu ja konservoinnin jälkeen pystytetty entiselle paikalleen 2022.⁴⁶

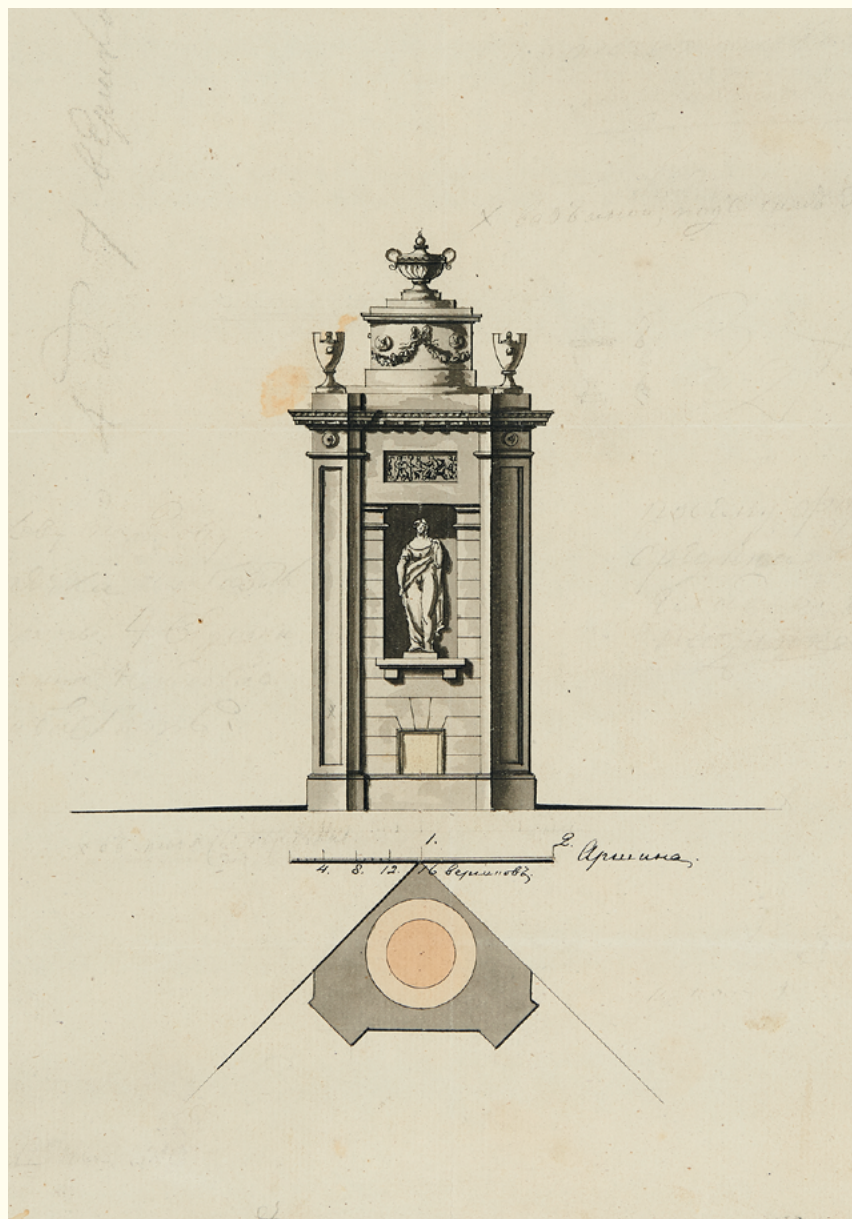
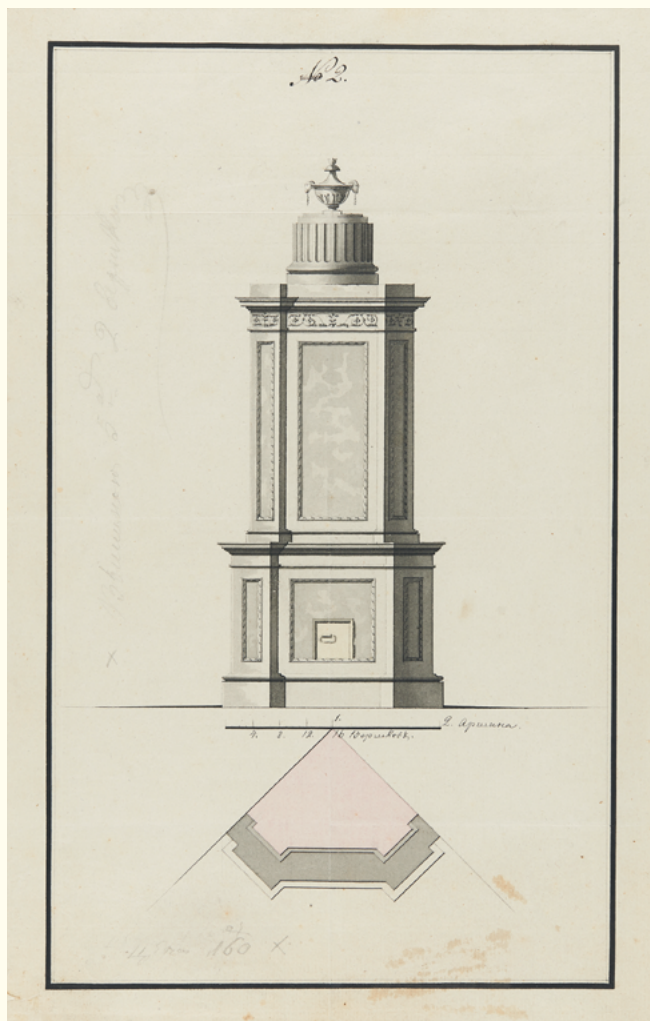
Yksi suunnitelmapiirustus saattoi variantteina säteillä monelle taholle. Yllä kuvatulla Monrepos-piirustuksella tehtiin monia uuneja Pietariin ja Baltian kartanoihin. Samat kohoarabeskit ja -kiehkurat toistuvat Jakovlovin palatsin vihreän salin uunissa ja kahdessa kulmauunissa Taurian palatsissa, jonka uudelleen sisustamisesta vastasi vuosina 1802–1804 sisustusornamenteistaan kuulu Vincenzo Brenna.⁴⁷ Runoilija Deržavinin pietarilaispalatsin kellertävään vierashuoneessa on 1790-luvun sisustusvaiheesta

46 Brenna oli Nicolayn taiteellisena asiantuntijana 1790-luvulla puistoveistosten hankkimisessa; Monrepos, Valkoinen sali. Signe Brander 1912 ja Victor Svaetichin 1934. Kuva-arkisto. MV; Monrepos, päärakennuksen pitkittäisleikkaus, Ragnar Kruskopf, Thom. Willian Thesleff 1920. Aalto-yliopisto; *Viborgskie Vedomosti* 13/3.2018.

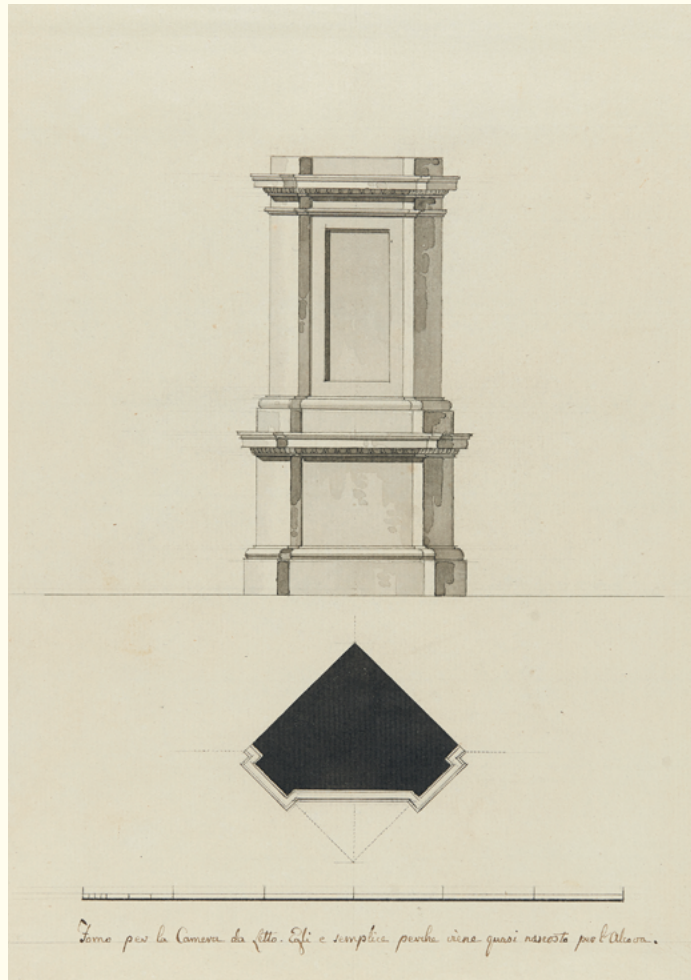
47 Tiedonanto, Andrei Uhnalev 22/12.2017; Ovsjannikova et al. 2019, 56, 59; Beige vieraskamari ja Arabeskisali, Taurian palatsi, Špalernaja 47. www.citywalls.ru.

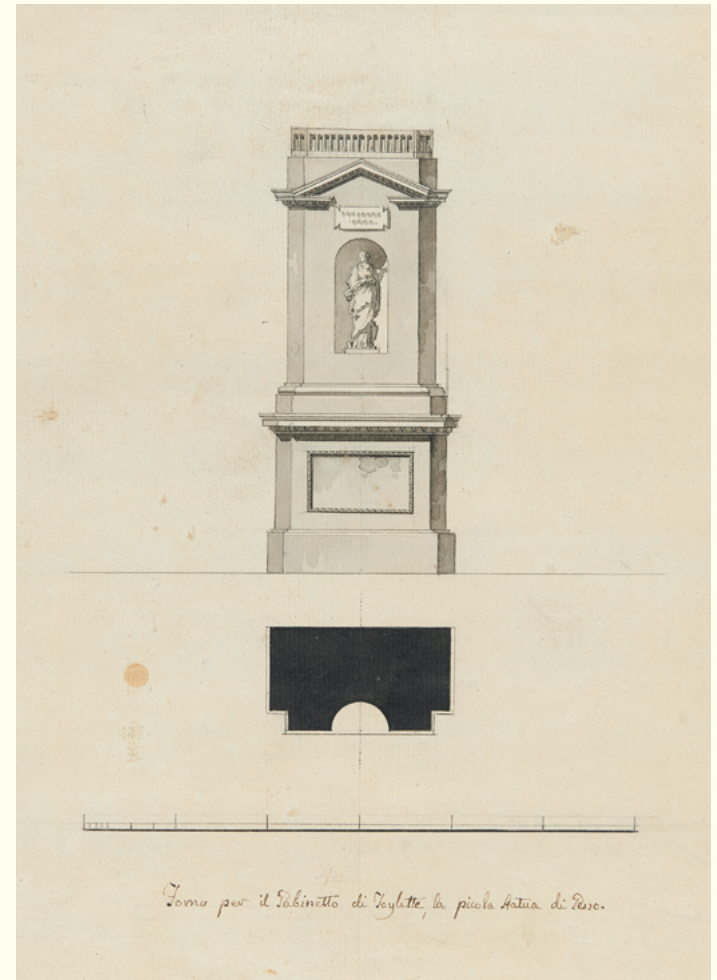
Mallipiirustus nro 1. Monrepos-kokoelma. Museovirasto.

Mallipiirustukset nro 2 ja 3. Monrepos-kokoelma.
Museovirasto.

Makuuhuoneen alkoviin tarkoitettu yksinkertainen kulmauuni *Forno per la camera da letto*. Egli è semplice perché viene quasi nascosto per l'alcova. Monrepos-kokoelma. Museovirasto.

Pukeutumishuoneen kipsipatsaskoristeinen uuni *Forno per il Gabinetto di Toylotte*, la piccola statua di Gesso. Mallipiirustukset. Monrepos-kokoelma. Museovirasto.

Piirustuksen mukaan valettu uuni Monrepos'n Valkoisessa salissa. Kuva Victor Svaetichin 1934. Museovirasto.

Uunisuunnitelma, mahdollisesti Vincenzo Brenna. Monrepos-kokoelma. Museovirasto.

Lehtikiehkurat on sovitettu moneen suora-
linjaiseen uuniin Pietarissa ja Suomenlahden
molemmilla rannoilla. Kuvassa Vatlan
kartanon uuni Läänemaalla. Tarton yliopiston
kuvakokoelma.

Monrepos'n piirustusta mukaileva uuni Taurian palatsissa.
citywalls.ru.

säilynyt kaksi uunia, joissa kaareva muoto on korvattu kulmikkaalla muodolla, jonka suoraa keskiosa ja sivuseinämiä koristavat samat kasvikiehkurat kuin Monrepos'n Brenna-uunia. Myös Jusupovin palatsiin muurattiin 1830-luvun muutostöiden yhteydessä kaksi "Brenna-uunia". Samaa piirustusta mukailevat niin ikään 1800-luvun ensikymmenillä rakennetun läänemaalaisen Vatlan moision ison salin kaksi valkeata empireuunia. Myös niiden sokkeliosassa on joonialaisten pylväiden reunustama, useissa uuneissa esiintyvä Amor ja Psyche -medaljonki. Samoilla valumalleilla ja yksityiskohdilla, aina alaosan medaljonkia myöten, oli valmistettu kulmikas, suoraseinämainen uuni esimerkiksi Tallinnan baltiansaksalaisten Herrainklubin (Aktsiaklubi) saliin.⁴⁸

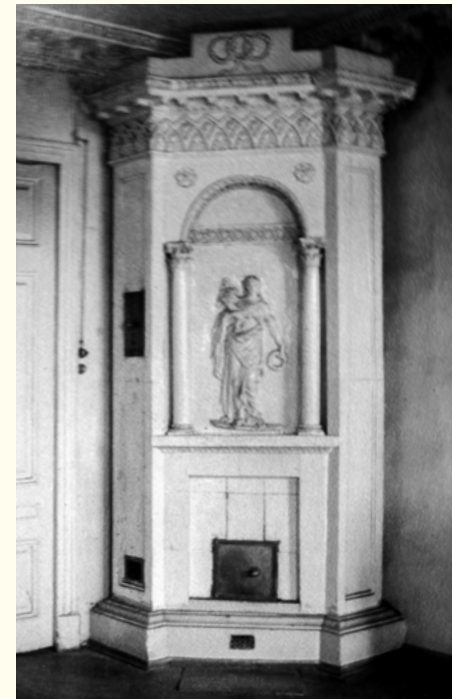
48 Deržavinin palatsi, Fontanka 118, Jusupovin palatsi, Moika 94. www.citywalls.ru; Register.muinas.ee (Vatla); Tallinna, Aktsiaklubi. Tarton yliopiston kuvakokoelma <https://dspace.ut.ee>; Strauss 1969, Taf. 136:4; Riika, Brivibas iela 78.

Venäläisen empireuunin perustyyppejä

Pietarin Vasilin saaren itäkärjessä sijaitsevassa, varhaista pietarilaisklassismia edustavassa kaupunkipalatsissa on nähtävillä hyvin säilyneet interiöörit, rikkaasti friisein, reliefein ja maalauksin koristetut salit ja portaikot – myös alkuperäiset uunit. Kaksikerroksinen rakennus oli yksi keisarikunnan rikkaimpiin kuuluneen tehtailijan, kollegioasessori Savva Jakovlevin monista pietarilaispalatseista. Jakovlevin talon uunit ovat kuin katsaus venäläisen varhaisen klassismin ja empirekauden uunityyppeihin. Niillä on yhteys aiemmin mainittuihin uunisuunnitelmiin ja myös muutamiin tässä tekstissä myöhemmin esiteltäviin Suomessa olleisiin empireuuneihin. 1700-luvun klassismia edustaa Jakovlevin salin rapattu ja pompejinpunaiseksi maalattu, korkealta sokkelilta nouseva suoralinjainen uuni, jonka fasadissa on suuri Kozlovskin muotoilema relieflaatta, *Herkules surmaa Hydran*, yläosassa Medusa-naamio ja sivuseinämillä roomalaiset tapparat. Se on muodoltaan ja reliefeiltään samanlainen kuin Taurian kupolisalin neljä uunia. Jakovlevin talon vihertävän salin kulmauunien rintamuksen muodostaa suuri laatta, jonka kasviekiehkurat on valettu Monrepos'n ns. Brenna-piirustuksen tapaan. Talossa on myös kaksi ns. portaaliuunia empiren kaudelta. Toisessa on rihlattujen pilasterien keskellä kilpeä ja keihästä kantava kypäräpäinen Mars, segmenttikaareissa seppelöity kotka ja uunin lakikoristeena seppeleen kietoma kypärä – sama lakiveistos kuin Taurian kupolisalin uuneissa. Toisen portaaliuunin rakenne on sama, mutta rihlatut pilasterit ovat vaihtuneet korinttilaisiksi pylväiksi ja Mars-jumala runsaudensarvea ja seppelettä kantavaksi Floraksi. Viidentenä esimerkkinä on korkea, suora uuni, jonka

keskusreliefeinä on suuri amphora, symmetriset lehtiekiehkurat ja festonit – koristeaiheet, joita tulee vastaan itäsuomalaisissa kartanoissa.⁴⁹

49 Tiedon Jakovlevin palatsin uuneista on antanut Andrei Uhnalev tiedonannossaan 22.12.2017; Restauroidussa rakennuksessa toimii Pietarin yliopiston alainen liikkeenjohdon korkeakoulu. Volhovski pereulok 1. www.citywalls.ru.

Jakovlevin palatsin uuneja. Vas. Salin uunissa on Taurian palatsista tuttu veistosreliefi Herkules surmaa Hydran. Portaaliuunit, kuten Vuojoen salissa ja föрмаakissa. Kulmauuni Monrepos'n mallin mukaan. Suuren kokoussalin uunin koristeena kookas kukka-amfora ja kukkaköynnökset. Kuvat citywalls.ru; Pietarin kaakelimuseo.

Venäläinen empireuuni saa jalansijan Suomessa

eli mikä oli arkkitehti Carl Ludvig Engelin osuus Venäjällä kehitetyn uunin suosiolliseen vastaanottoon suuriruhtinaskunnan edustustiloissa

CARL LUDVIG ENGEL, Berliinin Bauakademiasta valmistunut insinööriarkkitehti, sai ensikosketuksen venäläiseen rakentamistapaan ja arkkitehtuuriin toimiessaan vuodesta 1809 kaupunginarkkitehtina Revalissa. Sieltä käsin hän oleskeli Pietarissa keväällä 1812, sittemmin vielä muutamia viikkoja 1814 ja koko seuraavan vuoden ajan sokeritehtailija C. R. Lohmannin palveluksessa. Hän kiinnostui vilkkaassa rakentamisvaiheessa olleen kaupungin rakennustekniikasta ja venäläisten tavasta käyttää materiaaleja. Näkemästään Engel teki huolellisia muistiinpanoja ajatellen, että saisi käsikirjoituksen myöhemmin saksalaisten asianharrastajien luettavaksi.⁵⁰ ❀

50 Engelin muistiinpanot *Bemerkungen über die Art in Petersburg zu bauen, und über die Beschaffenheit der Baumaterialien* on julkaistu saksaksi otsikoilla *Bemerkungen* 1982, venäjäksi *Zametki* 2003 sekä suomeksi *Merkintöjä* 2015. Ks. kirjallisuusluettelo.

Carl Ludvig Engel. Carl Julius Senffin kivipiirros 1829. Kansallisgalleria.

Engel kehittelee oman uunimallin

Tehokkaan uunin kehittely oli Engelin Pietarin-vuosina vilkkaan ideoinnin kohteena. Vähän aiemmin olivat ilmestyneet Schroeterin ja Lvovin kirjoitukset. Uunin konstruktioita käsittelevät saksankieliset kirjoitukset tavoittivat Nevan metropolissa Engelin, joka kirjeissään arkkitehtiystävälleen Carl Herrlichille toistuvasti palasi venäläisen uunin konstruktion ja ominaisuuksiin. Engelin mielestä asuinhuoneiden tehokkaaseen lämmittämiseen tarkoitetun uunin kehittely ei ollut loppuunvietyä,⁵¹ mikä sai hänet laatimaan teknisiä suunnitelmia tuosta kodin lämmönlähteestä. Vuonna 1818 Engel sai valmiiksi käsikirjoituksen *Anleitung zum Bau des russischen Stubenofens* eli keinoista, joilla Venäjällä suojaudutaan kylmältä:

...Venäläisiä uuneja parempia ei vielä ole olemassa. Niitä lämmitetään vain kerran päivässä, jopa 24–30 Réaumurin asteen (30–37°C) pakkasessa. Meillä [Venäjällä] on lokakuusta toukokuuhun yötä päivää tasainen lämpö. Teillä [Berliinissä] aletaan lämmittää jo kymmenessä asteessa 2–3 kertaa, ja aamulla noustessa hampaat kalisevat. Venäjällä talvi kestää seitsemän kuukautta ja silloin kylmyys laskee 24–30 asteeseen. Yksi keino suojautua kylmyydeltä ovat oivalliset kaksinkertaiset ikkunat eli talvi-ikkunat, jollaisia on niin köyhimmissä mökeissä kuin hyvinvoivien ja rikkaiden, koroillaan elävien taloissa,

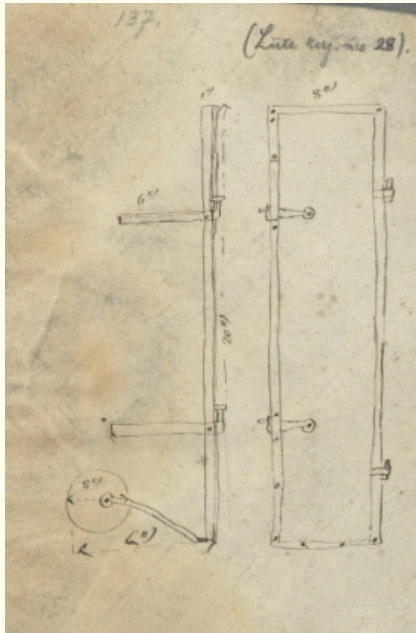
*suurissa hotelleissa ja keisarillisessa palatsissa sekä kirkkoissa, ja joita vailla ei itse asiassa voisi täkäläisessä ilmastossa olla. Mielestäni ja saamani kokemuksen mukaan ne ovat asia, joka ansaitsee yleistä huomiota, jota vielä aivan liian vähän otetaan huomioon muissa maissa ja erityisesti meillä.*⁵²

Tutkielman julkaisemista saatiin odottaa kuitenkin vuoteen 1821 saakka, jolloin se Carl Herrlichin toimittamana ilmestyi nimellä *Anleitung zum Bau des russischen Stubenofens, nebst die Bemerkungen über die Mittel welche in Russland angewendet werden, um sich die Gebäuden gegen die Einwirkungen der Kälte zu verwahren. Ein wichtige Beitrag zur Holzsparkunst*. Teoksen esipuheessa julkaisija kirjoitti, että teoksen tiedot ja piirrokset perustuvat pidemmän aikaa Venäjällä oleskelleen, Helsinkiä parhaillaan rakentamassa olevan keisarillisen arkkitehdin C. L. Engelin kokemuksiin. Hän vakuutti lukijoille, että venäläinen uuni täyttää kaikki ne odotukset, joita tämänkaltaiselle keksinnölle on asetettu; nimittäin pienimmällä mahdollisella puumäärällä saadaan lyhyessä ajassa suurin mahdollinen lämpö, mahdollisimman pitkäksi aikaa.⁵³

51 Engel Herrlichille 19/5.1817 (Kirjeet 1989, 59); Sokeritehtaan uunin työpiirustus. C. L. Engel. Engelin kokoelma. HKA.

52 Engel Herrlichille 21/3.1817 (Kirjeet 1989, 56); *Bemerkungen* XL; Merkintöjä 2015, 37; *Anleitung zum Bau des russischen Stubenofens* 1821.

53 *Anleitung zum Bau* 1821, VII, IV. Useissa saksalaisissa sanomalehdissä oli ilmoitus uudesta *Anleitung zum Bau*-teoksesta, mm. *Allgemeine polytechnische Zeitung und Handlungs-Zeitung, Morgenblatte für gebildete Stände* ja *Jenaische allgemeine Literatur-Zeitung*.

Engel kiinnitti huomionsa uuneissa pienimpiinkin yksityiskohtiin. Piirros uuninluukusta. Engelin kirjeet Herrlichille 4.10.1820. Helsingin kaupunginarkisto.

Engel esitteli uunin, joka kierrätti kuumaa savua ja lämpöä kolmen tiilisen pystykanavan avulla lämmittäen siten tiilikonstruktion. Kiertoilmauunin peruseriaate on samankaltainen, jonka Nikolai Lvov oli esitellyt ja joka toistuu Schroeterin, Cancrinin ja anonyymien kirjoittajan *Anweisung*-tekstin (1819) tiedoissa. Engel oli tutkinut myös Carl Johan Cronstedtin julkaiseman ruotsalaisen keksinnön, mutta piti venäläistä parempana ihmetellen samalla, miten Venäjällä oli onnistuttu konstruoidaan paras uuni, vaikka ilmasto pohjoisilla leveysillä oli samanlainen.⁵⁴

Uunit valmistetaan erityisistä kaakeleista tai tiilistä, jotka sisäpuolelta kiinnitetään toisiinsa rautalangoilla. Savun johtaminen on uunien erikoisuus. Savukanavia pitää olla vähintään kolme, niitä voi olla 5–7, jopa 9. Kanavat ovat pystysuoria. Yksi lämmitys pitää lämmön 24 tuntia ja heti kun tuli on loppuun palanut, suljetaan kanava rautaisilla pelleillä.

Johdannossa Engel siteerasi Johann Christian Firnhaberin artikkelia ja mainitsi kiinnostavan seikan, että venäläisissä taloissa voitiin yhdellä seinän läpi rakennetulla uunilla lämmittää kaksikin huonetta.⁵⁵ Engel piti savukanavia lämmön taltioimisen kannalta kaikkein tärkeimpänä mutta erityisen hyödyllisinä hän piti venäläisissä uuneissa käytettyjä kaksoispeltejä, joita jo Schroeter oli esitellyt omassa traktaatissaan ja myös Firnhaber lyhyessä uuniesittelyssään. Myöhemmissä Helsingin rakentamista koskevissa asiakirjoissa Engel käytti työntöpelteistä toistuvasti venäläistä muotoa *ujushka* (бюшка).⁵⁶ Uunin pelleistä Engel kirjoitti:

Pellit eivät saa olla niin paperinohuita, jollaisiksi ne meillä tehdään, vaan niiden tulee olla valurautaa samasta metallista tehdyissä hyvin istuvissa ja sulkevissa kehyksissään. Niitä voisi yhtä hyvin käyttää Berliinissäkin ja tavallisissa kaakeliuuneissa ne olisivat yhtä edulliset ja uunit sulkeutuisivat paljon paremmin kuin sisäuuniemme savukanavien viheliäiset kääntölevyt.

54 *Anleitung zum Bau* 1821, 5, Tafel I, II.

55 Firnhaber 1807; *Anleitung zum Bau* 1821, 8, 9; Engel Herrlichille 4/10.1820, 14/7.1820 (Kirjeet 1989, 137, 129).

56 *Anleitung zum Bau* 1821, 15.

Ruotsissa uuni suljetaan aina pienillä valurautaisilla pelleillä ja niitä on usein kaksi päälletysten lämpökadon estämiseksi. Kun näkee surkeat savukanavamme paperinohuine pelteineen, joutuu punastumaan sitä, että meillä valistuneilla, mietiskelevillä ja ajattelevilla saksalaisilla on niin viheliäinen menetelmä uuniemme sulkemiseksi, kun sentään puupulamme, jota Pohjola ei vielä tunne, olisi antanut aihetta miettiä keinoja millä säilyttää lämpö uuneissa kuten täällä Venäjällä tai Ruotsissa, missä puuta on yllin kyllin ja halpaan hintaan.⁵⁷

”Aivan erityistä tyydytystä minulle tuottaa luja päätöksesi käyttää talossasi venäläisiä uuneja”, kirjoitti Engel Herrlichille, kun ystävän berliiniläistaloon oli muurattu uunit venäläisen mallin mukaan.⁵⁸ Muutama muunkin saksalainen rakentaja innostui kokeilemaan venäläisen uunin oivallisuutta. Firnhaber oli Venäjältä tuonut mukanaan kaksi kiertoilmauunin pienoismallia ja muurauttanut uunit niiden mukaan uuteen taloonsa Hannoverissa.⁵⁹ Berliinin kaupungin yllirakennusneuvos Philipp Bernhard Berson, Engelin tuttava opiskeluajoilta, oli niin vakuuttunut venäläisen uunin lämpöominaisuuksista, että muurautti sellaisia piirikuntansa sairaaloihin.⁶⁰

Empireuunin ulkoinen hahmo ja tyyli oli jo vakiintunut ja yksinkertaistunut siinä vaiheessa, kun Engel tutustui siihen Pietarissa. Tunsiko Engel Nikolai Lvovin uunipiirroksat ja venäjänkieliset kirjoitukset, emme tiedä, mutta hänen esittelemänsä uunit olivat niille kovin läheisiä.

Uunit tehdään yleensä lasitetusta taikka lasittamattomasta kaakelistä. Lasitetut ovat etupäässä valkoisia. Niihin huoneisiin, joihin halutaan tiettyä eleganssia, pystytetään valkeita stukkouuneja. Niissä on pylväitä, figuureja, reliefejä, arabeskejä ja tavallisia koristeaiheita, jotka kaakeliin vahvan lasitteen ansiosta pysyvät hyvin. Lasittamattomat maalataan öljymaalilla. Valkolasitteiset uunit ja stukkouunit, joita tehdään Pietarissa, ovat varsin hyviä, kuitenkin niiden lasituksessa on hiushalkeamia. Kauneimmat kaakeliuunit tehdään Tartossa. Kaakeliin laadussa, valkoisuudessa tai tyylipuhtaudessa ei ole valittamista. Niissä ei ole lainkaan hiushalkeamia ja poltossa kaakelistä tulee niin valkoista, että muistuttaa fajanssia.⁶¹

Stubenofen-tekstiin liittyy kahden uunin tekniset piirroksat. Ulkoasultaan kolmella savukanavalla varustetut uunit koostuvat Lvovin uunin tapaan sokkelista, vyölistasta, kaappimaisesta keskiosasta ja karniisista, friisistä ja kruunusta. Toisen kuvaplaanssin uunin koristeaiheina on klassillisia muotoja, paneelipilasterit *margent*-köynnöksineen, meanderinauha, ruusukkeet ja ulkoneva hammaslista, ja kaakelit on ladottu venäläiseen tapaan luotisuoriin

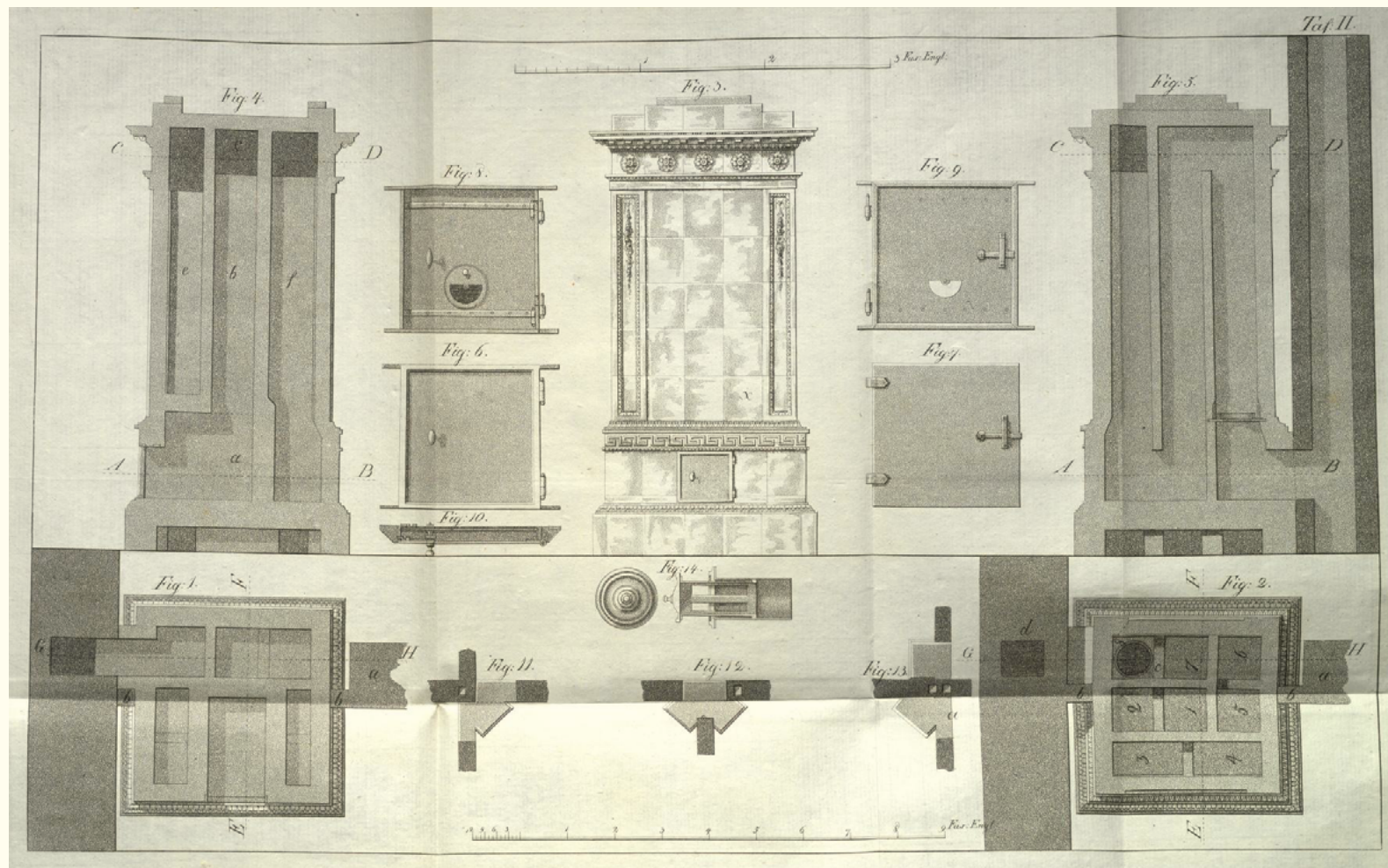
57 Engel Herrlichille 9/6.1817 (Kirjeet 1989, 67).

58 Engel Herrlichille 12/5.1819 (Kirjeet 1989, 107); *Anleitung zum Bau* 1821, III.

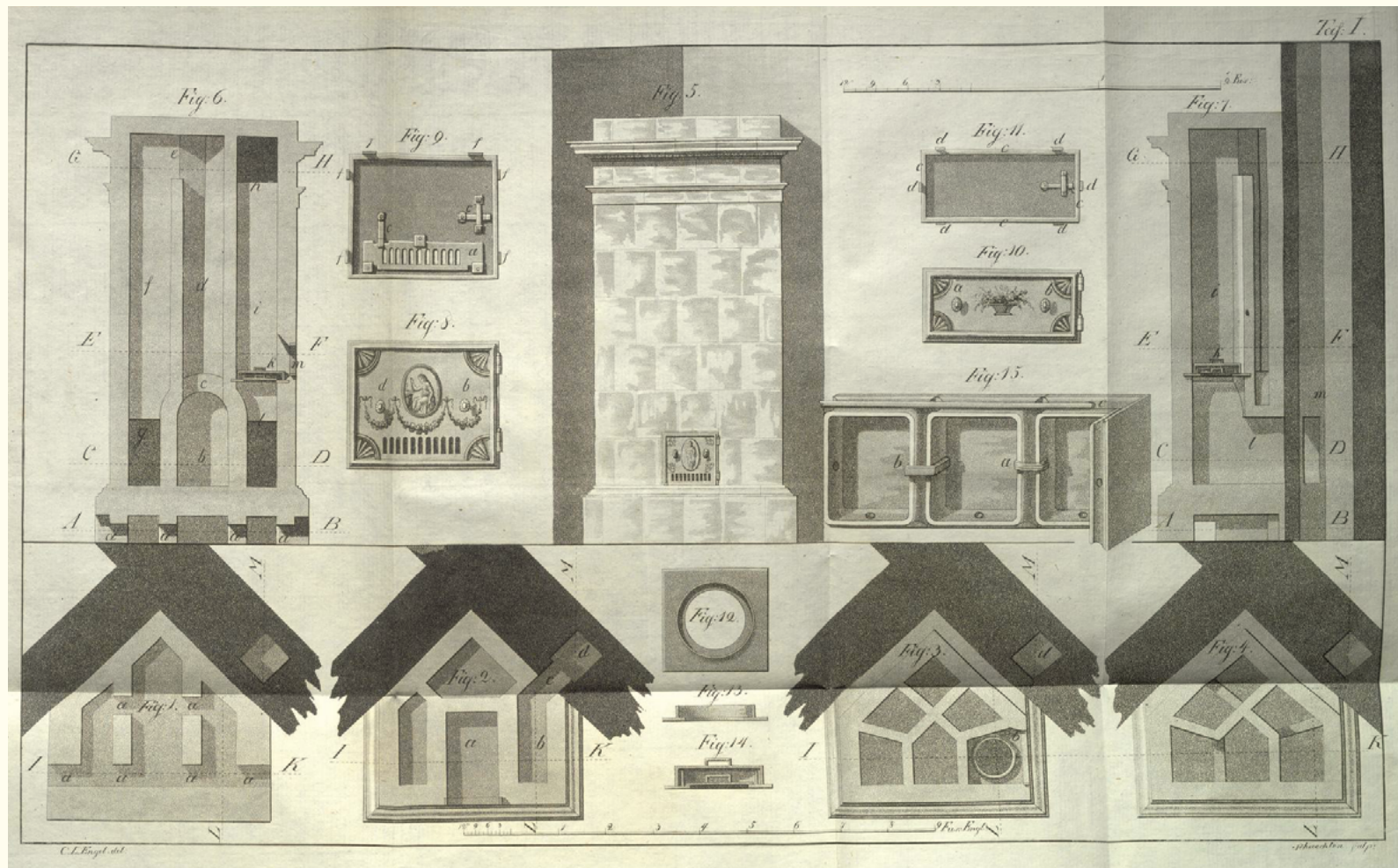
59 *Anleitung zum Bau* 1821, 8.

60 Engel Herrlichille 12/5.1819 (Kirjeet 1821, 107); *Anleitung zum Bau* 1821, 32.

61 *Anleitung zum Bau* 1821, 6, 7.

C. L. Engel, *Anleitung zum Bau des Russischen Stubenofens* 1821, Taf. II.

C. L. Engel, *Anleitung zum Bau des Russischen Stubenofens* 1821, Taf. I.

tasariveihin (Taf. II). Pienempiin huoneisiin tarkoitettu uuni on yksinkertainen, vain kahdella ylälistalla profiloitu. Sen kaakelit on edellisestä poiketen ladottu portaittain, koska se Engelin mielestä teki uunin pinnasta elävämmän (Taf. I). Varsin seikkaperäisesti Engel kuvasi myös uunityyppiä, jolla voitiin lämmittää kahta huonetta.

Kaakeliuunit olivat Suomessa 1700-luvulla kaupunkien käsityöläismestarien valmistamia ylellisyystavaroita, joille tunnusomaista oli vihreä, sinapinkeltainen tai ruskea lasite. Eleganteimmat, koristeelliset uunit olivat Tukholmasta tuotettuja. Uuden pääkaupungin ympäristössä oli vain kaksi kaakeliuuneja valmistavaa suurempaa manufaktuuria. Herttoniemen kartanoon 1762 perustettu Oähta Porcelains Fabrique toimitti uuneja 1840-luvulle saakka, ja toimintansa 1798 aloittanut Ahlberga Gröfre Fajjance och Lerkärils Fabrik 1850-luvulle asti.⁶² Varsinais-Suomen markkinoita hallitsi nauvolainen, 1814 perustettu Fortuna-fajanssitehdas kaakeleillaan, jotka on helppo tunnistaa sinisistä diagonaaliroiskekuviosta ja voimakkaista usein eläinaiheisista otsalistoista.⁶³ ❀

62 Herttoniemen tehdas oli kapteeni Bengt Gabriel von Spångenin perustama, toimintaa jatkoivat Johan Sederholm ja Carl Olof Cronstedt ja viimeksi mainitun kuoleman jälkeen vuodesta 1820 tämän leski Beata Sophie Cronstedt. Ahlbergan tehtaan perustaja oli eversti Erik Adolf Fredrik Schenbom. Heinämies 1989, 95, 96; Hyvönen 1996, 103–109. Ks. myös Berg 1953.

63 Seela 1982.

Engel siirtyy Helsinkiin

*Minut halutaan kiinnittää keisarilliseksi arkkitehdiksi Helsingin uudelleenrakennustoimikuntaan. Olen esittänyt ehtoni ja laatinut luonnoksia, ehdotukset pörssiksi ja teatteriksi. Ne esitellään Keisarille hänen palattuaan...Koko kaupunki rakennetaan uudelleen ja vaikka minä suunnittelisin vain julkiset rakennukset, se voi kestää ainakin 20 vuotta eikä virka ole elinikäinen.*⁶⁴ ❀

64 Engel Herrlichille 20/11.1815 (Kirjeet 1989, 41).

Kenraalikuvernöörin talo

KEISARI ALEKSANTERI palasi Pietariin joulukuussa 1815 ja nimitti Engelin tehtävään alkuvuodesta 1816. Uuden arkkitehdin ensimmäinen työ Helsingissä oli Suurtorin laidalla seisovan raatimies Gustaf Johan Bockin 1763 rakennuttaman porvaristalon muuttaminen kenraalikuvernöörin residenssiksi. Jo 1817 rakennus oli vesikatossa, joten päästiin uunien pystytykseen. Herttoniemen ja Ahlbergan uunien lisäksi tarvittiin päähuoneisiin niitä edustavampia uuneja. Vuoden 1818 aikana oli kaakelimestari Emmanuel Tilljander asentanut 34 kaakeliuunia, joista kymmenessä oli koristeellinen reliefi.⁶⁵ Seuraavana vuonna oli Ivan Luninin tehtaasta Tartosta hankittu kolme koristeellista posliinikaakeliuunia ja kaksi ”piirustuksen mukaan” tehtyä valkeata kaakeliuunia. Tavarantoimittajia olivat kauppaneuvos A. F. Gebauer ja kapteeni G. W. Sundman, jotka laivasivat kokonaisten uunien lisäksi kaakeleita, kulmakaakeleita, listoja ja pohjakiviä Revalista ja Tukholmasta.⁶⁶

Kenraalikuvernöörin talon edustushuoneet sijaitsivat toisessa kerroksessa, *bel etage*ssa, ruokasali ja sininen seurusteluhuone

torinpuoleisella sivulla, kabinetti eli divaanihuone rakennuksen kulmauksessa, karmiinpunainen förmaaki Helenenkadun puolella ja suuri tanssiaissali uudessa länsisiivessä. ”Kaikki stukkotyöt olen itse muotoillut antiikin tyyliin, sillä kirjoista ja kuparikaiverruksista lainatuista tulee sekasotkua vailla henkeä ja luonnetta, koska niistä puuttuu yhtenäisyys.”⁶⁷ Posliini- ja kaakeliuunit sovitettiin näin yksilöllisesti sommiteltuihin koristekokonaisuuksiin.

Suuren tanssiaissalin interiööriä varten on Engel laatinut yksityiskohtaisen piirustuksen. Kipsikoristeisen tynnyriholvikaton vastapainoksi on seinäpinnat jäsenelty vain joonialaisilla pilastereilla. Pilasteriparien väliin Engel on piirtänyt kaksi suoraseinämaistä ja sileäpintaista uunია, joissa vain lehtikuvioitu lista erottaa matalan sokkelin uuninrungosta ja toinen, akantuslista, kiertää kruununa uunin yläreunaa. Nämä salin länsiseinällä näkyvät uunit lienevät ne, jotka Gebauerin mainitaan hankkineen ”piirustuksen mukaan”. Engelin piirtämät uunit oli jo purettu Signe Branderin kuvatessa salia 1912.

Ruokasalissa, jonka seinät oli koristettu korinttilaisin pilasterein ja katto arabeskein, oli kaksi kipsifriisein koristettua lasitettua uunია, ja karmiinpunaiseen förmaakiin on Engel hahmotellut suoralinjaisen kulmauunin, jonka kruunulistana oli samanlainen akantuksen lehvistä koostunut kipsifriisi kuin tanssiaissalin uuneissa. Rakennuksen keskirisaliitin kohdalla olevan suuren

65 Kaikkiaan oli hankittu 1591 suoraa kaakelilaattaa à 20 kopeekkaa, 524 kulmakaakelia à 25 kopeekkaa ja 1327 koristelistaa à 30 kopeekkaa. Kassatilit 6/10.1818. Uudelleenrakennuskomitea. KA.

66 Putkonen 1990, 71–75; Kassatilit 31/1.1819, 27/6.1819, 28/6.1819, 7/11.1819. Uudelleenrakennuskomitea. KA; Tarve- ja kustannusarviot 1819. Yhteenveto. Kenraalikuvernöörin talo. RakH. KA.

67 Engel Herrlichille 30/10.1817 (Kirjeet 1989, 83).

C. L. Engelin interiöörisuunnitelmia kenraalikuvernöörin taloon, karminpunainen kabinetti ja tanssiaissali. Molempiin tiloihin arkkitehti on piirtänyt vain otsalistalla korostetut suorat uunit. Åkerfeldtin kokoelma. Museovirasto.

sinisen seurustelusalongin lämmittämiseen oli hankittu kaksi koristeellista, yksityiskohtien perusteella venäläistä uunia, *2ne glaserade kakelugnar med 3 Postelins urnar och basrelief i milieu.*⁶⁸ ❀

Kaksi empirekauden tyyppi-uunia

Kenraalikuvernöörin talon Engelin aikaisista empireuuneista on enää vain kaksi pystyssä. Molemmat ovat 1800-luvun alussa Itämeren kuvernementeissa yleistä tyyppiä. Toisessa määräävänä elementtinä on rungon keskiosan korkuinen portaali-aihe, toisessa kookas suorakulmainen nissi ja siinä koristeveistoksena seppelettä kantava kevään jumalatar Flora.

Entisen divaanihuoneen kulmassa seisova uuni on ns. portaaliuuni. Siinä on antiikin arkkitehtuurista lainattuja elementtejä, portaalia reunustavat korinttilaiset pylväät, yläreunan hammaslista ja sen alapuolinen herttamaisia kuvioita muodostava lehtinauha. Viistottuja sivuseinämiä koristavat nauhoihin kiedotut vertikaalit kukkapunokset, margentit. Uunin kruununa on uhrialttarin muotoa jäljittelevä, pilasterien jakama lieriö ja sen päällä posliinimalja.

Kenraalikuvernöörin talossa ollut toinen samanlainen portaaliuuni on 1936 purettu ja talletettu Helsingin kaupunginmuseon kokoelmiin. Kaakelikappaleissa on uunin alkuperästä kertova tärkeä tieto. Niihin lyödyt syväleimat ИЛ ja Дерптъ. И (IL ja Derpt. I) todistavat uunin olevan peräisin Ivan Luninin tehtaasta Tartosta.⁶⁹

68 Tanssiaissali, tussipiirros 81.1/179, Punainen förmaaki, väritetty tussipiirros 81.1/180. Åkerfeldtin kokoelma, MV; Palovakuutus 239/1823. Kenraalikuvernöörin talo. Tarmon arkisto. KA.

69 Leimat ИЛ ja Дерптъ.И (Ivan Lunin ja Dorpat/Tartto). Uuni ja kruunureliefi on dokumentoitu 1936, arkistotunnus XLVI-38. HKM.

Toinen kenraalikuvernöörin talon säilyneistä uuneista on matalalta sokkelilta nouseva suoraseinämainen uuni viistottuine sivuseinämineen. Uunin perusmuoto on lähellä aiemmin mainittuja Monrepos'n mallipiirustuksia (nro 1, 2). Tulipesän yläpuolella on suorakulmainen syvennys ja uunin kruununa suuri seppeleen ja viljanhelpeitten koristama reliefilaatta. Nissi muodostuu kahdesta laatasta, joista ylempi on kukkaköynnöksen koristama ja alempaan (82 x 52 cm) on tiilimassasta valettu koria ja kukkaseppelettä kannatteleva viljan ja kukkien jumalatar, Flora.⁷⁰

70 Toinen samanlainen Flora-uuni on talosta purettu 1973. XVI–39. HKM.

Kenraalikuvernöörin talon divaanihuoneen ns. portaaliuuni. Uunityyppi oli erityisen suosittu Baltian kartanoissa. Uunin kruunuosassa sama reliefi aihe kuin 1790-luvulla valetussa Ostankinon palatsin pylväsuunissa. Kuva Museovirasto.

Flora-uuneja Suomenlahden eri laidoilta. Suuressa kuvassa Kenraalikuvernöörin talon Flora-uuni. Kuva Kansallismuseo. Sen vierellä pietarilaisen Dom akademikov-talon uuni. citywalls.ru, ja tarttolainen Flora-uuni. Tarton yliopiston kuvakokoelma.

Veistoshahmo on tuttu Katariina II:n aikaisista reliefeistä. Floran asento ja vaatteen käsittelyssä on samaa plastisuutta ja maneeria kuin kuvanveistäjä Ivan Prokofjevin veistämässä Taideakatemian porrashuoneen reliefeissä.⁷¹ Kaakelipajoissa valumuotit olivat käytössä vuosikymmeniä, ja valumateriaalista riippuen koristelatoista saattoi tulla hyvinkin eritasoisia. Esimerkiksi Narvassa 1924 kuvatun uunin Flora on veistoksellinen, vaatteen laskokset ja kukkaköynnökset selkeät.⁷² Kenraalikuvernöörin talon Floran yksityiskohdat ovat pyöreäreunaisia ja paksuhkoja, mikä johtunee käytetystä tiilimassasta ja valumuotin epätarkkuudesta.⁷³

Flora-reliefi narvalaisessa uunissa. Kuva Osvald Haidek 1924. Tarton yliopiston kuvakokoelma.

71 Romm 1953, kuva 71; Tiedonanto, Andrei Uhnalev 20/12.2017.

72 Naise kujuga ahjureljeef. Narva. Foto Osvald Haidek 1924. Tarton yliopiston kuvakokoelmat.

73 Flora-uuneja on ollut esimerkiksi Pietarissa Taurian palatsin asuintiloissa ja 1800-luvun alussa uudistetussa Tiedeakatemian Dom Akademikov -asuinrakennuksessa Nevan rannalla sekä kuurinmaalaisissa Medem-suvun kartanoissa Blieden ja Jaunauces. Dom Akademikov, Akad. pereulok 12. www.citywalls.ru; Klassistinen kaakeliuuni Tartossa, foto 1922. <https://dspace.ut.ee>; Ovsjannikova et al. 2019, 76; Strauss 1969, Taf. 139: 3, 4, 6.

Uhritulta ja vestaaleja

Erilaiset uhritoimituksiin liittyvät muodot ja kuvaelmat olivat suosittuja Katariina II:n aikaisissa sisustusreliefeissä. Esimerkiksi Marmoripalatsin suuren marmorisalin neljässätoista Fedot Šubinin veistämässä seinäreliefissä on yhtä lukuun ottamatta kuvattu uhritoimitusta vestaaleineen. Myös Lvovin esittämässä mallipiirustuksessa on empireaihein koristellun uunin kruunureliefissä viisi henkilöä uhrialttarin ympärillä. Uhritoimitus saattoi olla myös uunin koko rintamuksen peittävän reliefin aiheena, kuten hovineitojen kamarissa Katariinan palatsissa Tsarskoje selossa tai Alftanin viipurilaistalon uunissa.⁷⁴ Aiheen suosiota kuvastaa sekin, että samanlaisia reliefejä on ollut useissa 1820-luvun empireuuneissa Baltian kuvernementeissa.⁷⁵

Kenraalikuvernöörin talon portaaliuunin kruununa olevassa alttarimaisessa lieriössä on reliefi, jossa on kuvattuna kuusi hahmoa: hunnutettu istuva nainen, kolme soturia ja kaksi seisovaa naisfiguuria. Sama reliefi, joka on leimattu Luninin tehtaan syväleimalla, on koristanut myös toista talosta 1936 purettua uunia. Antiikin tutkijan Outi Sihvosen tulkinnan mukaan reliefi kuvaa Vestan neitsyttä vastaanottamassa kolmen taisteluun

valmistautuvan roomalaissoturin uhrilahjaa kolmen vestaalin seurattessa taustalla toimitusta.⁷⁶

Kuva-aihe on vanha. Moskovan Ostankinon palatsin buduaarin kulmauksessa on jo aiemmin mainitun pietarilaisen Horoševskin työpajan 1796 valmistama valkea pylväsuuni (ks. kuva s. 27). Sen yläreunassa, joonialaisten pylväiden välissä on kolme kuvaelmareliefiä, joista vasemmanpuoleisimmassa on sama hunnutettua Vestan neitsyttä, kolmea soturia ja kolmea vestaalia esittävä asetelma kuin Kenraalikuvernöörin talon portaaliuunissa.⁷⁷ Tämä viittaa siihen, että reliefin malli ja muotti ovat kulkeutuneet Pietarista Tarttoon ja jelgavalaiseen manufaktuuriin niiden omaa tuotantoaan varten, mistä esimerkkeinä virolaisen Purilan ja kuurinmaalaisen Jaunaucesin kartanon uunien vestaalikuvaelmat. On mahdollista, että reliefin on alkuaan suunnitellut Vincenzo Brenna, joka oli käyttänyt Vesta-kohtausta varioiden myös Mikaelin linnan ovaalin salin kattofriisissä ja joka 1780-luvulla vastasi myös Ostankinon palatsien sisustamisesta.⁷⁸ ❀

74 Lvov 1795, taf. IV, fig. 6; Uhnalev 2002, 195–201, 203; Tsarskoje selon uunin kaltaisia on ollut mm. virolaisissa ja kuurinmaalaisissa kartanoissa. Strauss 1969, Taf. 139:1, 2. Alftanin talon uuni on kuvattu 1924. Uunikuvat. KM.

75 Muun muassa virolaisissa Mäon ja Purilan kartanoissa sekä Medem-suvun kartanoissa Jaunauces ja Elley (Elejas) sekä kaupunkitaloissa Palais Medem ja Villa Medem Jelgavassa (Mitau).

76 Reliefin kuva-aihetta on tulkinnut FT Outi Sihvonen, jonka väitöskirja käsittelee aihetta *The Vestal Virgins and Power: Tradition and Change in Third Century Rome*.

77 Strauss 1969, Taf. 136:3, Taf. 142:3; www.zudusilatvija.lv; www.uni-marburg.de/fotomarburg; Strauss 1969, 199.

78 Demidenko 2003, 108, 160, kuva 155; Bartenev & Bataškova 1984, 24.

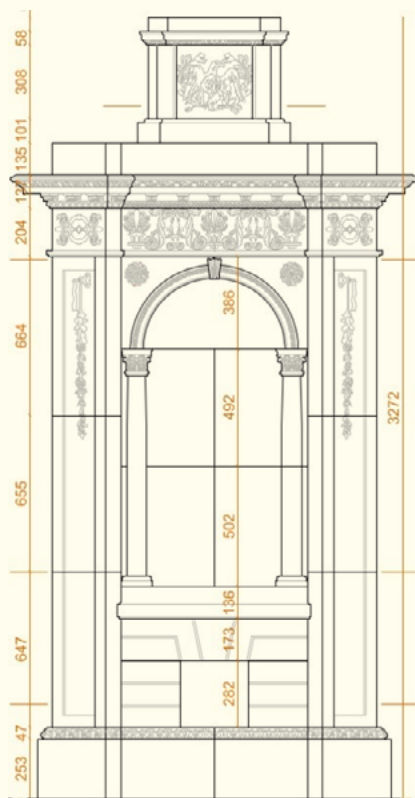
Kenraalikuvernöörin talosta puretun uunin kruunuosan koristereliefissä Vestan neitsyt vastaanottaa uhrilahjan. Helsingin kaupungin museo.
Sama reliefiäihe Medem-suvun Jaunaucesin kartanossa. Latvia.

Kuvernementsihteeri Alftanin kaupunkitalon uunin keskuskuviona oli uhraava Vestan neitsyt. Luostarikatu 8, Viipuri. Kuva 1924. Kansallismuseo.

Massatuotannon mahdollisuuksia

KAAKELIUUNIEN yhä kasvaneen kysynnän myötä siirryttiin 1800-luvun alkupuolella käsityövaltaisesta kaakelinvalmistuksesta teolliseen massatuotantoon, joten samankaltaisia uuneja riitti kautta keisarikunnan. Uunit, joissa keskiosan muodostaa

pylväiden tai pilasterien muodostama portaali, tunnetaan niin Suomesta kuin Pietarin alueelta ja Baltian lukuisista kartanoista. Uunin runkokonstruktio oli kaikissa sama, mutta yksityiskohdissa oli suurta vaihtelua. Tilaaja saattoi valita listoiksi meanderinauhan, akantus- ja muun lehtikuvion tai hammaslistan ja sivuseinämien koristeiksi ruusukkeita ja *margent-*kukkaköynnöksiä sekä uunin kruunuksi lieriön, jossa koristeena antiikin tarustosta otettu uhritoimitusta kuvaava reliefiaihe (mm. Kenraalikuvernöörin talo, Uue Põltsamaan kartano) taikka kotka tai karhu (mm. Vuojoki Eurajoki, Mäon, Kõiman ja Purilan kartanot Virossa, Medem-suvun kartanot Jaunauces ja Elley sekä Villa Medem). Monen portaaliuunin segmenttikaareissa on ollut symbolieläin ja portaalin syvennyksessä katseen vangitsijana plastinen figuuri (esim. Kõiman ja Kuigatsin kartanot, Elleyn kartano ja Riian Ritarihuone, Gruzinon palatsi Novgorodin alueella). Koristelun täydennykseksi voitiin asettaa sirot maljat otsalistan reunoille ja kruunun laelle (Uue Põltsamaa, Kõima, Gruzino, Riian Ritarihuone).⁷⁹ ❁

79 Uunityypin mittauspiirustus Artur Ümar 2020, <https://www.muinsuskaitseamet.ee/juhised-ja-opetused/juhised/restaureerimise-kasiraamat#kahhelahi>; Uue-Põltsamaasta, Siilivast 2013; Strauss 1969, Taf. 136, 140, 141, 144; Maiste 1996, 224, 286; Batrenev & Batažkova 1984, 62.

Lämpöä Merikasarmin matruuseille

YHTÄAIKAISESTI Kenraalikuvernöörin talon kanssa käynnistyi 1816 Katajanokan kärkeen rakennettavan merikasarmin suunnittelu. Suuret komppaniasalit, joihin majoittui lähes 300 miestä, edellyttivät tehokasta lämmityslaitteistoa. Siinä Engel pääsi kokeilemaan venäläisen uunin toimivuutta ja tehokkuutta. Miehistösaleihin muurattiin hänen piirustuksensa mukaan kahdeksan kookasta uunia, jotka periaatteeltaan olivat ”tavallisia venäläisiä uuneja”, kuten arkkitehti itse niitä nimitti. Uunien suunnitelmapiirustus esittää savukanavien muurausmallit ja matalalta sokkelilta nousevan kaakeleista ladottavan sileän pystyuunin.⁸⁰ Miehistösalin uunissa Engel esitteli teknisen konstruktion, jota hän tuossa vaiheessa oli muokannut tulevaa omaa julkaisuaan varten. Uunien teho koeteltiin talven 1819 pakkasissa:

Uudessa kasarmissa venäläisen uunin hyöty on tullut todistetuksi. Kun ulkona on –34 astetta, niin suurissa saleissa, jotka ovat 236 jalkaa x 46 jalkaa ja 13 jalkaa korkeita ja joista jokaista lämmitetään 8 uunilla, oli niin valtavan kuuma, että luulin kuolevani. Kreivi Steinheil komensikin lämmittämään vain joka toista uunia. Päivittäin tarvitsisi lämmittää kovalla

*pakkasella saleissa vain neljää uunia, ja sittenkin niissä oli muille ihmisille sietämättömän kuumaa. Sotilaat olivat kuitenkin omassa elementissään, ja melkein aina paitasillaan.*⁸¹

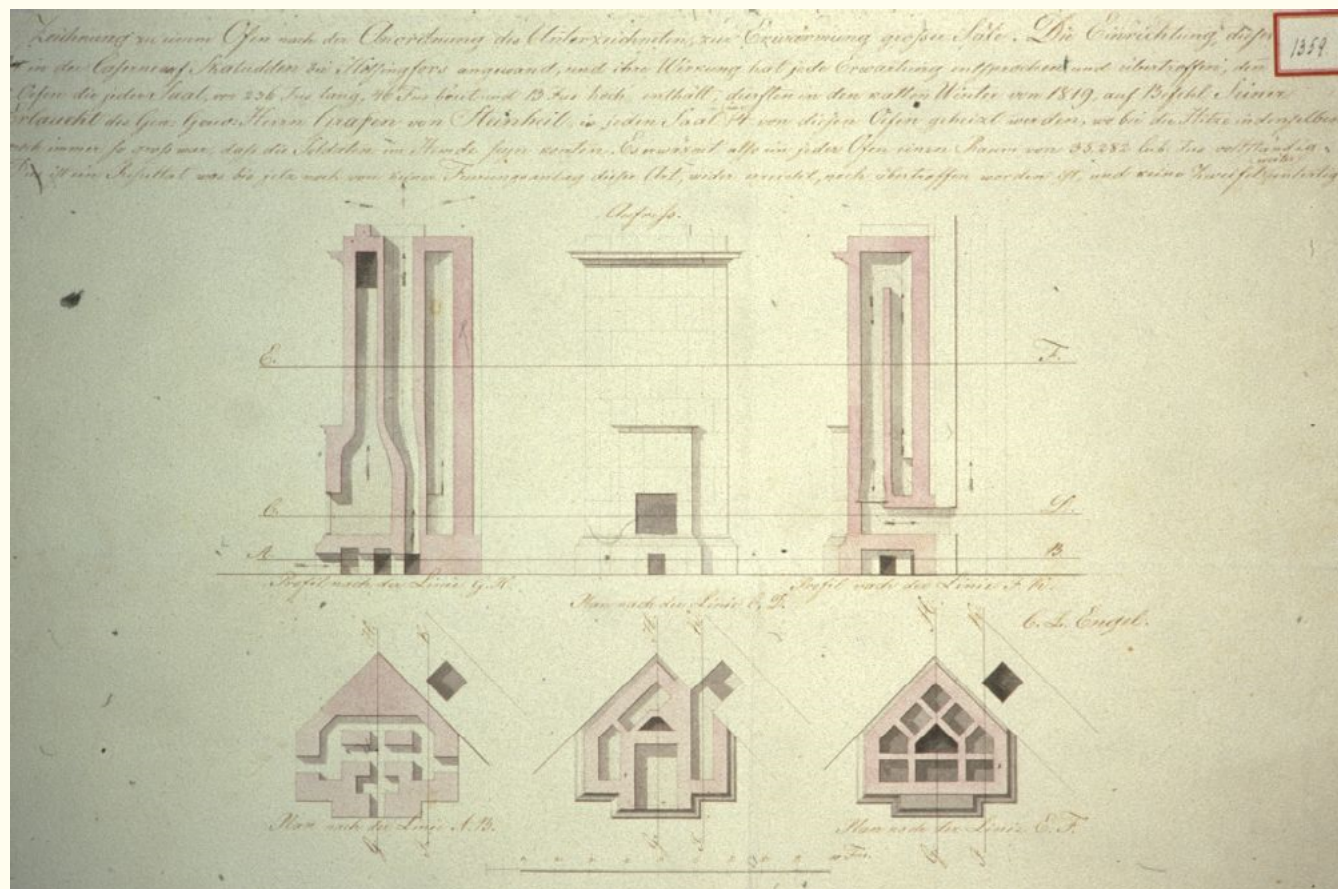
Merikasarmin uunipiirros on liitetty sotilasrakentamisesta vastanneen venäläisen insinöörikomennuskunnan piirustuksiin, mikä viittaa siihen, että mallia käytettiin muissakin autonomian ajan sotilasrakennuksissa, muun muassa Haminan kadettikoulun suurissa saleissa. Kadettikouluun viittaa sekin, että toinen suunnitelmapiirustus miehistösalin uunista on tallentunut Museoviraston Thesleff-kokoelmaan – kadettikoulun ensimmäinen johtaja oli Peter Georg Thesleff. Kadettikoulun toimitiloihin ja johtajan asuinhuoneisiin tiedetään hankitun yhdeksän valkoista lasitettua uunia Pietarista⁸² ja Merikasarmin yhteyteen 1830-luvulla rakennettuun sairaalaan 12 erikokoista lasitettua, valkoista pietarilaisuunia.⁸³

80 Sinisalo 1980, 128, viite 73; Sinisalo 1990, 172, 173; Katajanokan kasarmin komppaniasalien uuni C. L. Engel 1819. VeSA linnoitus- ja rakennuspiirukset. Helsinki 1359. KA.

81 Engel Herrlichille 12/5.1820 (Kirjeet 1989, 119).

82 A. A. Thesleffin kokoelma. Kuva-arkisto. MV; Tarve- ja kustannusarviot 1833. RakH. KA.

83 Tarve- ja kustannusarviot 12/3.1833. RakH. KA.

C. L. Engel, Uunisunnitelma merikasarmin michistösaliin. Kansallisarkisto.

Uttermarkin keksintö saa armon

Pietarissa ollessaan Engel arvioi Johann Heinrich Uttermarkin aiemmin mainittuja uunikokeiluja sarkastiseen sävyyn ja epäili uunien erinomaisuutta:

Vuonna 1815 on herra Utermark päätynyt jälleen täysin uudelle, hänelle tuntemattomalle alalle. Hän on kuulemma keksinyt uudentyypin uunin, joka käyttää paljon vähemmän puuta kuin täällä yleiset uunit ja joka luovuttaa enemmän lämpöä. Mutta mies puhuu tästä materiaalista kuin koulupoika ja on täysin tietämätön asiasta. En ole myöskään keksinyt hänen uuneissaan mitään, mitä voitaisiin pitää jonain parannuksena.⁸⁴

Engel joutui kuitenkin tarkistamaan kantaansa, kun uusien kasarmien monet salit piti edullisesti saada lämpimiksi. Varhainen maininta Uttermarkin uunien hyödyntämisestä Suomessa liittyy Engelin 1820-luvulla suunnittelemaan Viaporin Venäläiseen sairaalaan. Kaartin lasarettiin 1834 tehdystä korjauksesta kirjoitettiin: ”...kaikki toisen kerroksen kymmenen huoneen vanhat kaakeliuunit puretaan ja tilalle pystytetään samanlaiset Uttermarkin uunit, joista on saatu kokemuksia Venäläisessä sairaalassa ja jotka siellä ovat osoittautuneet tarkoituksenmukaisiksi”.⁸⁵ Uttermarkin rautauuneja, jotka

hinnaltaan olivat kaakeliuuneja edullisempia, oli sittemmin useissa kasarmeissa, Kaartin kasarmissa, Kymminlinnassa, Turun venäläisessä kasarmissa, Pyhän Annan ja Tervaniemen kasarmeissa Viipurissa, Urpalan sotilassairaalassa Haminassa ja Ahvenanmaan Bomarsundin varuskunnan kasarmissa. Uttermarkin keksintö elää yhä kaikkien tuntemana peltipönttöuunina.⁸⁶ ❀

84 *Bemerkungen* 1982, 48; *Merkintöjä* 2015, 32.

85 *Suomenlinnan rakennusten historia* 1997, 210; Kaartin lasaretti. Tarve- ja kustannusarviot 1834. RakH. KA.

86 Okulus 2007, 41, 44; Kasarmirakennuksen numero 8 kaikkien uunien muuntaminen Uttermark-tyyppiseksi pönttöuuneiksi. 75 Turku. VeSa linnoitus- ja rakennuspiirukset. KA; Viipurin linnoitus 1855. Sotilaskasarmi 85. Pyöreä uuni. VeSa linnoitus- ja rakennuspiirukset. KA; Okulus 2004, 60, 101; Ålands byggnads Comité hakee osaavia muurareita 16 venäläisen uunin tekoon. *Finlands Allmänna Tidning* 31/5.1838; Urpala uti Vederlax socken. *Finlands Allmänna Tidning* 16/9.1840.

Senaatintalo

SENAATINTALON RAKENTAMINEN oli Helsingin oloissa ennennäkemättömän mittava, vuosia kestänyt suururakka. Suurtorin puoleiseen siipeen, korinttilaisen pylväspäädyn kohdalle tulivat rakennuksen päätilat, Keisarin valtaistuinsali, plenum, ja senaatin salit. Siiven rakentamiseen ryhdyttiin 1819 ja uunien hankinta alkoi seuraavana vuonna. Rakennushanketta urakoi Engelin monissa projekteissa mukana ollut, Pietarista tullut Nikolai Korastileff. Kymmeniin huoneisiin tarvittiin kymmeniä uuneja. Keisarillisessa meritullikamarin kautta kulki 1821 laatikoittain kaakeleita ja parituhatta uunien laattakiveä Tukholmasta. Tukholmassa toimi noihin aikoihin useita maineikkaita kaakelipajoja, joista Josef Öfverbergin kovalasitteiset suorat, valkeat uunit olivat huomattavassa maineessa. Pietarilaisuuneista ei Senaatintalon kassatileissä ole suoranaista mainintaa, mutta kauppaneuvos Adolf Fredrik Gebauerin ilmoitetaan tullanneen ja kuljettaneen sinne kolme suurta lasitettua kaakeliuunia, jotka hinnasta päätellen olivat yksinkertaisia, suoria uuneja. Suuren tarpeen takia hankintoja oli tehtävä myös kreivitär Beata Sophie Cronstedtin omistamasta Herttoniemen fajanssitehtaasta, jonka kaakelit todettiin Senaatintaloon kelvollisiksi, vaikkeivat olleetkaan pietarilaisuunien tasoa. Herttoniemestä kauppias Petter Johan Leisten toimitti suuren määrän erikokoisia sileitä kaakeleita, kulmaosia ja listakappaleita, joista muurari Carl Stenberg kokosi uuneja työhuoneisiin. Vuonna 1822 kirjoitetussa palovakuutushakemuksen arviokirjassa ei erikseen mainita tai

kuvailla yhtään pietarilaisuunia, mutta monen uunin kohdalla on maininta, että uunia lämmitettiin seinän takana olevasta huoneesta tai eteisestä – tavalla, joka oli yleinen Venäjällä. Senaatintalon päätilan, Keisarin valtaistuinsalin, lämmityksessä Engel oli toteuttanut tutkimansa ja Herrlichille kuvailemansa kuumailmasysteemin – lämpö johdettiin saliin viereisten huoneiden uuneista kahdeksalla kullatulla messinkiputkella, ja lisälämpö nousi alemman kerroksen uuneista kanavaan, joka oli peitetty rosetein koristetulla pronssisäleiköllä.⁸⁷ Yhtään Engelin aikaista uunia ei ole säilynyt eikä tallentunut valokuvaan. Uunit on purettu, ensimmäiset jo 1858 korjaustöiden yhteydessä, ja viimeistään 1900-luvun alun uudistuksissa. ❁

87 Kassatilit 1820, 1821, 1822. Uudelleenrakennuskomitea. KA; Engel Herrlichille 19/5.1817 (Kirjeet 1989, 62); Okulus 2019, 14; Palovakuutusasiakirja 369, 1828. Tarmon arkisto. KA.

Sotaväentarkastajan talo

SOTAVÄENTARKASTAJAN TALON (nyk. Valtioneuvoston juhlahuoneisto) rakentaminen Eteläesplanadille aloitettiin 1820, ja muurarimestari Emanuel Tilljander pääsi pystyttämään uuneja seuraavana vuonna. Valtaosa sileistä kaakeleista ja uunien koristelijoista ostettiin Herttoniemen kaakelitehtaasta ja uunitarpeita hankittiin Tukholmasta kauppaneuvos Gebauerin välityksellä. Rakennustyömaalle tuotiin kaikkiaan kuusi Engelin piirustuksen mukaan valmistettua suurta kaakeliuunia, jotka pystytettiin bel etagen kadunpuoleisiin pääsaleihin, kaksi kuhunkin. Uunin merkitys taideluomana näkyy Engelin suunnitelmapiirustuksissa. Sotaväentarkastajan taloa koskevan alkuperäissuunnitelman leikkauspiirustuksessa on nähtävissä pääsalin kulmauksessa tyypillinen empireuuni, jonka perusmuoto reunapilastereineen ja otsalistoineen on muistuttaa Engelin Stubenofen-julkaisun liiteplanssin II uunia. Engel hahmotteli lähes poikkeuksetta kaikkiin suunnitelmiinsa huonetilaan soveltuvan yksilöllisen uunin.⁸⁸

88 Kassatilat 1821, 1822. Uudelleenrakennuskomitea. KA; Luhtala & Manninen 2011, 88; C. L. Engel, Sotaväentarkastajan talo. Leikkauspiirustus 1820. RakH. KA.

Aleksanterin yliopisto

YLIOPISTO SIIRRETTIIN Helsinkiin Turun kohtalokkaan kaupunkipalon vaurioitettua syyskuussa 1827 Carl Christoffer Gjörwellin suunnitteleman, vasta kymmenen vuotta toimineen Akatemiatalon. Yliopiston rakentaminen Helsinkiin, Suurtorin länsilaidalle vastapäätä Senaatintaloa käynnistyi pikaisesti. Suureen juhlasaliin ei pystytetty näkyviä uuneja, vaan lämmin ilma johdettiin saliin sen alapuolelle muuratuista uuneista kalorifeerisysteemillä, jollaisen Engel myöhemmin selosti tutkielmassaan *Richtige Anweisung zur Heizung der Gebäude mit erwärmtter Luft*.⁸⁹ Muihin huoneisiin hankittiin kaakeliuuneja Tartosta ja Tukholmasta. Hintatiedot kertovat niiden laadusta – yksi ruotsalainen posliiniuuni, jollaisia Tukholmasta tuli yksitoista, maksoi 170 ruplaa, tarttolainen messinkiluukkuineen peräti 400 ruplaa.⁹⁰ Konsistorin suureen istuntosaliin ikkunoiden vastaiselle pitkälle seinälle pystytettiin kaksi koristeellista tarttolaista uunia. Niiden runko oli kolmiosainen – korkeahko sokkeli, korinttilaisten pylväiden reunustama runko ja kapeampi kruunuosa. Molemmissa oli pylväiden välisessä nississä täysplastinen posliininen Flora runsaudensarvi käsivarrellaan. Figuuri oli Jacques François Joseph Salyn 1750-luvulla veistämän

89 Engel 1830. Venäjällä kalorifeerijärjestelmän patentoi insinööriupseeri Nikolai Amozov 1835.

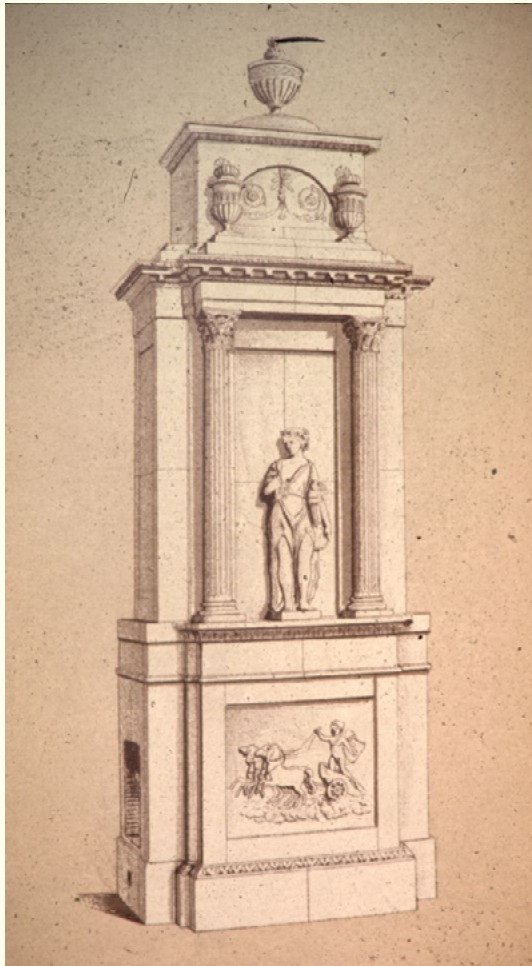
90 Kaksi koristeellista posliiniuunia Tartosta, yksitoista Tukholmasta. Materiaaliselvitys Engel/Arppe 5/12.1827. Tarve- ja kustannusarviot 1827. RakH. KA.

Aleksanterin yliopisto, konsistorin istuntosali. Tarttolaisuunit Aleksanteri I:n muotokuvan molemmin puolin. Kuva Aarne Pietinen 1930-luku. Museovirasto.

Tarttolaisessa yksityistalossa ollut uuni on saman manufaktuurin tuotos kuin konsistorin istuntosalin uunit. Tarton yliopiston kuvakokoelma.

Esittelykuva Tartossa valmistettavasta uunista
keskusfiguurina nuoruuden jumalatar Hebe ja
sokkelin reliefissä Eros kiittää kolmivaljakolla.
Aalto yliopisto, Taideteollinen korkeakoulu.

Flora-patsaan jäljenne.⁹¹ Uunien ylälistan ja kruunun päällä oli posliinimaljat – suosittu aihe jo 1700-luvun lopun pietarilaisissa uuneissa mutta myös myöhemmissä ns. portaaliuuneissa. Uunien korkeahkon sokkelin etuosan peitti suuri, muidenkin venäläistehtaiden suosima reliefi, mytologian Eros ajaa kolmivaljakolla. Rakenteeltaan samanlaiset uunit oli muun muassa 1818 valmistuneen Villa Medemin suuressa salissa Jelgavassa, mutta veistosten sijaan rungon keskiosan koristeena oli ”brennalainen” lehtikiehkura-aihe.

Yliopiston päärakennus kärsi pahoja vaurioita helmikuun suurpommituksissa 1944, eikä konsistorin salia sodn jälkeen restauroitu vanhaan asuunsa. Uunit ilmeisesti kuitenkin olivat säilyneet täydeltä tuholta, koskapa valtionarkeologi C. A. Nordman oli helsinkiläisestä osto- ja myyntiliikkeestä löytänyt valkean fajanssisen Flora-veistoksen ja lahjoittanut sen Kööpenhaminan taideteollisuusmuseoon, missä siihen on liitetty tieto: *Flora. Figur af hvid fajance 19. årh:s begyndelse. Gave fra Helsingfors Universitet.*⁹² ❀

91 Hartmann 1979, 19, Taf. 3:2

92 Esinekortisto 5063:17, 18. Korttiin liitetty lisätiedot veistoksista ovat Kansallismuseon tutkija Marja Mäkelän. Esineluettelot KM.

Keisarillinen palatsi

KAUPPANEUVOS Johan Henrik Heidenstrauchin kolmikerroksinen, Pehr Granstedtin suunnitelmien mukaan 1814 rakennettu talo, ostettiin 1839 muutettavaksi Keisarilliseksi palatsiksi. Päätöstä edelsi 1836 suunnitteluvaihe, jonka tarkoituksena oli sisustaa kyseinen rakennus kenraalikuvernöörin palatsiksi ja keisarin residenssiksi, kun Suurtorin laidalla ollut Kenraalikuvernöörin talo oli myyty raatihuoneeksi Helsingin kaupungille. Muutostyö keisarillisen residenssi tiloiksi alkoi Engelin suunnitelmilla. Uuden käytön edellyttämää sisustusmateriaalia, tammiparketteja ja uuneja oli jo siinä vaiheessa hankittu Pietarista. Osa vanhoista uuneista korvattiin uusilla, joiden sijainti käy ilmi Engelin toista kerrosta koskevasta piirustuksesta. Palatsin päätiloihin, salonkiin, uuteen ruokasaliin sekä majesteetille ja kuvernöörille tarkoitettuihin yksityishuoneisiin tuli Pietarista kuusi valkealasitteista, koristeellista uunia kaikkine tarpeellisine osineen (à 350 ruplaa), kolmetoista lasitettua (à 110 r.) ja kahdeksan lasittamatonta uunia (à 65 r.). Koristeellisia lasitettuja kaakeliuuneja ja kaakeleita uunitarpeisiin ostettiin myös Mariankadun puoleisen siiven asuinhuoneisiin.⁹³

Tontilla olleen puisen talousrakennuksen paikalle Engel suunnitteli keisarin toivoman tanssiaissalin. Engelin pojan Carl Alexanderin 1840 tekemät seinäprojektit esittävät tanssiaissalin pitkän seinän ja molemmat päätyseinät. Salin jokaisessa kulmauksessa on uuni, jossa korkeahkolta sokkelilta nousee korinttilaisten pylväiden reunustama runko-osa, pylväiden kannattelema arkkitraavi ja sen yläpuolisessa kruunussa reliefin koristama segmenttikaari. Elegantisti sisustettuun saliin Engel oli kelpuuttanut uunit, jotka yksityiskohtiaan myöten olivat samanlaiset kuin kymmenisen vuotta aikaisemmin Luninin tehtaasta Tartosta Yliopiston konsistorin istuntosaliin hankitut, kuitenkin ilman plastisia keskusfiguureja ja sokkelin Eros-reliefejä.⁹⁴ Kaikki 1800-luvun alun rakentamislaiheeseen kuuluneet uunit on korvattu 1900-luvun alussa tehdyillä historisoivilla sovelluksilla. ❀

93 Knapas 2017, 15–27; Engelin muistio 30.9.1837 A. A. Thesleffille. Valtiosihteerinviraston akti 34/1837. KA; Tarve- ja kustannusarviot 1837. RakH. KA.

94 *Plan du Bel etage*. C. L. Engel 1839. Vahvistus 14/26.2.1840. RakH. KA; *Project pour la Decoration intérieure de la Salle de Bal*. C. A. Engel. Vahvistus 14/26.2.1840. RakH. KA.

Keisarillinen palatsi, tanssiaissali. *Project pour la Decoration intérieure de la Salle de Bal.* Carl Alexander Engelin lavacerattu piirros 1840. Åkerfeldtin kokoelma. Yksityiskohta. Museovirasto.

Uuneja Turun ja Viipurin julkisiin rakennuksiin

TURUN AKATEMIATALON muuttaminen

Turun hovioikeuden ja lääninkanslian tiloiksi alkoi intendentinkonttorissa Engelin johdolla heti 1827 palon jälkeen. Tulipalosta oli käyttökuntoisina säilynyt vain yhteensä kuusi juhlasalin ja konsistorinsalin uunia. Akatemiatalon rakennusvaiheessa 1811 oli Tukholmasta hankittu kahdeksantoista Josef Öfverbergin tehtaan ja kaakelimestari Carl Eric Hillbergin valmistamaa lyijynvalkoista uunia, joiden suunnittelijana on syytä pitää talon suunnittelijaa C. C. Gjörwelliä.⁹⁵ Engelin 1835 laatimassa pohjapiirustussarjassa rakennuksessa on yhteensä yli sata tulisijaa, joiden muuraamiseen ja ilmakanavien asentamiseen muurarit olivat saaneet Engelin kirjalliset ohjeet:

Kaakeliuunit pitää muurata niin, että noin viiden tuuman paksuisesta vahvasta rautalevystä tehty kiertoputki kiertää ylös koko uunin korkeuden mitan. Siihen liitetään muutamia pienempiä kanavia, jotka asennetaan uunin jalustaan lähelle lattiaa. Uunin jokaisella sivustalla pitää olla aukko. Kylmä ilma

lattian rajasta kulkee aukkoihin ja nousee niistä kiertokanavan kautta niin, että ilma lämpenee ja siellä oleva lämmin pääsee uunin yläosan kautta huoneeseen. Tällä tavalla kaikki lattian rajassa oleva kylmä ilma pakottuu vähitellen kiertämään uunissa, kunnes lämpötila lattian rajassa ja katon rajassa on sama.⁹⁶

Hankintoja tehtiin taas Tukholmasta ja Pietarista, kokonaisia uuneja, myös lasitettuja kaakeleita. Tukholmalainen täysvalkoinen uuni oli hinnaltaan 250 ruplaa, sileä pietarilainen kaakeliuuni 100 ruplaa ja rikkaasti koristettu pietarilainen huomattavat 375 ruplaa. Uunien sijoituspaikat eivät käy ilmi, mutta todennäköisesti kalliit pietarilaisuunit oli tarkoitettu konsistorin istuntosalin päätyseinien nisseihin ja kuvernöörin asuntoon.⁹⁷ Yksikään tuon vaiheen uuneista ei ole säilynyt. Pietarilaisena voitaneen kuitenkin pitää talossa vielä 1960-luvulla ollutta uunia, jonka tyyli, kaakeli- lohkeamat, pinnan krakelointi ja kulumat viittaavat pitkään ikään. Kaksiosaisessa uunissa on useita koristelijoita, reunoissa paneelipilasterit ja keskiosan nississä kookas laatta ja siinä kukkakoria kantava paljasrintainen Flora liehuvassa, laajassa vaatteessa. Pietarilaista uunihistoriaa edustavat rakenteeltaan samanlainen uuni Flora-veistoksineen Pietarin Stiglitz-museossa ja Pietarin kaakelimuseon Flora-veistos, joka näyttelytekstin mukaan on valmistettu Pietarissa 1800-luvun ensimmäisellä kolmanneksella. Sama kukkia kannatteleva paljasrintainen

95 Sjöberg 1994, 134, 345; Professori Gabriel Bonsdorff välitti Akatemiataloon materiaaleja Tukholmasta. Pöytäkirja 2/11.1811. Uudisrakennustoimikunnan aktit. Turun akatemian arkisto. KK; Samanlaiset valkeat uunit oli 1811 hankittu muun muassa Armfeltin Åminnen kartanon salonkeihin.

96 Lääninkanslia 15/8.1831. Tarve- ja kustannusarviot. RakH. KA.

97 Tarve- ja kustannusarviot 1829, 1831, 1835. RakH. KA; Okulus 2019, 50.

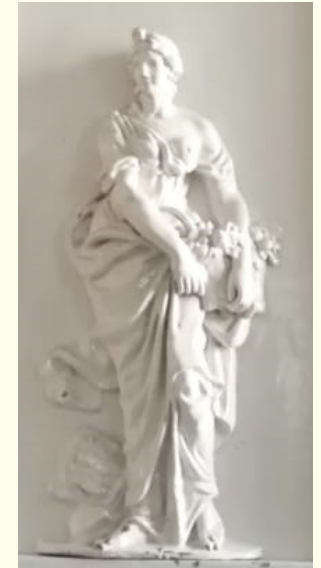
naisfiguuri on ollut myös meritullinesimies Leschen helsinkiläisempiretalon uunin keskuskoristeena.⁹⁸

Vanha Suomi oli 1812 liitetty Suomen suuriruhtinaskunnan yhteyteen, mikä laajensi Engelin työkenttää uuden kuvernementin hallintorakennuksiin Viipuriin. Linnoituksen Alakakadulla (Karjaportinkatu 10) sijainneen Kuvernementin hallituksen 1791 valmistuneen talon korjaustyö 1819 koski myös uusien uunien muurausta. Kahta huonetta ennen venäläiseen tapaan lämmittäneet uunit piti korvata uusilla niin, että jokaiseen huoneeseen tuli oma uuni. Rakennuksen toisen kerroksen kulmauksessa sijaitsevaan istuntosaliin muurattiin valkea kulmauuni, jota varten Pietarista oli kuljetettu 250 suurta ja pienempää kaakelia. Kielenkääntäjän huoneen (ryskt kansli) pieni valkoinen uuni oli sekin pietarilainen. Vuonna 1874 laadittu ajantasapiirros näyttää, että jokaisessa huoneessa oli oma uuni, toisen kerroksen korkeissa huoneissa korkeat ja suorat kaakeliuunit, arkistokerroksessa matalammat. Samanaikaisesti hankittiin myös Katariinankadulla (Linnankatu) olleeseen

1700-luvulta peräisin olevaan Postitaloon useita uuneja ja lasitettuja kaakeleita Pietarista. Nimikkeistään, salonki, sali, förmaaki, päätellen uunit oli tarkoitettu postimestarin talon toisen kerroksen suureen asuntoon.⁹⁹

98 Valokuva. P.-O. Welin 1963. Kuva-arkisto. MV; Музей архитектурной керамики «Керамарх»
Kaakelimuseo "Keramarch". Pietari. Valokuvat museon näyttelyesineistä on Tauno Tarna ystävällisesti antanut kirjoittajan käyttöön; Purretti myöhäisempireuuni. Relieflaatta 92,5 x 51 cm. Inv.nro 26055.
Esinekokoelma. KM. Uunit on ostettu 1926 tuolloin puretusta talosta, toinen Kansallismuseoon ja toinen Helsingin kaupunginmuseoon. Talon oli rakennuttanut meritullinesimies A. J. Lesche. Julkisivu- ja pohjapiirustus 1843. Rauhankatu 2, 1. kaupunginosa, Kruununhaka. Helsingin kaupunginarkisto.

99 *Atlas Finljandskoi gubernii* 1803. Viipuri, Lääninhallitus nro 21, Postitalo nro 24. KA/Mikkeli, digitaalinen tallenne; Tarve- ja kustannusarviot 1819. RakH. KA; Guvernörs embetet i Wiborg stad. Anders Sandell 1873, 1874. RakH. KA/ Mikkeli.

Florat melkein samasta muotista. Koristelaatta Pietarin kaakelimuseossa.
Kuva Tauno Tarna. Ylhäällä keskellä kovia kokenut Flora-figuuri puretusta
helsinkiläisestä Leschen talosta. Kansallismuseon kokoelmakeskus.
Vieressä Pietarin Stiglitz-museon näyttelyesineeksi päätynyt Flora.

Luninin kaakelitehdas Tartossa

Liivinmaan ja Kuurinmaan kaupunkien liepeillä, Revalissa, Tartossa, Riiassa, Jelgavassa (Mitau) toimi 1700-luvulla monia kaakelipajoja, manufaktuureja ja kaakelityöntekijäin ammattikuntia. Manufaktuurien kaakelimestarit tulivat etupäässä saksalaisista kaupungeista, Mecklenburgista, Braunsweigista, Greifswaldista, Sleesiasta. Monien kaakelipajojen Tartosta kehittyi merkittävä keskus pitkään toimineen Narvan kaakeliteollisuuden rinnalle. Katariina II:n talousreformin perusteella Tarttoon ei saanut tuoda muualta kaakeleita, ja tähän teollisuusprivilegioon perustuen Ivan Aleksejevitsš Lunin perusti 1781 kaakelitehtaan Ratshofin kartanon (Raadi) maille heti kaupungin rajan ulkopuolelle. Valkoista lasitetta oli kehitelty pitkään. Lunin tarttui tilaisuuteen ja tehdas tuli tunnetuksi nimenomaan valkealasitteisista uuneista. Tuotanto kehittyi käsityöstä teolliseksi kasvaen 1800-luvun alussa massatuotannoksi, josta riitti uuneja Suomenlahden molemmille rannoille ja Itämeren kuvernementtien lukuisiin kartanoihin.

Tarton rakennuskomission lausunnon mukaan Luninin uunit olivat virheettömiä ja hyviä, ja samaa todistivat myös monet Baltian kartanoherrat – myös Engel: ”Kauneimmat kaakeliuunit tehdään Tartossa.” Ivan Lunin kuoli 1826 ja hänen poikansa Mihail ja pojanpoikansa Ivan Lunin jatkoivat tehtaan toimintaa. Uuneja myytiin suoraan Tartosta, mutta niitä välittivät myös kauppahuoneet Revalissa, Pihkovassa, Riiassa ja Pietarissa, muun muassa ruotsalainen Karl Gustaf Sterkyn kauppahuone Vasilin

saarella.¹⁰⁰ Helsingin Ritarihuoneen arkkitehtuurikilpailuun osallistunut pietarinsaksalainen arkkitehti Harald von Bosse sisällytti 1849 kustannusarvioonsa 50 Tartosta hankittavaa valkealasitteista kaakeliuunia.¹⁰¹ Mihail Lunin esitteli Pietarin teollisuusnäyttelyssä 1833 ainoana kaakelitehtailijana tarttolaistehtaansa ”erilaisia kaakeliuunin osia” ja kokonaisia uuneja 1839. Lunin vieraili Helsingissä muun muassa heinäkuussa 1836, jolloin hänellä olisi ollut tilaisuus jatkaa kauppasuhdetta Engelin kanssa.¹⁰² Luninin tuotteita oli esillä 1862 Lontoon maailmannäyttelyssä Kristallipalatsissa. Tehdas oli toiminnassa aina I maailmansotaan saakka.¹⁰³ ❀

100 Kauppahuone Sterkyn lasku 22/6. 1837. Kirjeet. Vuojoen arkisto. KA/ Turku.

101 Kustannusarvio 2/3.1849. Åkerfeldtin kokoelma. MV.

102 *Helsingfors Tidning* 16/7.1836.

103 Krinal 1992, 164; Strauss 1969, 147, 151–153, 193, 266–268; ”Разные изразцовые изделия для печей”. Ukazatel 1833; Ukazatel vystavki 1839.

Kartanosalien kaunistukseksi

Kun isäni 1844 senaatista erottuaan asettui asumaan Björkbodaan, halusi hän kodin saavan uudenaikaisen leiman ja päätti sen vuoksi nykyaikaistaa sen. Vanhat jaloilla seisovat runsaasti koristellut hollantilaiset kaakeliuunit revittiin ja tilalle tuotiin Pietarista uudet puhtaan valkoiset uunit.¹⁰⁴

AUTONOMIAN AJAN ensimmäiset vuosikymmenet olivat kartanoiden ja kaupunkitalojen rakentamisessa empirearkkitehtuurin kulta-aikaa. Tieto Venäjältä hankittavien uunien korkeatasoisuudesta ja eleganssista levisi Engelin ja Helsingin uudisrakennushankkeitten välityksellä kartanonherrojen ja vauraiden kauppiaiden keskuuteen.

Rakentaja saattoi sommitella mieleisensä uunin erilaisista tarjolla olleista koristelistoista, reliefeistä, pylväistä ja veistoksista. Jumaltarustoista oli tarjolla kypäräpäinen Mars kilpineen ja lippuineen tai Minerva keihäineen ja seppeläneen, Flora kukkakoreineen, viljalyhteineen ja sirppeineen, lyyra tai kukkakiehkuroita pursuava amfora. Oli sileitä tai kanneloituja pylväitä, rihlattu pilastereita, ruusukkeita, ja nauhoin kiedottuja seppeleitä, hammaslistoja, kasvikiehkuroita, akantuslistoja ja kukkaköynnöksiä, *festoneja*, vertikaaleja nauhoilla sidottuja

104 Björkbodan ruukinkartano oli valmistunut 1783 C. F. Schröderin suunnitelmilla; Ramsay 1904, 46. Senaattori Karl August Ramsay (1791–1855).

köynnöksiä *margenteja*, laakeri- ja tammenlehvien seppelöimiä Zeus-jumalan embleemilintuja kotkia ja terveyden jumalan, Asklepioksen käpypäätteisiä sauvoja lääkintää symboloineen käärmeineen.

Tyypillinen esimerkki tyylitietoisuudesta oli Porvoon Gammelbackan kartano, jota senaatin talousosaston varapuheenjohtaja Samuel Fredrik von Born 1820-luvulla ”modernisoi” Engelin suunnitelmilla. Kartanon huonetilat viimeisteltiin kipsikoristeilla ja uusilla listalaitteilla, Pietarista ostettiin tapetteja sekä reliefeillä ja pilastereilla koristettuja, kalliita valkoisia kaakeliuuneja. Yksi Gammelbackan pietarilaisuuneista oli Monrepos’n valkean salin uunin kaltainen, lehtikiehkuroilla koristettu, Vincenzo Brennan sommittelemaksi arvioitu, suorasivuisena toteutettu uuni.¹⁰⁵ ❀

105 Samuel von Born G. A. Erlandille 15.7.1827, 16.4.1828. Gammelbackan arkisto II. Porvoon museo; Engelin tekemistä kartanoiden uudistussuunnitelmista (Fiskars, Gammelbacka, Tervik, Sannäs) Lounatvuori 1990, 428–477; *Suomen kartanot ja suurtilat* I, 129; Gammelbackan uuni on siirretty Ville Vallgrenin museoon. Uunikuvat. KM.

Pietarista Vuojolle

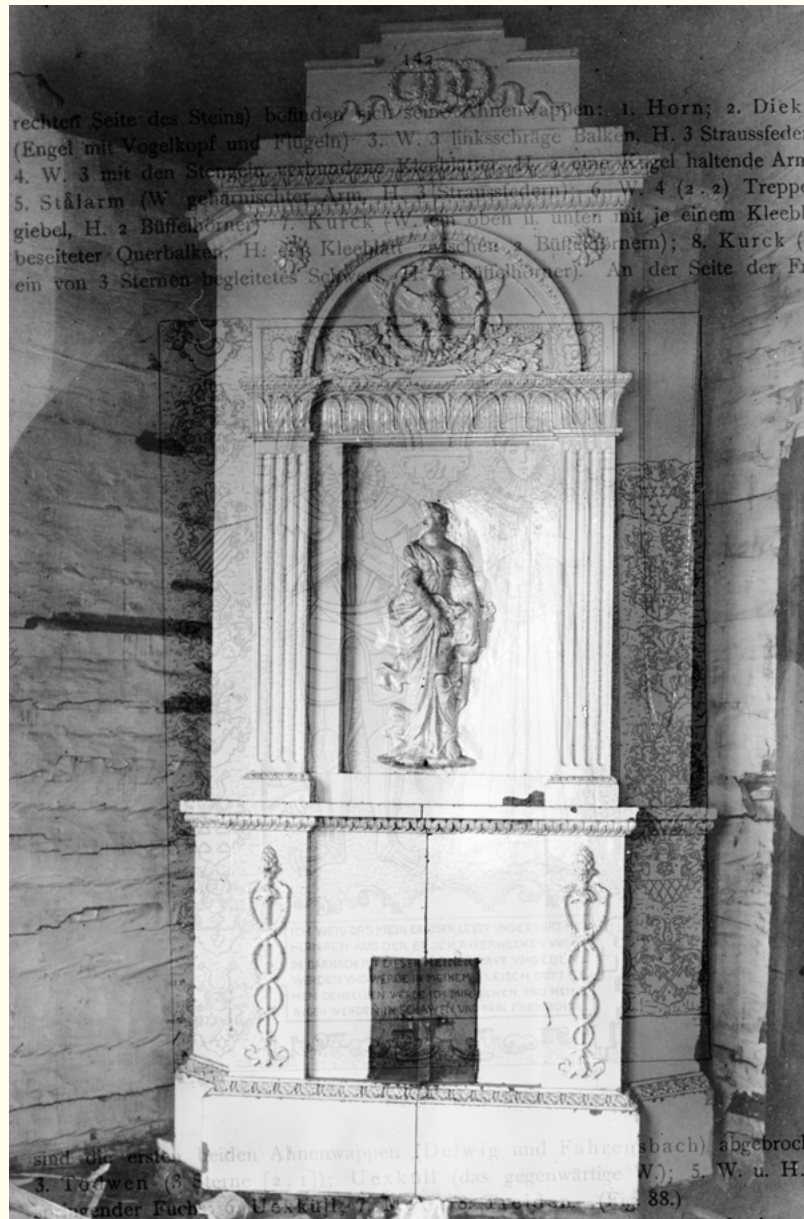
Suuriruhtinaskunnan suuret rakennushankkeet täyttivät Engelin päivät, mutta kallista aikaa liikenä muutamalle kartanonherralle ja ruukinpatruunalle. Eurajoen Vuojoen kartanon *corps de logisin* monivaiheiseen suunnitteluhistoriaan kytkeytyy peräti kolme suunnittelijanimeä, Pehr Johan Gylich, Charles Bassi ja lopullisen muodon kartanolle antanut Engel. Ruukinpatruuna Lars Magnus Björkenheimin 1836 Engeliltä saamaan pohjapiirustussarjaan on myöhemmin lisätty tämän tutkimuksen kannalta tärkeät tiedot uunien alkuperästä. Toinen kerros oli kartanon edustuserkerros, *bel etage*, ja sen viimeistelyn edustavuus oli Senaatintalon ja Kenraalikuvernöörin talon tasoa. Suuressa salongissa on säilynyt kaksi valkoista portaalityyppistä uunia. Ne on pohjapiirroksen merkitty hankituiksi Pietarista, kuten myös suuren ruokasalin ja kulmaformaakin uunit. Muut asuin- ja vierashuoneiden toistakymmentä uunia oli ostettu Nauvon Fortuna-kaakeliuunitehtaasta.¹⁰⁶

Salonkiin pystytetyt kaksi, eteistilan puolelta lämmitettävää uunia on koottu maidonvalkeista kookkaista kaakelistasta (37 x 64 cm) ja samanlaisista koristelistoista kuin pari vuosikymmentä aikaisemmin Kenraalikuvernöörin taloon hankitut portaaluuunit, kuitenkin ilman sivuseinämien *margent*-köynnöksiä ja kruunuosan reliefiä, joka on korvattu seppelkiehkurin koristamalla korkealla yksinkertaisella osalla. Uunit tunnistaa

Vuojoen saliin hankitut pietarilaisuunit täydentävät salin hienovaraista empireasua. Kuva Jussi Tiainen.

106 C. L. Engel, Pohjapiirrokset, Vuojoen kartano 1836. Carl Wahlbergin Vuojoen kartanoa koskeva piirustuskokoelma. KA/ Turku.

helposti Luninin tarttolaistehtaan tuotannoksi portaaliuunit, ja on helppo yhtyä moskovalaisen uunituntija Aleksandr Kozlovin esittämään otetukseen, että Pietarista lastatut uunit ovat jonkin muualla sijainneen massatuotantoa harjoittaneen tehtaan valmistamat.¹⁰⁷

Vuojoen förmaakiin muurattu kulmauuni oli samanlainen kuin Jakovlevin talossa Pietarissa tai Leschen talon uuni Kruununhaassa. Uuni myytiin 1933 pidetyssä huutokaupassa Raitniemen tilalle Sauvoon, josta omistaja on sittemmin lahjoittanut sen Kansallismuseolle. Uuni oli rungoltaan samaa tyyppiä kuin salongin uunit, mutta sileiden sivupylväiden tilalla oli rihlatut pilasterit, sokkelin reunaosissa Askelepioksen käärmesauvat ja tympanonin relieflaatassa laakeri- ja tammenlehvien seppelöimä kotka.¹⁰⁸ Samanlainen uuni ilman puolipyöreää kotkareliefiä on ollut kenraalikuvernööri Steinheiln Viipurin pitäjän Saarelan kartanossa, jota sitäkin pidetään Engelin suunnittelemana. Kruununhaassa, meritullinesimies Leschen 1843 rakennuttamassa talossa on ollut kaksi Vuojoen förmaakin uunin kaltaista uunia, mutta niissä on pilasterien välisessä

107 Tiedonanto, Aleksander Kozlov joulukuussa 2017; Vuojoen uuneista Freese 2006, 98–107.

108 Ks. kuva Heinämies 1989, 76. Kartano siirtyi Eurajoen kunnan omistukseen 1933, jolloin aloitettujen muutostöiden yhteydessä suurin osan uuneista purettiin.

Vuojoen förmaakin uuni oli rakenteeltaan ja yksityiskohdiltaan samanlainen kuin kuvassa oleva Leschen talon uuni. Kuva Kansallismuseo.

Leschen talon uunin koristeaiheita, seppelöity kotka, seppelkiehkura ja Askelepioksen käärmesauvat. Kansallismuseon kokoelmakeskus.

suuressa laatassa (92,5 x 51 cm) ollut punottua kukkakoria kantava paljasrintainen Flora – sama naisfiguuri kuin Turun Akatemiatalon 1963 kuvatussa uunissa. Uunien pietarilaisesta alkuperästä viestivät samanlaiset uunit vaikkapa kollegioasessori Savva Jakovlevin talossa Vasilin saarella ja senaattori Pjotr Mjatlevin palatsissa Iisakin kirkon aukion laidalla.¹⁰⁹ Pietarissa Vuojoen uunien toimittamisesta vastasi Ruotsin ja Norjan konsulin, Karl Gustaf Sterkyn kauppahuone. Vasilin saarelta kapteeni Gustaf Holmquistin kuunaari *Ceres* kuljetti Turkuun neljä kaakeliuunia, joiden kaakelit ja listat oli valittu tilaajan lähettämän piirustuksen mukaan. Turussa kauppias A. Sirén otti vastaan seitsemän laatikollista kaakeleita kuljettaen ne edelleen Vujoelle. Sterkyn kauppahuoneen lasku sisälsi kolmen, 200 ruplaa maksaneen uunin, yhden 250 ruplan uunin lisäksi kustannukset laatikoista, pakkauskulut suojakääreineen, lastauksen ja 30%:n provision, yhteensä 1.045 ruplaa.¹¹⁰ ❀

109 Vuojoen uuni. Esinekokoelma KM 58130; Leschen talo, Rauhankatu 2, uuni inv.nro 26055. Esinekokoelma. KM; Vasilin saari, Volhovski pereulok 1, Mjatlevin talo Iisakin kirkon aukio 9. Uudistukset Mjatlevin palatsin sisätiloissa tehtiin 1817. www.citywalls.ru.

110 Sterkyn kauppahuoneen lasku 22/4.7. 1837. Kirjeet. Vuojoen arkisto. KA/Turku; Freese 2006, 99–102.

Mars ja Minerva

Empireuunien suosituimpia keskusfiguureja olivat keväisen Floran lisäksi sotaissamat Mars ja Minerva. Mars-reliefejä sai ilmeisesti ostaa irrallisina kappaleina, koska niitä on muurattu hyvin erilaisten uunien syvennyksiin. Jokunen oli kulkeutunut Suomen suuriruhtinaskuntaankin.¹¹¹ muun muassa Viipuriin. Hugo Simbergin lapsuudenkodissa Viipurin Uudenportinkatu 6:ssa oli kaksi huomionarvoista empireuunia, joissa molemmissa oli keskusveistoksena Mars. Valokuva uunista *Tagen vid Lampsken 17.X.1891* oli nuoren Simbergin varhaisimpia kameraotoksiaan. Simbergin kotitalon toisen Mars-uunin tallensi Victor Svaetichin 1930-luvulla. Tuon uunin sokkeliosassa oli vakiintuneiden empireaiheiden lisäksi aivan erityinen koristekäsittely. Ovaalia suuaukkoa kehysti suurenmoisesti muotoiltu runsas lehtiköynnös, muualta tuntematon aihe. Uunit oli hankittu kaupunginarkkitehti Carl Lesszigin piirustuksilla 1841 rakennettuun myöhäisempiretaloon. Myös kartanoakvarelleistaan tunnettu Viktor Svaetichin on lapsuudenkodissaan Salmin Tuleman hovissa voinut istua Mars-veistoksen koristaman uunin lämmössä.

Sotisopaan ja rintapanssariin sonnustautuneen roomalaisen mytologian Minerva attributteinaan keihäs, kilpi ja seppäle oli myös Hackman-suvun Herttualan hovin ruokasalin lämmönlähteeksi muuratun suoralinjaisen uunin keskuskuviona.

111 Esimerkiksi 1847 valmistuneen Helsingin Litoniuksen talon neljässä kaakeliuunissa oli pilarijäsentelyä ja keskellä kreikkalainen soturiahmo. Putkonen 1997.

Mars sotaisine emblemeineen. Uudenportinkatu 6, Viipuri.
Kuva Kansallismuseo.

Minervalla keihäs, kilpi ja seppel. Nummikatu 12,
Viipuri. Kuva Victor Svaetichin 1934. Museovirasto.

Tagen wid lampsken.
1891.

Viipuri, Hugo Simbergin lapsuudenkodin Marsuunit. Kuvat Hugo Simberg 1891 ja Victor Sveatichin 1934. Museovirasto.

Svaetichin oli kuvausmatkoillaan vieraillut myös Neitsytaniemellä (Nummikatu 12) ja saanut kuvalevyllä talteen toisen Viipuriin asettuneen Minervan. Sodan jumalatar kelpasi katseen vangitsijaksi niin Helsingin pitäjän Backaksen kartanoon kuin Bobrinskin loisteliaaseen pietarilaispalatsiin.¹¹² ❀

112 Nikander 1916, 129; Herttulan ruokasali, Signe Brander 1912. Kuva-arkisto. MV; Nummikatu 12, Viipurin Neitsytieniemi. Kuva 1934. Uunikuvat. KM; Bobrinskin palatsin uuni, Pietari. Näyttelykuva, kaakelimuseo, Pietari; Vehmaa, puutarhakamarin uuni. P.-O. Welin. Uunikuvat. KM; Sannäsin kartano. Signe Brander 1910. Kuva-arkisto. MV.

**Mars-uuni Viktor Svaetichinin lapsuuden kotikartanossa Tuleman hovissa.
Kuva Mauri Terho. Museovirasto.**

Flora ja Hebe Karjalassa

Alexander Amatus Thesleff käynnisti 1820-luvulla kartanonsa rakennushankkeen Juustilassa samoihin aikoihin kuin veljensä Peter Georg Thesleff Liimatan hovissa (1827). Kuten tunnettua, Engelin nimi liitetään sekä Liimatan että Juustilan suunnitteluun, kuten moneen muuhunkin karjalaiseen hoviin niiden leimallisen empirearkkitehtuurin perusteella. Kartanorakennus ei ole säilynyt, mutta hovissa 1934 vierailut taiteilija Victor Svaetichin on dokumentoinut 1934 salin ja makuuhuoneen uunit ja niiden täysplastiset fajanssiveistokset. Salin uunissa on korinttilaiset pylväät, tukeva palkisto ja maljojen koristama otsikko, eli tyyppiä, josta on lukuisia esimerkkejä Tartosta ja Kuurinmaalta. Pylväiden välissä seisoo paljasrintainen ja -säärinen nuoruuden jumalatar Hebe attributteinaan viinikannu ja juomamalja. Uunin korkeahkossa sokkelissa oleva suuri reliefi kuvaa Erosta kolmivaljakon vetämissä sotavaunuissa. Kartanon makuuhuoneessa oli ns. portaaliuuni ja sen nississä varsin niukasti verhottu, seppelöity kukkien jumalatar Flora runsaudensarvi käsivarrellaan. Uunin kruunulieriön koristereliefi kuvaa kohtausta, jossa lyyräa näppäilevä mies ja alttariin nojaileva naishahmo valmistautuvat uhritoimitukseen.¹¹³

113 Juustilan uunit. Kuva Victor Svaetichin 1934. Uunikuvat. KM.
Kansallismuseo oli ostanut 45 Svaetichin Viipurin ovia, portteja ja kaakeliuuneja esittävää valokuvaa KM 19.5.–35; Strauss 1969, Taf, 137:3 ja 4.

Juustilan kartanon salin empireuuni on rakenteeltaan samanlainen kuin Aleksanterin yliopiston konsistorin saliin samoihin aikoihin hankitut uunit. Kuva Kansallismuseo.

Juustilan kartanon makuuhuoneen uuni on suosittua tarttolaista portaaliuunityyppiä. Kuva Kansallismuseo.

Uunien fajanssiveistokset olivat jäljenteitä Jacques François Joseph Salyn 1750-luvulla veistämistä patsaista, joista ainakin Hebe oli 1753 ollut esillä Pariisin salongissa.¹¹⁴ Vain pienet yksityiskohdat erottavat uunien figuurit niistä Salyn alkuperäinveistoksista, jotka nykyisin ovat Eremitaasissa ja Victoria & Albert museossa. Korkealaatuiset figuurit tuskin olivat tarttolaisesta manufaktuurista, pikemminkin Keisarillisen posliinitehtaasta, jonka taitavat mallimestarit valmistivat fajanssi- ja posliiniveistoksia ja muita koristeaiheita kaakelitehtaitten käyttöön kohottamaan uunien perusmalliston tasoa. Florasta ja Hebestä on valmistettu myös terrakottakopioita, jollaiset koristavat muun muassa Mäntsälän Frugårdin kartanomuseon salia.¹¹⁵

Uunien hankinta Juustilan kartanoon on mitä ilmeisimmin ollut kytköksissä Aleksanterin yliopiston uunihankintoihin. Uunit ovat runkorakenteeltaan ja koristedetalleiltaan samanlaiset kuin yliopiston konsistorin plenumsaliin 1827 Tartosta ostetut Floran koristamat kalliit posliiniuunit. Liivinmaan keramiikkaa ja uunityyppejä kattavasti käsittelevä Konrad Straussin tutkimus ei kuitenkaan mainitse yhtään Heben ja Floran koristamaa uunia.¹¹⁶

114 Hartmann 1979, 19, Taf. 3:2.

115 Frugårdin veistokset ovat alkuaan kuuluneet turkulaiselle lehtori Friedrich Meyerille ja saatu 1908 lahjoituksena Kansallismuseoon. KM 5063:17, 18. Esineluettelon tiedot. KM.

116 Vastaavanlainen uuni ilman plastisia figuureja on mm. Kuurinmaalla Tuckumsin kaupungissa. Strauss 1969, Taf. 137:4.

Juustilan kartano. Makuuhuoneen Flora ja salin Hebe ovat 1750-luvun ranskalaisveistosten jäljenteitä. Kuvat Viktor Svaetichin 1934. Museovirasto.

Liimatan isännän Peter Georg Thesleffin ollessa Haminan kadettikoulun johtajana koulun kokoushuoneisiin ja johtajan asuinhuoneisiin tiedetään hankitun viisi kulmauunia ja neljä suoraa valkoista lasitettua uunia Pietarista.¹¹⁷ Samassa rahdissa saattoi myös Liimatan uudisrakennukselle tulla uuneja. Kartanon sisätiloista ei ole säilynyt valokuvia mutta pohjapiirroksen perusteella suuressa salissa olisi ollut vierekkäin kaksi kookasta, muodoltaan empireuunin perustyyppiä olevaa uunia. ❁

Reunapilasterit tunnusmerkkinä

PORTAALITYYPPISTEN UUNIEN kilpailijaksi tuli yksinkertaisempi uuni, jonka tunnusmerkkejä ovat otsalistaa kannattelevat teräväprofiilisista kaakeleista muuratut reunapilasterit, hyvin tarkkarajaiset kaakelit ja luotisuorat kaakelirivit. Joissain uuneissa reunapilasterit saattoivat olla koko uunin korkuiset, kuten Artjärven Ratulan kartanon vierashuoneiden uuneissa, taikka vain uunin keskusosan mittaiset, jolloin niiden väliin muodostui suorakulmainen nissi.¹¹⁸

Kuvernementsihteeri Johan Alfthanin omistaman Virolahden Ala-Urpalan kartanon kiinteä sisustus viimeisteltiin 1830-luvulla ja sinne hankitut uunit olivat tätä reunapilasterityyppiä. Arkkitehtiylloppilas Veli Klami on kotiseutututkellään tehnyt mittauspiirustussarjan Ala-Urpalan kartanon rakennuksista, myös ruokasalin uunista ja sen Mars-jumalasta tunnettuine embleemeineen. Vieraskamarin kulmauunin pilasterien välisessä nississä on puolestaan kookas amfora ruusukimppuineen kuten Jakovlevin pietarilaispalatsissa.

117 Tarve- ja kustannusarviot 25/5.1833. RakH. KA.

118 Ratulan kartanon sisäkuvat. Kuva-arkisto, MV; Esimerkkejä pietarilaisinteriöörien pilasteriuuneista. Sokolova & Orlova 1983, 37, 40, 107, 121, 138.

Pietarilainen lastenhuone. Interiöörimaalaus
Jekaterina Tšihatšova, 1800-luvun alku.
Venäläisen taiteen museo, Pietari.

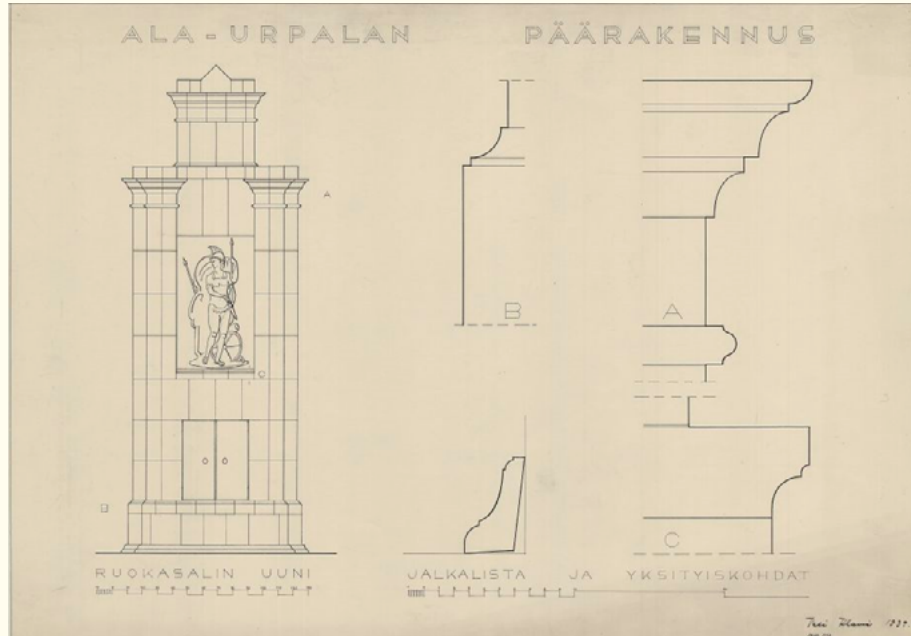

Tarttolainen 'pilasteriuuni'.
Tarton yliopiston kuvakokoelma.

Ruotsinpyhtään Storbygårdin reunapilasteriuuni kuvattuna 1930-luvulla.
Kuva Museovirasto.

Ala-Urpalan vieraskamari. Uunin nissin koristeena kookas kukka-amfora kuten pietarilaisessa Jakovlevin talossa.
Kuva Signe Brander 1912. Museovirasto.

Ala-Urpalan ruokasalin uuni Mars-reliefeineen.
Mittauspiirustus Veli Klami 1937. Aalto-yliopisto.

Uunityyppi tunnetaan erityisesti Savon kartanoista, joista Joroisten Braseborg ja Juvan Vehmaa ovat malliesimerkit. Kartanoiden sisätiloja uudistettiin yleensä omistajavaihdoksen yhteydessä, hääjuhlallisuuksia ja merkkipäiviä odoteltaessa. Näin tapahtui Braseborgin eli Joroisniemen ratsutilalla, kun kartanon omistajaksi 1844 tuli majuri Fredrik Gustaf Aminoff. Hänen aikanaan kartanossa vietettiin vilkasta upseeriston seuralämää, mikä edellytti vanhan ratsutilan modernisointia. Päärakennusta korotettiin empirekauden suosimalla, poikkipäädyllä, ja vanha kiinteä sisustus teki tilaa tyylikkäille parioville, listalaitteille ja empireuuneille. Kartanolle rahdattiin laatikoittain valkeita kaakeleita Pietarista. Yksinkertaiset harmaanvalkeat, ohutlasitteiset uunit pystytettiin pieniin kulmahuoneisiin ja poikkipäädyn uusiin tiloihin. Poikkipäädystä olevan suuren salin uuni on koottu venäläiseen tapaan luotisuoriin riveihin tasakokoisista kaakelistä koriste-efektinä vain kaakelistä muotoillut reunapilasterit ja teräväprofiilinen otsalista. Edustavat, rihlatuilla pilastereilla ja koristelistoilla varustetut uunit ensimmäisen kerroksen salissa ja förmaakissa ovat myöhäisempiren arvokkaat näytteet – salin uunin segmenttikaareissa on pietarilaisuuneista tuttu lehväkiehkura. Ruusuköynnöstä kantavat puttopojat koristavat valurautaisia uuninluukkuja, joiden sisäpintaan valettu leima *ИМПЗ* kertoo niiden alkuperästä, Keisarillisesta metallipajasta. Engel oli kirjeeseensä Herrlichille luonnostellut rautapellistä valmistetun uuninluukun ja hänen venäläistä uunia kuvaavan julkaisunsa

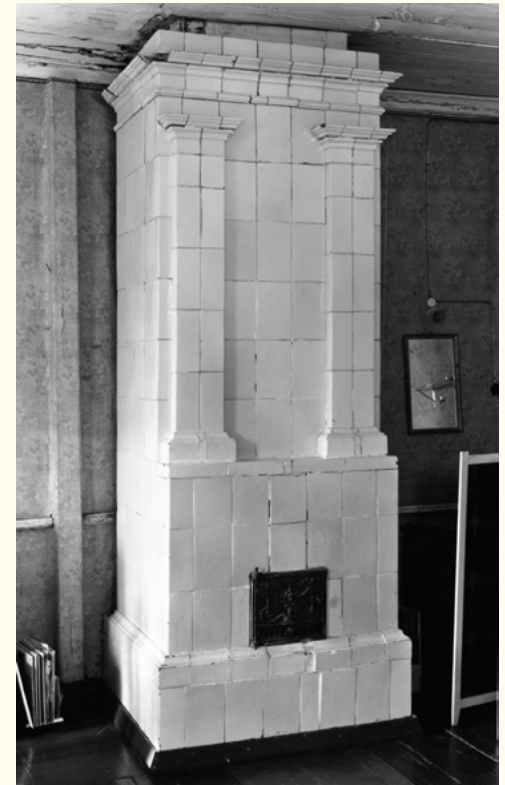
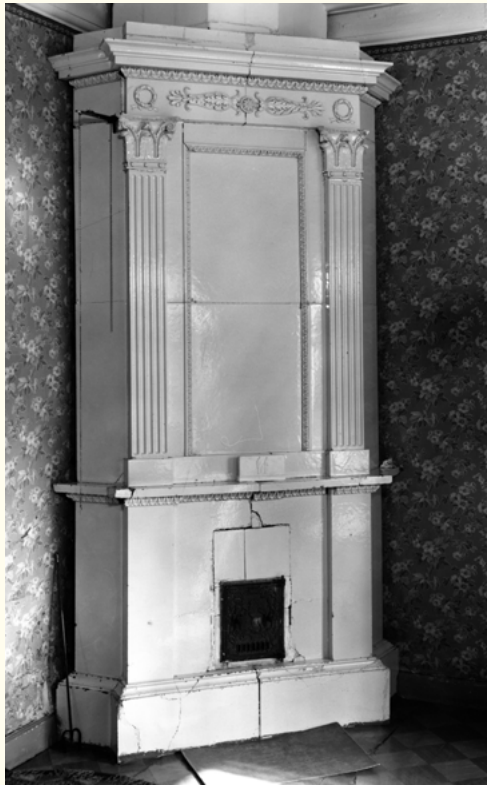
piirustusplansseissa on valurautaisi luukkuja, jotka oli koristettu kukkakoreilla ja kulmauksiin valetuilla pikkusimpukoilla.¹¹⁹

Juvan Vehmaan kartanon monipuolinen kehittäjä Georg Erik Grotenfelt rakennutti 1849 perintökartanoonsa vanhan asuinrakennuksen tilalle uuden, joka sisustettiin viimeisimmän muodin mukaisesti ranskalaistyyllisillä painotapeteilla ja pietarilaisilla uuneilla. Kolme uuneista on ns. reunapilasterityyppiä. Niissä on lattiasta lähtien suora runko, johon kaakeleista muuratut pilasterit muodostavat syvennyksen veistokselle tai reliefille. Kirjastohuoneessa on uniikki uuni, jonka leveä runko on kolmen pilasterin jakama ja molemmissa välisentissä seisoo kypäräpäinen Mars kilpineen, nuoliviineineen ja sotalippuineen.¹²⁰

Toinen jumalhahmosuosikki, keihästä ja seppelettä kantava Minerva on Vehmaan vierashuoneessa olevan pilasteriuunin keskuskuvana. Puutarhakamariksi nimetyn huoneen kulmauksen pilasteriuunissa Minervan tilalla on runsaudensarvien kehystämä koristeellinen lyyra, samanlainen kuin Engelin 1830-luvulla piirtämän Sannäsin kartanon valkeassa salissa ja 1849 Haminaan

119 Joroisniemi. Inventointikertomus. Irma Lounatvuori ja Kristina Thomenius 1967. Kartanoinventoinnit. MV; Valokuvat P.-O. Welin. Uunikuvat. KM; Engel Herrlichille 4/10.1820 (Kirjeet 1989, 136; *Anleitung zum Bau* 1821, Taf. I.

120 Grotenfelt 1994, 270; Ns. ranskalaisia tapetteja painoi rullatavarana Carl Sundmanin tehdas Kampissa vuodesta 1848 ja niitä myytiin useissa suomalaiskaupungeissa; Vehmaa, kirjaston uuni, P.-O. Welin. Kuva-arkisto. MV.

Joroisniemen kartano. Rihlattujen pilasterien koristamissa uuneissa förmaakissa ja salissa on jo myöhäisempiren leima. Salin uunin suippokaarella on lehtikiehkurat kuten pietarilaisessa Jakovlevin talon amforakoristeisessa uunissa. Uuteen yläsaliin on muurattu yksinkertainen koristeeton reunapilasteriuuni. Kuvat P.-O. Welin 1967. Kansallismuseo.

Vehmaan kartanon kirjaston
harvinainen empireuuni.
Kuva P.-O. Welin 1967.
Kansallismuseo.

Juva, Vehmaan kartanon empireuunit. Vierashuoneen pilasteriuunia koristaa viisauden, sodankäynnin ja taiteiden jumalatar Minerva, puutarhakamarin uunin pilastereiden välissä on lyyra kuten Sannäsin kartanon valkeassa salissa. Ruokasalin uuni on yksinkertainen, vain kapean hyllyn jakama. Kuvat P.-O. Welin 1967. Kansallismuseo.

Parikkala, Koitsanlahden hovin salin
reunapilasteriuuni. Kuva Pyry Sarkiola. Yle.

rakennetun Cajanderin talon salin pilasteriuunissa.¹²¹ Parikkalan Koitsanlahden entinen lahjoitusmaahovi oli 1800-luvulla usean vuokraajan hallussa, muun muassa pitkän tovin upseeri, tehtailija ja runoilija Jakob Fredrik Lagervallin käytössä. Hän sai 1848 vuokraajaksi rinnalleen viipurilaisen komissiomaanmittari Konstantin Melartinin. Tuossa vaiheessa

valmistuneen päärakennuksen suureen kulmasaliin, viereiseen ruokasaliin, herrankamariin, herrasväen makuukamariin ja yhteen asuinhuoneeseen muurattiin muodissa olleet valkeat venäläistyyppiset uunit, joista osa oli reunapilasterein koristettuja.¹²²

121 Nikander 1916, 129; Herttualan ruokasali, Signe Brander 1912. Kuva-arkisto. MV; Nummikatu 12, Viipurin Neitsytniemi. Kuva 1934. Uunikuvat. KM; Bobrinskin palatsin uuni, Pietari. Näyttelykuva, Pietarin kaakelimuseo; Vehmaa, puutarhakamarin uuni. P.-O. Welin. Uunikuvat. KM; Sannäsin kartano. Signe Brander 1910. Kuva-arkisto. MV.

122 Koitsanlahden hovi. Inventointikertomus 1961. Henrik Lilius. Kartanoinventoinnit. MV.

Kaksi kuriositeettia Porvoosta

Matkalaiset ja juhlaväki ovat saaneet ihastella kaakeliuunien omaperäisiä veistosreliefejä 1846 rakennetussa Porvoon Seurahuoneessa, jonka suunnittelija Gustaf Westerbergin oli saanut oppinsa Pietarin Insinööri-Instituutin piirustuskonttorissa ja Viipurissa kaupunginarkkitehti Carl Lesszigin avustajana. Myöhäisempiren kiinteään sisustukseen sopivat kaakeliuunit saatettiin tilata Pietarista tai toimintansa tuolloin juuri aloittaneesta Andsténin tehtaasta, mutta tekijöinä saattoivat

Vasemmalla uunin koristereliefi Porvoon Seurahuoneesta. Kuva Museovirasto. Oikealla haarniskoitu soturi Amalia Lundin talosta. Kuva Museovirasto.

olla oman kaupungin kaakelimestarit Erik Malm ja Karl Edvard Green. Alkuperäisten uunien ulkonäöstä ei ole säilynyt kuvia, mutta yhdessä uunissa ollut, taidokkaasti valettu keskusreliefilaatta, viljaa leikkaava nainen, antaa olettaa uunien olleen totutusta poikkeavia. Laatta (89 x 55 cm) on nyt Porvoon museon kokoelmissa, jonne se 1972 on talletettu Seurahuoneen purkutyömaalta. Sama viljaa leikkaava ja sirppiä pitelevä naishahmo on koristanut myös kaakeliuunia Korkeavuorenkadulla Helsingissä. Valutekniikan ja kaakelien pyörästettyjen muotojen perusteella se voisi olla myöhempää kotimaista tekoa.

Mielenkiintoinen ja myös kuva-aiheeltaan poikkeava kaakelilaatta (87,5 x 51,5) on tullut Porvoon museoon 1910 Amalia Lundin lahjoitusten mukana. Kaakelireliefi, jossa on haarniskaan puettu, tapparaa ja kilpeä kantava soturi, oli peräisin Lundin Kaivokadun kodista. Kummassakaan porvooolaislaatatassa, jotka todennäköisesti ovat sijainneet reunapilasterien välissä, ei ole leimaa tai muuta valmistajaan viittaavaa merkintää.¹²³ ❁

123 Hyvönen 1983, 125, 126, 138; Keinänen 1975, 39; Porvoon museon inv. nrot 72009, 3209; *Borgåbladet* 22/2.1910.

Sileäpintainen, koristeeton uuni

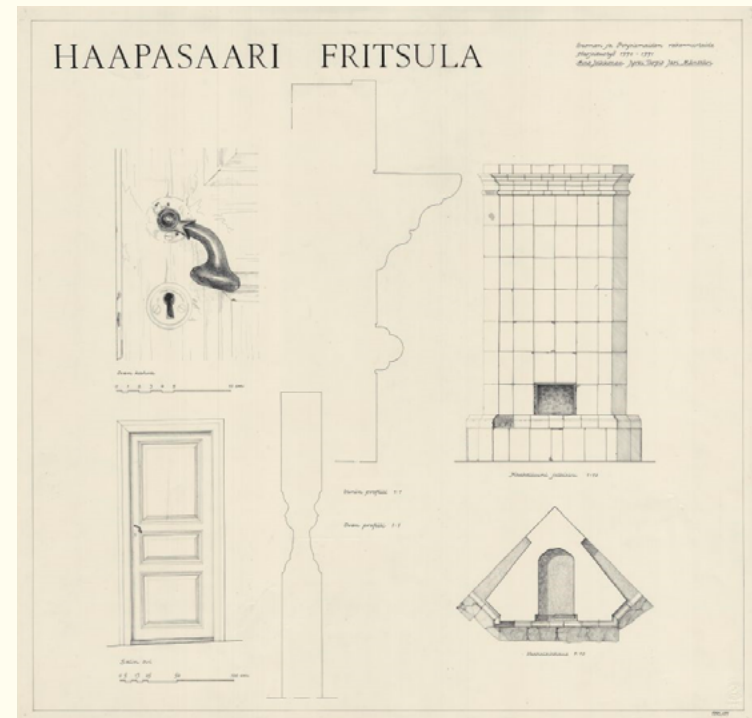
AIEMMIN KUVATUT UUNIT on ryhmitelty muodon, koristeiden ja veistoshahmojen mukaan. Oman helposti tunnistettavan ja laajalevikkeisimmän ryhmän muodostavat uunit, jotka matalaa sokkelia erottavaa listaa ja jyrkkäreunaista otsalistaa lukuun ottamatta ovat sileitä ja täysin vailla koristeaihteita. Laatat on ladottu portaattomiin vertikaaliriveihin – näin syntyneestä pinnasta Engelin mielestä puuttui elävyys. Kaakelien koko luonnollisesti vaihteli tehtaan mukaan. Saksalainen kirjoittaja oli mitannut useita laattakokoja: pienemmät ovat 5 x 6½ tuumaa, kookkaammat 11 x 8–9 tuumaa. Engelin mittausten mukaan kaakelin korkeus oli 11–12 tuumaa ja leveys 9–10. Luninin tehtaan peruskaakelien mitat olivat 10¾ x 7½ tuumaa ja G. A. Herlinin kauppahuoneen mainostamat kaakelit 9 x 11 tuumaa.¹²⁴

Yksi suoran, sileäpintaisen kulmauunin tunnistettavista tunnusmerkeistä on viistoon muurattu sokkeliosa niin, että se kohtaa sivuseinät suorassa kulmassa. Suoraa koristeetonta uunityyppiä on lukumääräisesti eniten tämän selvityksen suomalaisessa lähdeaineistossa. Niitä on edelleen pystyssä eri puolilla Suomea kartanoissa ja porvaristaloissa, jotka ovat

Sileä kaakeliuuni. Degerön kartano, Helsinki. Kuva Juho Nurmi. Helsingin kaupunginmuseo.

Alla Haapasaari, Fritsulan talo. Mittauspiirustus Aino Jolkkonen, Jyrki Tarpio, Jari Mänttari 1991. Aalto-yliopisto.

124 Strauss 1969, 152. Mitat on ilmoitettu Reininmaan tuumina (Rheinländische Zoll); Herlinin ilmoitus *Helsingfors Tidningar* 25/6.1859.

valmistuneet tai joita on uudistettu 1840–1860-luvulla.¹²⁵ Esimerkiksi venäläisen insinöörikomennuskunnan 1851 tekemässä Loviisan Komendantin talon suuressa korjauksessa muurattiin talon molempiin kerroksiin yhteensä viisitoista ”hollantilaista” uunia, joista muistona on enää yksi, salin kulmassa seisova selvästi tunnistettava sileäpintainen koristeeton uuni.¹²⁶

Mistä nämä suorat koristeettomat uunit olivat peräisin? Pelkkien tunnusmerkkien perusteella niiden alkuperää ei pysty määrittelemään. Yhtä hyvin uunit ovat tuontitavaraa kuin jo omaa tuotantoa. Uunityypin esitteli Eberhard Schroeter jo 1789 Pietarin Vapaalle Talousseuralle ja Venäjän talvikylmyyden kokenut anonyymi kirjoittaja teoksessaan *Anweisung* sekä Engel *Stubenofen*-teoksessaan.¹²⁷ Unimalli on kehitelty ja suosittu Pietarin vaikutuspiiristä, mistä todisteena ovat useat myöhäisempiren venäläisiä interiöörejä esittävät maalaukset, esimerkiksi huonekuvaukset kreivi Branitskin salista, Aleksei

Venetsianovin ateljeesta, Fedor Tolstoin arkihuoneesta taikka runoilija Vasili Žukovskin kabinetista.¹²⁸

Sileäpintaisen uunin suosioita kuvastaa sekin, että Pietarissa 1842 ilmestynyt Pjotr Furmannin kaupunki- ja maaseuturakentamista käsittelevä suuri ohjekuvasto esitteli yllä kuvaillun kaltaisen pystysuoriin riveihin muuratun sileän uunin.¹²⁹

Venäläistyyppinen sileä uuni eli pitkään empirekauden jälkeenkin, kun pienten kaupunkien kaakelipajat jäljittelivät suosittua uunimallia. Sileän uunin traditiota jatkoi laajatuotantoinen 1877 perustettu Rakkolanjoen kaakelitehdas Viipurin Hovinmaalla. Sen korkeatasoisia uuneja myytiin tehtaan omissa liikkeissä Helsingissä ja Viipurissa, mutta uunit olivat suosittuja myös Pietarissa, missä niitä esiteltiin tehtaanmyymälässä Nevski prospektilla. Rakkolanjoen tehdas esitteli vielä 1920-luvun luetteloissaan sileän venäläisvaikutteisen uunin, jollaiset kelpasivat muun muassa Tjusterbyn uusgoottilaiseen kartanolinnan arvokkaiisiin huoneisiin.¹³⁰

Pietarilainen uuni oli saanut vankan jalansijan. Kaakelien kysyntä oli valtava ja tullivapaita kaakeleita tuotiin suuria määriä rakennustyömaille ja kauppahuoneiden varastoihin, mistä sanomalehdissä ilmoiteltiin ahkerasti. Mikael Andsténin liike

125 Sileitä uuneja muun muassa: Koskipää Hartola, Iso-Teutari Lohja, Prestbacka Askola, Anjalan kartano, Seurasaaren Kahiluodon kartano, Kuninkaantie 1, Solitanderin talo ja Gabriel Linsenin talo Porvoo, Loviisa Lyhytkuja 3, Segersby Pernaja, Degerbyn kartano, Helsinki, Putkisalo Rantasalmi, Fritsula Haapasaari, Kärkelän ruukinkartano, Pieksämäen Moisio, Joroisten Koskenhovi. Uunikuvat ja uunikortisto. KM; Mm. Signe Branderin valokuvat 1910, 1911, 1912. Kuva-arkisto. MV; Suomen kartanot ja suurtilat –III; Herrgårdar i Finland I–III.

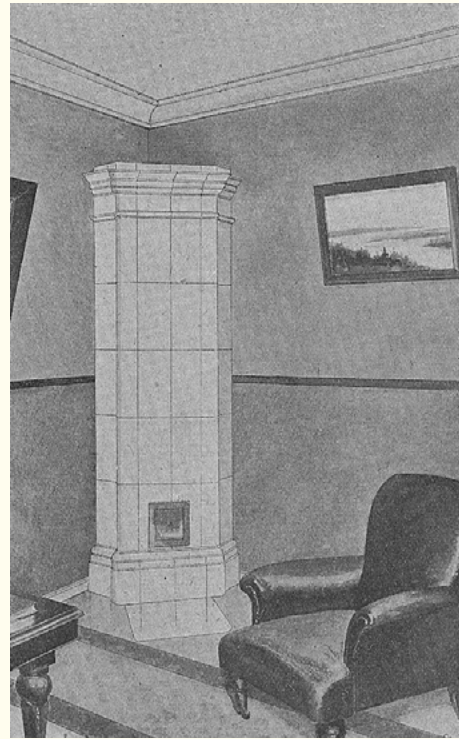
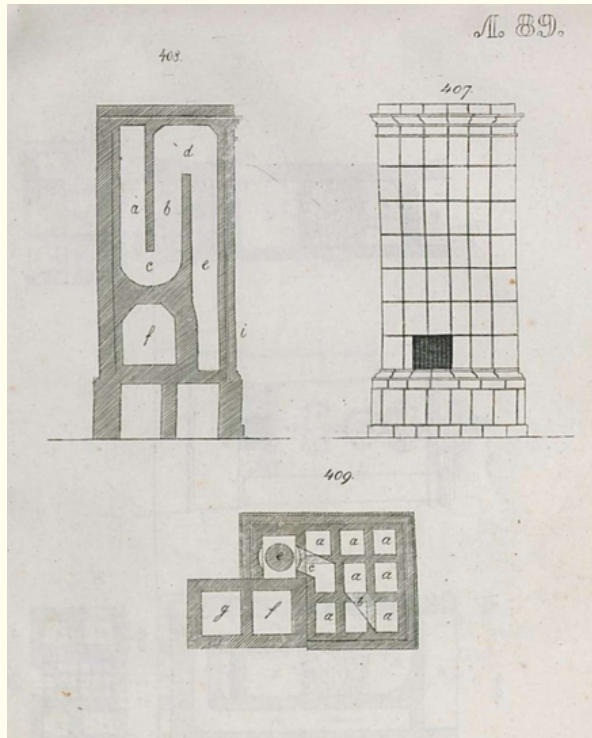
126 Loviisan Insinööritalon n:o 13 korjaussuunnitelma 1851. SSKO Loviisa 75. KA.

127 *Anleitung zum Bau* 1821, Taf. I; *Anweisung* 1819, 11; *Anleitung zum Bau* 1821, 7.

128 Logvinskaja 48, 58, 78, 85.

129 Furmann 1842:3, Pl. 89:407.

130 Rakkolanjoen kaakelitehdas Osakeyhtiö, uunikuvasto 1920, 1924; Tjusterbyn kaksi uunia, uunikuvaston 1924 malli nro 6; Rodenkov & Liholat 2023.

Vasemmalla venäläinen mallipiirustus uunin muuraamista varten vuodelta 1842. P. Furmann, Ensyklopedia, List 89. Oikealla laajalevikkeinen uunimalli Rakkolanjoen tehtaan vuoden 1924 uunikuvastosta.

Helsingin Aleksanterinkadulla tarjosi ”äskettäin Pietarista tulleita valkoisia lasitettuja kaakeleita ja kuvioita” ja tehtailija, kauppias Kiseleff puolestaan mainosti myyvänsä ”erityisen kauniita uuneja Pietarista”. Samaten kauppaneuvos ja urakoitsija Fredrik Adrian Gadd ilmoitti Mariankadun varastoonsa tulleista valkolasitteista pietarilaisista kaakeleista.¹³¹ ❀

131 *Finlands Allmänna Tidning* 29/9.1840; *Helsingfors Tidningar* 20/7.1842, 21/9.1849.

Uunitehtailua muodin mukaan

ARKKITEHTUURISSA ETSITTIIN 1800-luvun loppupuolella uusia ilmaisumuotoja, pyristeltiin eroon vuosikymmeniä vallinneesta empiren selkeälinjaisuudesta ja etsiädyttiin menneiden vuosisatojen koristeellisuuteen. Uuniestetiikassa tapahtui samansuuntainen muutos, johon kotimaiset kaakelitehtaat tarttuivat. Uusilla uuneilla markkinoita hallitsivat Andsténin kaakelitehdas Helsingissä, Häggbergin tehdas Viipurissa ja Turun Kaakelitehdas 1840-luvulta lähtien sekä Arabian tehtaat 1870-luvulta eteenpäin.¹³² Tarpeen tullen ne kuitenkin ottivat mallistoihinsa empireuuneista muotonsa ja koristeaiheensa lainanneita uuneja, uudistuotantoa, jollaista tarvittiin täydentämään Engelin luomia interiöörejä.

Andstén-perheen kaakelitehtailun aloitti 1830-luvulla kaakelimestari Mikael Andstén Katajanokalla myymällä pajastaan valkeita, lasitettuja kaakeleita.¹³³ Veljenpoika Gabriel Wilhelm, tuleva kaakelitehtailija, sai ensi kosketuksen kaakelinvalantaan tuossa setänsä pajassa. Kisälliajan jälkeen Gabriel Wilhelm pääsi useaksi vuodeksi perusteelliseen oppiin Pietariin, josta palattuaan oli valmis anomaan lupaa oman fajanssi- ja kaakelitehtaan perustamiselle. Keisarilliset privilegit

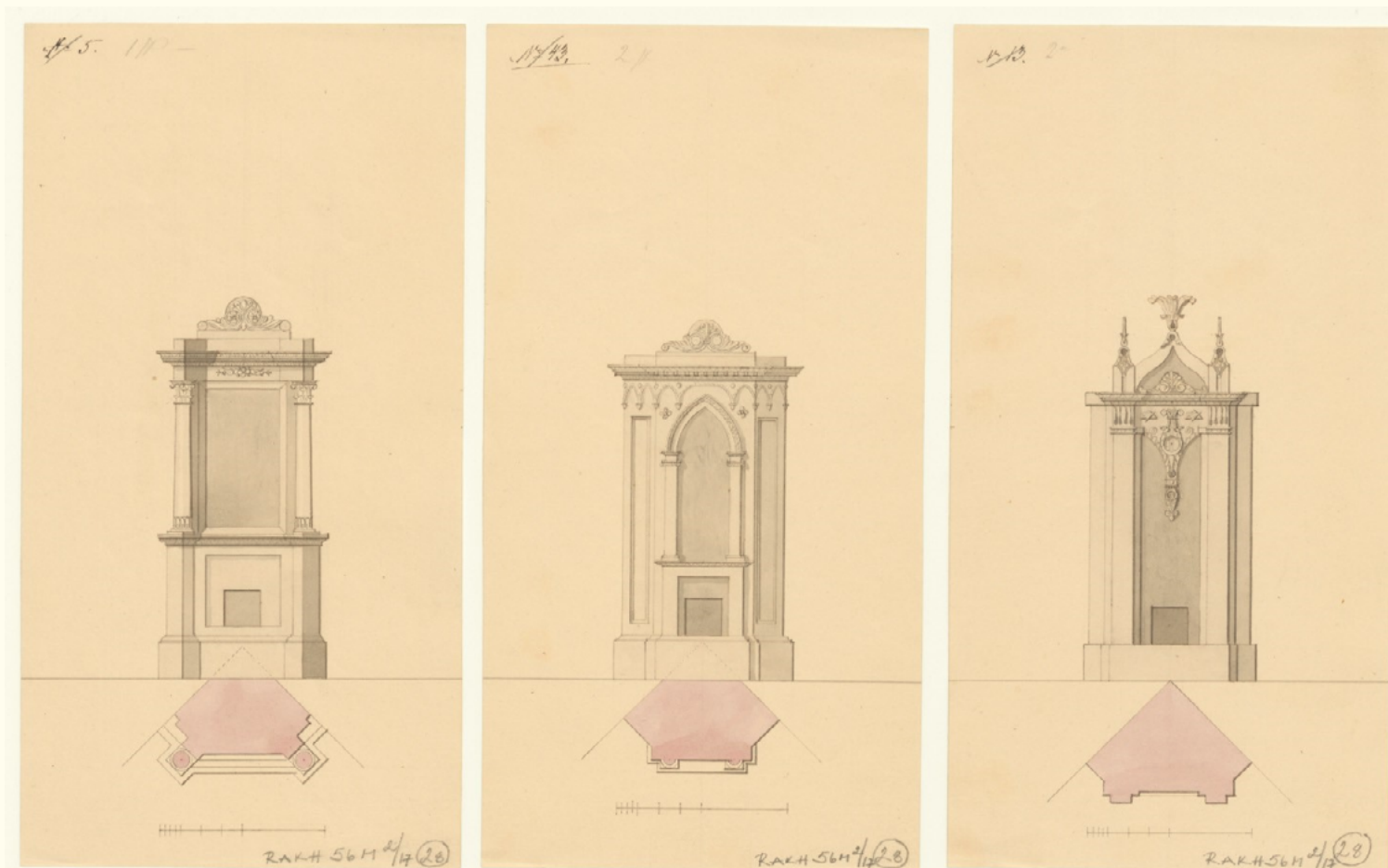
tehtaalleen Andstén sai kesällä 1842, ja Itäisen Viertotien varrelle Sörnäisiin rakennettu tehdas oli täydessä toiminnassa seuraavana vuonna. Uunikaakeleiden lisäksi tehdas valmisti uunien keskuskuvioita ja puutarhauurnia, pienoispatsaita, pylväitä, eläinfiguureja ja talousesineitä. Isänsä tehtaassa perehtyi myös nuori Otto Aleksander kaakelinteon saloihin. Hän oli Ruotsissa Rörstrandilla oppipoikana pari vuotta ennen siirtymistään harjoittelijaksi Pietarin Keisarilliseen Posliinitehtaaseen ja sen jälkeen kahdeksi vuodeksi suureen keramiikkatehtaaseen Kiovaan. Helsingin tehdas nousi hänen paluunsa jälkeen 1870-luvulla alansa huomattavimmaksi Suomessa. Sen tuotteita esiteltiin ja palkittiin suurissa teollisuusnäyttelyissä, mm. Helsingissä 1876, Yleisvenäläisessä teollisuusnäyttelyssä 1870 ja 1882. Kansainvälisessä Pariisin näyttelyssä 1878 Andsténin kaakeliuunit saivat hopeamitalin. Vuosisadan lopun esittelylehdissä olleet uunit olivat raskaan koristeellisia uusrenessanssiuuneja. Mutta arkkitehtien suunnitelmilla valmistettiin myös muutamia empiretiloihin soveltuvia uuneja.¹³⁴

Viipurin hovioikeus toimi perustamisestaan 1831 lähtien entisessä Viipurin kuvernementin käskynhaltijan talossa. Sen viereen valmistui 1847 hovioikeuden presidentille intendentinkonttorin esimiehen Ernst Bernhard Lohrmannin suunnittelema uudisrakennus, jonka kreivi Carl Gustaf Mannerheimin asuttamiin edustushuoneisiin tarvittiin korkeatasoiset uunit. Uunien suunnittelija oli muokannut empireuunin perustyyppiä

132 Kaakeliutuotannosta ja kaakelinvalajista 1800-luvulla, Hyvönen 1983; Häggbergin, Andsténin, Arabian ja Turun Kaakelitehtaan uuneista ks. Rodenkov & Liholat 2023.

133 *Finlands Allmänna Tidning* 8/5.1835.

134 *Tekniska förenings i Finland Förhandlingar*, 1917, 25; Putkonen 2017; *Priscourant Wilhelm Andsténs kakel- och fayence-fabriks tillverkningar* 1883.

Viipurin hovioikeuden presidentin talon uunien mallipiirustukset 1846. Kansallisarkisto.

uusgoottilaisilla yksityiskohdilla ja saanut aikaan ajan hengen mukaiset yksilölliset kaakeliuunit. Piirustusten venäjänkielisen liitetekstin mukaan ne oli tarkoitettu toisen kerroksen ruokasaliin, salonkiin ja kahteen seurusteluhuoneeseen. Ilmeisesti Pietarissa tehdyt piirustukset oli toimitettu Abraham Häggbergille, jonka kaakelipajassa ne mallin mukaan valettiin.¹³⁵ Vastaavanlaisia uuneja ei ole tämän selvityksen aikana tullut esiin missään muissa lähteissä. Raatimies Abraham Häggberg sai 1849 keisarillisen privilegion valkeiden, lasitettujen kaakelien valmistamiseen ja ilmoitti käyttävänsä kaakeleihin ”vain parhaita raaka-aineita”, ja niiden kauneutta ja kohtuullista hintaa kiiteltiin. Tehtaan kaakeleita ja uunin nissiin tarkoitettuja figuureja oli myynnissä Viipurin lisäksi myös mm. Helsingissä, Turussa, Porissa ja Tammisaaressa.¹³⁶ Häggberg merkitsi kaakelinsa syväleimalla A. H. Tuotanto kasvoi vuosi vuodelta nousten kymmenessä vuodessa lähelle sataatuhatta. Määrä oli moninkertainen verrattuna esimerkiksi Turun Kaakelitehtaan alkuvuosien tuotantoon. Häggbergin uuneja muurattiin kymmenittäin eri puolelle maata – joitakin on varmaan edelleen pystyssä. Kahden uunin vaiheet on tiedossa. Restauroijat etsivät empirekauden uunia Mäntsälän Frugårdin kartanomuseoon. Kansallismuseon kokoelmiin arkkitehti Panu Kailan kautta saadut, Lappeenrannassa 1970-luvulla puretut kaksi valkeata venäläismallista sileätä uunia toivat ratkaisun. Noiden kahden uunin kaakeleista

koottu uuni on kartanon sinisessä kulmakamarissa. Kaakeleissa olleiden syväleimojen perusteella ne olivat Häggbergin tehtaan tuotantoa.¹³⁷

Arabian tehdas aloitti 1873 Rörstrandin tytäryhtiönä keskittyen ruotsalaisten mestarien teknisessä ohjauksessa pääosin talousposliiniin ja majolikaesineisiin mutta valmisti myös kaakeleita ja kokonaisia uuneja. Vuonna 1895 painetussa hinnastossa oli peräti 95 uunia, jotka malliltaan ja koristeiltaan olivat hyvin samanlaisia kuin Andsténin samanaikaiset uunit. Niillä Arabia keräsi palkintoja useissa näyttelyissä, 1876 Kaivopuiston Yleisessä teollisuusnäyttelyssä, Pariisin Maailmannäyttelyssä 1878, Helsingin Taideteollisuusnäyttelyssä 1881, Moskovan teollisuusnäyttelyssä 1882 sekä Pietarin ja Moskovan Hygienianäyttelyissä ja lääkärinkongressissa 1883.

Oli yleistä, että kaakelimuotteja ostettiin ulkomaisista tehtaista ja malleja kopioitiin. Vuonna 1874 Aurajoen varteen perustetun Turun Kaakelitehtaan uunit olivat Andsténin, Arabian ja Tampereen kaakelitehtaan uusrenessanssi- ja jugenduunien kaltaisia. Turun Kaakelitehtaan 1910-luvun ja vielä vuoden 1932 kuvastossa oli jugenduunien lisäksi muutama historiallinen uunimalli: rokokooouuni, kustavilainen uuni ja kaksi empireuunia, joista toisen, korinttilaisten pilasterien reunustamassa nississä

135 Lilius 1992, 67, 68. Kolme uunipiirustusta nrot 5, 15, 43 ja kirjelippu raatimies Häggbergille. RakH II Icb. 13. KA.

136 *Finlands Allmänna Tidning* 1/2.1851; *Wiborg* 11/5.1855, 19/8.1859; *Helsingfors Tidningar* 15/12.1855; *Åbo Tidningar* 7/7.1857.

137 Hyvönen 1983, 264; Uunit, Lappeenranta inv.nro 71067, inv.nro 76084. Esinekokoelma. KM; Kertomus restaurointitöistä. Hannu Puurunen 1983. MV.

Turun historiallisen museon uusempireuuni oli Turun Kaakelitehtaan tuotantoa. Kuva Volker von Bonin. Museovirasto.

seisoo reliefisuosikki Minerva.¹³⁸ Turun historiallinen museo oli 1925 saanut testamenttilahjoituksena Åminnen kartanoon Pietarista hankitun empirekaluston, joka sijoitettiin museon uudelleen sisustettuun Biljardihuoneeseen, mutta huonekaluihin sopivaa uunia ei ollut. Oli turvauduttava Turun kaakelitehtaan uudistuotantoon. Erittäin kookkaista kaakelista ladottu uuni jäljitteli aikaisempien portaaliuunien konstruktiota ja empireuunien koristeyksityiskohtia Minerva-figuureineen. Kun museon näyttelyhuoneita taas kerran uudistettiin, uuni purettiin, pakattiin ja varastoitui museon kokoelmiin.¹³⁹ Muihin erityylikausia esitteleviin huoneisiin oli hankittu historialliset uunit turkulaistaloista ja ympäristön kartanoista.¹⁴⁰ ❁

138 *Luettelo kaakeliuuneista* 1932. Turun Kaakelitehdas Oy. Mallit 254, 255.

139 Von Konow 1929. Museon opaskirjassa ei uunia mainita; Soiri-Snellman 2003, 167, 168. Pakkauslehtien perusteella uuni on siirretty pois Turun linnasta 1975. Uunin luettelonumero inv.nro 22515:310. TMK.

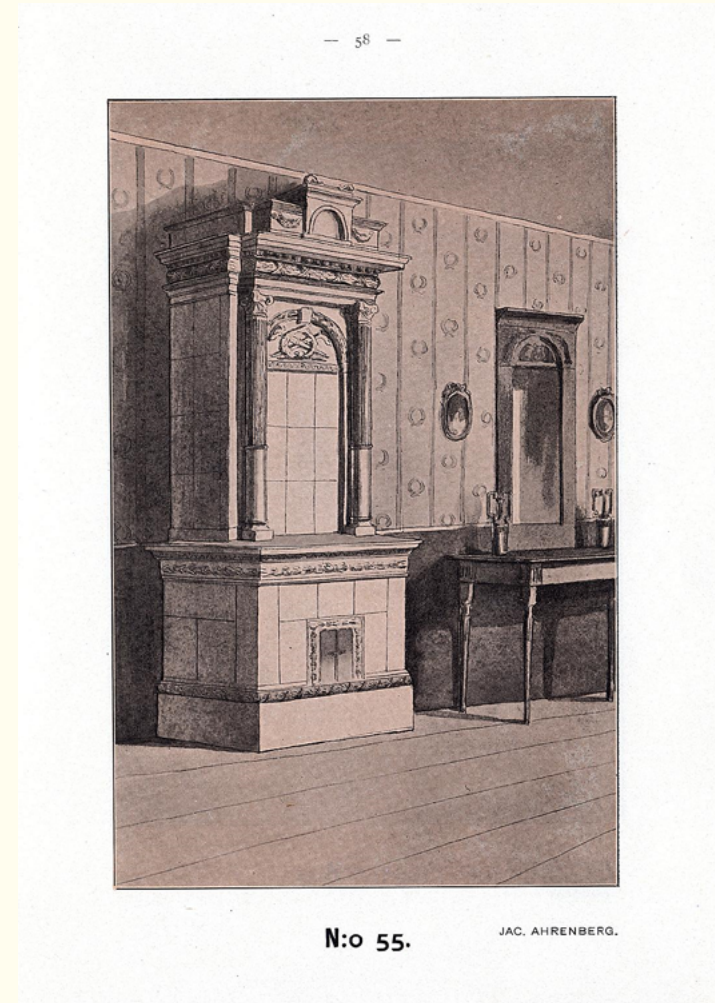
140 Uuneja saatiin arkkitehti Gylichille kuuluneesta 1900 puretusta talosta Eteläkortteli 58, Ala-Lemun, Pakinaisten, Sukkisten ja Iso Heikkilän kartanoista. Von Konow 1929; Carl Alexander Armfeltin testamentti 1925. Åbo slott. Vägledning 1971, 27.

Historisoivaa restaurointia

ENGEL SUUNNITTELI itse tai valitsi kaakeliuunit valtakunnan tärkeimpiin julkisiin rakennuksiin. Edustusrakennukset edellyttivät jatkuvaa kunnostusta ja muutosten hyväksymistä, myös alkuperäisten empireuunien korvaamista uusilla. Engelin ajan empireuunit ovat muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta hävinneet niin julkisista rakennuksista kuin yksityistaloistakin. Yliopiston tarttolaisuunit tuhoutuivat pommituksessa, hallintorakennusten loppuun palaneet ja pinnoiltaan lohkeilleet uunit purettiin yksi toisensa jälkeen 1800-luvun lopun korjaustöissä ja viimeistään modernien lämmitysjärjestelmien asentamisen yhteydessä. Moni tässä aiemmin esitelty uuni on mennyt purkujätteisiin rakennuksensa mukana.

Autonomian ajan viimeisillä vuosikymmenillä uudistettiin ja restauroitiin valtionhallinnon historiallisia interiöörejä ja ymmärrettiin, etteivät ajan modernit, koristeelliset ja värikkäät uunit niihin soveltuneet. Empireajan mallit kaivettiin esiin. Niiden muotoa ja koristeaiheita varioitiin kohteisiin soveltuviksi. Yleisten rakennusten ylihallituksen arkkitehti Jac. Ahrenberg suunnitteli uudet uunit empiren hengessä, kun Keisarillisen palatsin, entisen Kenraalikuvernöörin talon ja Senaatintalon Engelin aikaisten uunien tilalle piti saada uudet. Andsténin ja Arabian tehtaat vastasivat valmistuksesta. Keisarillisen palatsin suureen ruokasaliin muurattiin 1898 neljä Andsténin valmistamaa uunia, joiden mallina olivat palatsin tanssiaissalin vanhat, Engelin hankkimat uunit. Malli sisällytettiin vielä tehtaan vuoden 1903

Andsténin tehtaan uunimalli nro 55. Suunnittelija Jac. Ahrenberg.
Andstén priscourant 1903, 1917.

Andsténin tehtaan uunimalli nro 55. Suunnittelija Jac. Ahrenberg. *Andstén priscourant* 1903, 1917. Andsténin valmistama uuni on muun muassa Presidentinlinnan suuressa ruokasalissa. Kuva Museovirasto.

mallistoon numerolla 55.¹⁴¹ Sama uuni kelpuutettiin myös Senaatintalossa valtioneuvoston istuntosaliin ja muutamiin työhuoneisiin.¹⁴²

Keisarillisen palatsin tanssiaissaliin muurattiin 1900-luvu alussa Engelin aikaisten uunien paikalle neljä, suurten peilien koristamaa uunia, jotka puolestaan on esitelty Arabian vuoden 1897 tuoteluettelossa numerolla 9. Kun entisessä Kenraalikuvernöörin talossa tehtiin 1905 ja 1907 uudistustöitä arkkitehti Waldemar Aspelinin johdolla,¹⁴³ saivat suuren tanssiaissalin kaksi Engelin suunnittelemaa empireuunია tuossa vaiheessa seuraajikseen Ahrenbergin piirtämät, Arabian tehtaan valmistamat sivupylväillä, päätykolmiolla ja triglyyfilistalla empirekautta jäljittelevät uunit. Samanlaiset Ahrenbergin piirtämät Arabian uunit presidentinlinnan juhlien katselija näkee Valtiosalin päätyseinien kulmauksissa. Samoilla muoteilla tehty uuni on myös presidentin työhuoneessa.¹⁴⁴ ❀

141 O. Andsténille maksettu 90 R. Keisarillisen palatsin korjaukset 1898. Palatsin hoitajan tiliasiakirjat 1837–1919. Tasavallan presidentin linnan intendentin arkisto. KA.

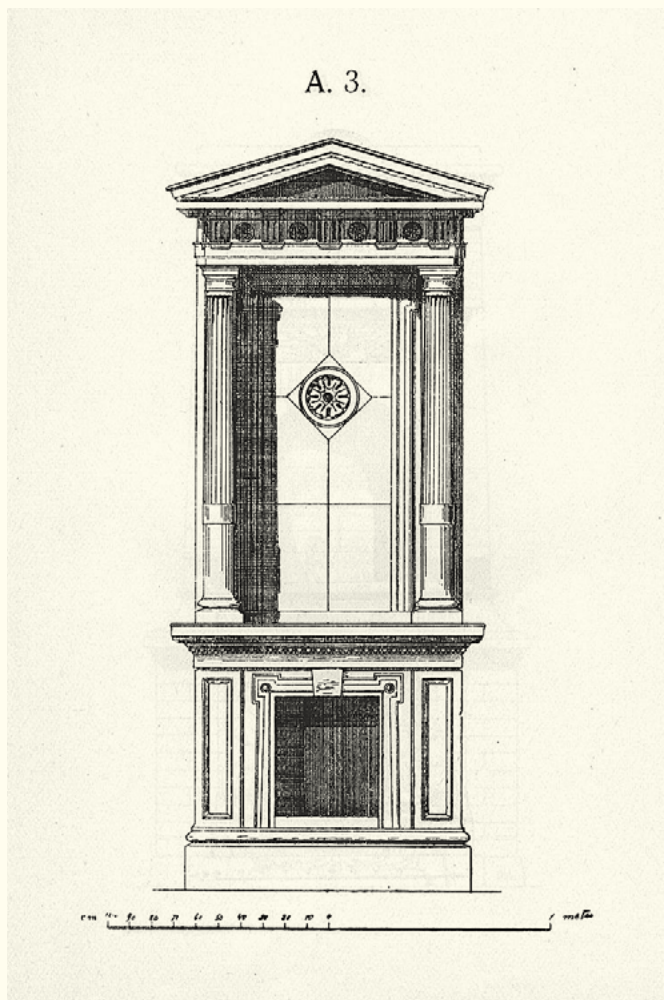
142 Kaakeliuuni senaatin istuntosalissa. Kuva-arkisto. MV; J. W. Rangellin hallitus istunnossa Valtioneuvoston linnassa. Finlandia Kuva Oy 1942. Kuva-arkisto. MV; Kulkulaitostoimikunnan työhuone. J. Wikstedt 1929. HKM; Senaatintalon uuni. Erik Sundström 1929. HKM.

143 Korjaussuunnitelmat 1905, 1907. Waldemar Aspelin. Piirustukset. Helsingin kaupunginarkisto.

144 Uuni oli Arabian tuote-esittelyssä vielä 1914. *Priskurant öfver Arabia fabriks tillverkningar af kakelugnar och spisar* 1914: A. 3.

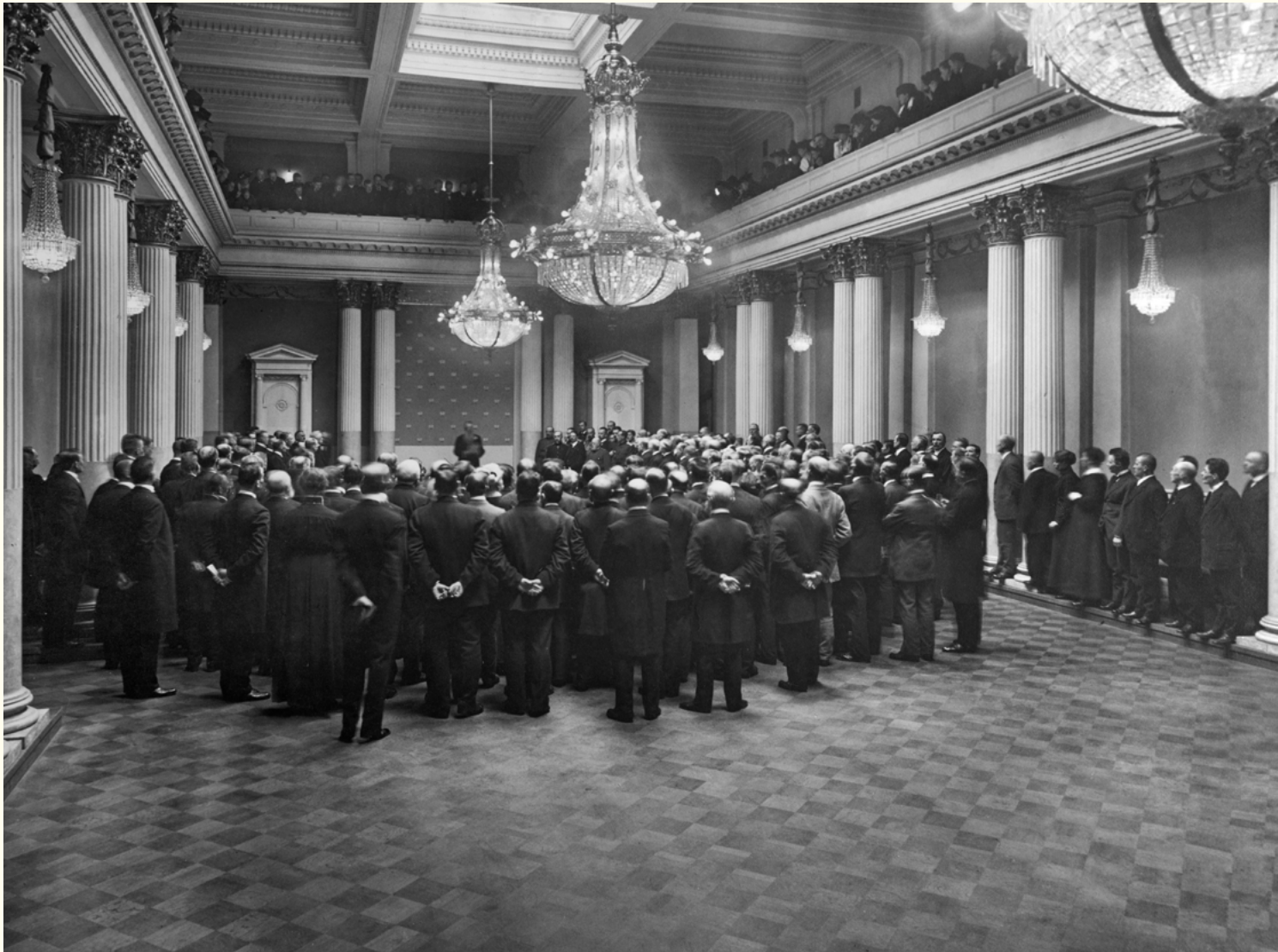
Jac. Ahrenbergin suunnittelema uusempireuuni sulautuu hyvin Senaatintalon alkuperäisinteriööriin.
J. E. Sunilan hallitus kuvattuna hallituksen kokoussalissa. Kuva Hugo Sundström 1931. Museovirasto.

Jac. Ahrenbergin suunnittelema uusempireuuni. *Priskurant öfver Arabia Fabriks Tillverkningar af kakelugnar och spisar* 1914. Mallin mukaiset uunit on 1900-luvun alussa pystytetty mm. entisen Kenraalikuvernöörin talon suureen tanssiaissaliin, Presidentin linnan Valtiosaliin ja Turun entiseen akatemiataloon.

Arabian uuni Presidentinlinnan Valtiosalissa.
Kuva Museovirasto

Valtiopäivien avajaiset huhtikuussa 1917 Keisarillisen palatsin suuressa salissa. Päätyseinällä kaksi Ahrenbergin uunia.
Kuva Eric Sundström 1917. Museovirasto.

Leimallista tietoa

RAKENNUSTIILIEN LEIMOJA on Venäjällä tutkittu paljon, mutta kaakelileimoista ei ole koottua aineistoa, vaikka leimaamisen tiedetään yleistyneen Nikolai I:n aikoihin.¹⁴⁵ Helsingin Kenraalikuvernöörin talon portaaliuunin reliefikaakelin syväleimat ИЛ ja Депптъ. И 1810-luvulta ovatkin harvinainen löytö. Ne vahvistavat asiakirjoissa olevan Tarttoon ja Luninin tehtaaseen liittyvän tiedon. Leimojen etsintä ei luonnollisestikaan ole mahdollista pystyssä olevien uunien ollessa kyseessä, ja museokokoelmissa on vain muutaman kokonaisen kaakeliuunin kaakelit, joista voisi yrittää jäljittää tekijää. Kansallismuseon kokoelmissa olevien Vuojoen kartanon ja helsinkiläisen Leschen talon uuneja on ollut mahdollista tutkia kaakeli kaakelilta, mutta niissä ei ole valmistajaan viittaavaa syväleimaa, ainoastaan pystyttämiseen tarvittavia järjestysnumeroita: A1, A2, A3 Leschen talon uunissa, E II Vuojoen uunin pilasterissa ja Φ saman uunin julkisivulaatassa ja otsalistassa.

Ivan Luninin manufaktuurin leima Kenraalikuvernöörin talon 1810-luvun uunikaakelissa. Helsingin kaupunginmuseo.

145 Smirnov & Jolšin 2017; Pietarissa olevan tiilituotannon museon materiaali. Krasnoarmeiskaja ulitsa 2. www.citywalls.ru; Nikolai I, hallitsijana 1825–1855.

Mikael Luninin tehtaan pyöreä leima 1830-luvulla.
Tarton kaupunginmuseo.

Venäläisiä leimoja pappilan uuneissa

Kansallismuseossa on harvinainen leimattujen kaakelien kokoelma. Sinipilkulliset kaakelinpalat ovat peräisin Pielisjärven pappilasta, josta ne korjaustyön yhteydessä 1970-luvulla on otettu talteen. Ne ovat kahdesta eri uunista, toiset suorakulmaisesta, jonka pitkät kulmakaakelit ovat viistottuja, ja toiset pyöreästä uunista, johon liittyy klassillinen lehväkoristenuha. Koristekaakelit on leimattu kirjaimilla K.III., suorakulmaisten kaakelien leimakirjaimina ovat A.K. – K.III. – Г.А. – III – М.Н. Intendentinkonttorissa suunnitellun pappilan rakentaminen aloitettiin 1842. Urakoinnin ja materiaalin hankinnan sai tehtäväkseen liiketoimiaan aloitteleva, Lieksan Hovilasta kotoisin ollut tuleva suurliikemies ja laivanvarustaja Antti Juhana Mustonen, jolla jo nuorella iällä oli kontakteja Viipuriin ja Pietariin. Leimojen määrä on poikkeuksellinen. Samassa uunissa on useamman tekijän merkki. Tiilileimoihin perehtynyt arkeologi Denis Jolšin on tulkinut pappilanleimoja ja otaksuu, että K.III. leima voisi olla Ust-Izorassa, Nevan ja Inkereenjoen risteyksessä olleen, 1830–1848 toimineen Aleksander Šutovin tehtaan tai kauppias Šterkin Sestroretskin tehtaan tuotantoa. Leima Г.А. puolestaan voisi viitata kreivi Levašovin Dibunyn kylän (Tipuna) tehtaaseen. Pappilan muiden uunien ainekset saatiin Pielisen ympäristön omasta vuolukivestä – *mjuk sten till kakelugnar*.¹⁴⁶ ❁

146 Kaakelit inv.nro 74093. Esinekokoelma KM; Uunit neg. 124705–124710. Uunikuvat. KM; Pielisjärven pitäjänkokousten pöytäkirjat 19/3.1842, 23/10.1843; Oinonen-Edén 1991, 244; Mustonen, Kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat; Denis Jolšin tiedonanto 25/10.2018.

Uunin ajoituksesta ja valmistajasta on vaikea saada täsmällisestä ajoitusta ilman rakentamisaikaisia asiakirjoja, uunien hankintaa valottavia kassatietoja ja ilman kaakelissa olevia valmistajan syväleimoja. Empireuunin puuta säästävä konstruktio säilyi pienin muunnoksinkin lähes siinä muodossa, johon se 1700-luvun lopulla ja Engelin suunnitelmissa oli kehittynyt. Reliefit ja antiikin aiheita toistavien koristelistojen muodot saattoivat periytyä Katariinan ajalta, mutta samoja muotteja ja malleja käytettiin niin pitkään kuin kysyntää riitti. Kolme kauas toisistaan pystytettyä uunia kertoo tästä pitkäikäisyydestä. Villa Medemin metsästyshuoneessa Jelgavassa, helsinkiläisessä Heimbürgerin salongissa ja Hausjärven Ahdenkallion kartanossa olleet uunit ovat kuin samasta muotista. Niistä Villa Medemin uuni on valmistettu 1820-luvulla Wieselerin kaakelitehtaassa Jelgavassa, Bulevardin salongin uuni on myöhäisempiren ajalta 1800-luvun puolivälistä ja Ahdenkallion kartanon uuni 1900-luvun alusta on Arabian tai Andsténin tuotantoa.¹⁴⁷ Eri-ikäisyydestään huolimatta ne ovat koristeineen kaikkineen samaa tyyppiä kuin Luninin tehtaasta Aleksanterin yliopistoon ja Juustilan saliin hankitut.

Empireuunin levinneisyydestä ja säilyneisyydestä ei ole tehty kattavaa inventointia, mikä toisaalta ottaen huomioon 1800-luvun alkupuolen rakentamisen volyymin ja toisaalta rakennuskannan hävinneisyyden lienee myös mahdotonta. Helsingin rakentamista koskevia Engelin suunnitelmia ja kartanoiden arkkitehtuuripiirustuksia tutkiva tarkkasilmäinen

voi nähdä huonetilaan piirretyn tyyllisesti sopivan uunin. Niissä piirtyvät myös arkkitehdin toteuttamatta jääneet ideat, joihin rakennuttajan varat tai kiinnostus ei sittemmin riittänyt tai jollaisia ei ollut valmiina saatavilla. Esimerkkinä kauppias olkoon G. W. Sundmanin kaupunkitalo, jonka edustushuoneisiin Engel oli piirtänyt alttarimaiset uunit, jotka muodoltaan ja koristelultaan ovat lähellä Karl Fredrik Schinkelin saksalaiselle Feilner-tehtaalle piirtämiä, mutta jäivät toteuttamatta.¹⁴⁸ Restauroiden ja rakennusten korjaajan eteen saattaakin tulla kiinnostavana yllätyksenä valkea uuni, jonka tämän selvityksen ja siinä olevien kuvien perusteella voi ajoittaa empiren ja myöhäisempiren uuniksi taikka kaakelitehtaiden historiaa tavoittelevaksi tuotteeksi. ❀

147 Strauss 1969, 169, Taf. 144:2, Taf. 139:5; Heimbürgerin salonki, Bulevardi 15. HKM; Ahdenkallion uuni, kuva P.-O. Welin 1977. Kuva-arkisto. MV.

148 Engelin suunnitelmapiirustuksissa olevia uuniluonnoksia, ks. esim. *Carl Ludvig Engel 1778–1840*, 90, 198, 232, 237, 384, 419, 421, 439; Sundmanin talo, leikkauspiirustus. C. L. Engel. Inv. nro XII-23-6-1. HKM; *Künstlerofen* 2000, 20, 21.

Ruusuke Vuojen föрмаakin empireuunista. Kansallismuseon Kokoelmakeskus.

Arkistolähteet

Helsingin kaupunginarkisto.

Kartat ja piirustukset

Helsingin kaupunginmuseo (HKM)

Inventaariot

Kuvakokoelmat

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Rakennushallituksen arkisto

Sotasaalikeskusosaston kartat ja piirustukset (SSKO)

Suomen palovakuutuskonttorin arkisto

Tarmon arkisto, Palovakuutukset

Tasavallan presidentin linnan intendentin arkisto

Palatsin hoitajan tiliasiakirjat

Uudelleenrakentamiskomitea

Kassatilit

Tarve- ja kustannusarviot

VeSa Linnoitus- ja rakennuspiirustukset.

Helsingin linnoitus- ja rakennuspiirustukset.

Kansallisarkisto, Turku (KA)

Carl Wahlbergin piirustuskokoelma

Vuojoen arkisto

Kansalliskirjasto (KK)

Akatemian arkisto

Kansallismuseo, Helsinki (KM)

Esinekokoelma

Uunikortisto

Uunikuvat

Musei arhitektury imeni A. V. Štšuseva, Moskova

Museovirasto, Helsinki (MV)

Kartanoinventoinnit

Kuva-arkisto

Åkerfeldtin kokoelma

Porvoon museo

Gammelbackan arkisto

Turun museokeskus, Turku (TMK)

Sanomalehdet

Allgemeiner Anzeiger der Deutschen

Borgåbladet

Finlands Allmänna Tidning

Helsingfors Tidning

St. Petersburgische Zeitung

Viborg

Viborgskie Vedomosti

Åbo Tidningar

Rekisterit ja portaalit

Arhitekturnyi sait Sankt Peterburga Архитектурный Сайт

Санкт-Петербург – www.citywalls.ru

Bildarchiv Foto Marburg – www.uni-marburg.de

Kahhelahi www.muinsuskaitseamet.ee/juhised-ja-opetused/juhised/restaureerimise-kasiraamat#kahhelahi

Kameny i petši Каминь и печи – www.artcyclopedia.ru/proekt_pechej-kameron_charlz.htm

Latvian linnat ja kartanot – www.pilis.lv/lv/pilis-un-muizas

Latvias nacionala biblioteka – www.zudusilatvija.lv

Tarton yliopiston kuvakokoelma Kunstiajalooline fotokogu – <https://dspace.ut.ee/collections>

Tiilileimat www.v-smirnov.ru

Viron kartanoportaali – www.mois.ee

Viron kulttuurimuistomerkit – <https://register.muinas.ee>

Kirjoja ja artikkeleita koskevat internetlähteet

kirjallisuuslähteiden yhteydessä

Tiedonannot

Denis Jolšin, arkeologi, Eremitaasi, Pietari

Aleksander Kozlov, Toimitusjohtaja ANKO kustantamo,
Moskova

Outi Sihvonen, FT, Tampereen yliopisto

Tauno Tarna, Porvoo

Andrei Uhnalev, arkkitehti, taidehistorioitsija, Venäläinen museo,
Pietari

Kirjallisuuslähteet

Allgemeine Literatur-Zeitung 1793. nro 71. Jena.

ANTHING, JOHANN FRIEDRICH 1791, Über Rußland, seine Landes-Art, Sitten, Luxus, Moden und Ergötzlichkeiten. 1. Rußlands Klima, Landes-Art, Pracht und Schönheit von St. Petersburg und seiner Environs. – *Journal des Luxus und der Mode*. März.

Anleitung zum Bau 1821, *Anleitung zum Bau des russischen Stubenofens, nebst die Bemerkungen über die Mittel welche in Russland angewendet werden, um sich in Gebäuden gegen die Einwirkungen der Kälte zu verwahren. Ein wichtiger Beitrag zur Holzsparkunst*. Herausgegeben von C. Herrlich. Berlin. <https://sammlungen.ulb.uni-muenster.de/hd/content/zoom/7842140>

Anweisung 1819. *Anweisung zur Erbauung und Behandlung russischer Stubenöfen und zu Erwärmung der Menschenwohnungen auf russische Art*. Stuttgart 1819. <https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/1146/0/>

Atlas Finljandskoi gubernii s uezdami i gorodami i planami vsem publitsnim strojenijam 1803 goda. https://astia.narc.fi/uusiastia/aineistot_hl?haku=%7B%22searchOperator%22:%22and%22,%22searchString%22:%22Viipurin+kuvernementin%20atlas%201803%22

BAGDASAROVA, IRINA 2011, *Antitsnye reministsentsii russkom impeatorskom farfore vtoroi poloviny XVIII veka*. Sankt Petersburg.

Bemerkungen 1982. *Bemerkungen über die Art in Petersburg zu bauen, und über die Beschaffenheit der Baumaterialien*. Toim. Jarkko Sinisalo. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisu 12. Helsinki.

BARTENEV, IGOR & BATAŽKOVA, VALENTINA 1984, *Russkii interier XIX veka*. Leningrad.

BAUMER, JOHANN PAUL 1765, *Beschreibung eines zu Erspahrung des Holtzes eingerichteten Stuben-Ofens*. Berlin. <https://catalog.hathitrust.org/Record/102429750>

BERG, ERIK 1953, *Om kakelugnar*. En studie i anslutning till material i Åbo historiska museum. Årsbok 1950–1952. Åbo historiska museet.

BLESSON, JOHANN LUDWIG URBAN 1835, *Ryska kakelugnar*. – *Svenska Industriföreningens Tidskrift*. Stockholm.

BUDYLINA, MARIA & BRAYTSEVA, OLGA & HARLAMOVA, ANNA 1961, *Arhitektor N. A. Lvov*. Gosudarstbennoe izdatelstbo literatury po stroitelstvy, arhitekture i stroitelnym materialam. Moskva.

VON CANCRIN, FRANS LUDWIG 1797, *Anweisung Schornsteine feuerfest zu bauen, wie auch Stubenöfen nach russischer Art zu verbessern*. Leipzig 1797. <https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/112973/1>

- 1805, *Vollständige Abhandlung von den Oefen und Kaminen im Russischen Reiche*. Giessen 1805. Zweite Aufl. Marburg 1811. <https://books.google.fi/books>
- CHRYSELIUS, JOHANN, WILHELM 1790, *Anweisung, holzersparende Stuben-Oefen, Pfannen- Brat- und Kesselfeuerungen anzulegen*. Merseburg. <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/>
- CRAMÉR, MARGARETA 1991, *Den verkliga kakelugnen. Fabrikstillverkade kakelugnar i Stockholm 1846–1926*. Monografierna utgivna av Stockholms stad.
- CRONSTEDT, CARL JOHAN 1775, *Samling af Beskrifningar på Åtskilliga Eldstäder inrättade til besparing af wed*. Stockholm. <https://libris.kb.se/bib/2419356>
- DELAFOSSÉ, JEAN-CHARLES 1768, *Nouvelle iconologie historique ou attributs hieroglyphiques*. Paris. <https://gallica.bnf.fr/ark:/>
- DEMIDENKO, JULIA 2003, *Interior Design in Russia*. Aurora Art Publisher Sankt Peterburg.
- ENGEL, CARL LUDVIG 1830, *Richtige Anweisung zur Heizung der Gebäude mit erwärmter Luft*. Berlin.
- FIRNHABER, JOHANN CHRISTIAN 1807, Von den russischen Stubenoefen. – *Allgemeiner Anzeiger der Deutschen* nro 241. Dienstag 8.9.1807. https://zs.thulb.uni-jena.de/receive/jportal_jpjournal_00001259
- FRESE, SIMO 2006, Vuojoen tulisijat, kadonneen aarten metsästys. – *Vuojoki, kartanon restaurointi*. Toim. Simo Freese ja Johanna Nurminen. Rakennustaiteen seura.
- FURMAN, PJOTR ROMANOVITŠ 1842, *Entsiklopedija russkogo gorodskogo i selskogo hozjaina-arhitektura*. 1–4. Sankt-Peterburg. *Энциклопедия русского городского и сельского хозяина-архитектора, садовода, землемера, мебельщика и машиниста*. https://www.google.com/search?hl=fi&as_q=furman+np+Entsiklopedija+russkogo+gorodskogo
- GLUMOV, ALEKSANDER 1980, *N. A. Lvov. Serija Žizn v iskusstve*. Iskustvo Moskva.
- GROTEFELT, NILS GUSTAF 1994, *En berättelse från Savolax*. Söderström.
- HARTMANN, JØRGEN BIRKEDAL 1979, *Antike motive bei Thorvaldsen. Studier zur Antikenrezeption des Klassizismus*. Tübingen.
- HEINÄMIES, KATI 1989, Tulisijat. – *Talo kautta aikojen – kiinteän sisustuksen historia*. Toim. Heikkinen, Heinämies, Jaatinen, Kaila, Pietarila. Rakentajien Kustannus Oy.
- Herrgårdar i Finland* 1928, 1930, Red. Gabriel Nikander. Söderström.
- HOFFMANN, JOHANN CHRISTIAN 1806, *Holz-Spar-Kunst: ein Buch für Jedermann*. Leipzig. <https://books.google.fi/books>.
- HYVÖNEN, HEIKKI 1983, *Suomalaista keramiikkaa*. WSOY.
- 1996, Herttonäs, en fabrique till förfärdigande af oäkta Porcellainer 1762–1845. – *Rokokoo*. Heinolan kaupungin museon julkaisu nro 5.
- JACHTMANN, HEINRICH 1794, *Anweisung, wie auf eine leichte Art alle nur mögliche Feuerungen zur Holzersparung eingerichtet werden können, um dadurch der jedem Lande höchst verderblichen Holz-Verschwendung Einhalt zu thun*. Berlin. <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/>
- Journal des Luxus und der Moden*. Jahrgang 13, September 1798; Jahrgang 15, Januar 1800. Leipzig. https://zs.thulb.uni-jena.de/receive/jportal_jpjournal_00000029

- KEINÄNEN, TIMO 1975, *Rakennusmestari Gustaf Westerberg ja Porvoon uudelleenrakentaminen 1830–1860*. Pro gradu -tutkielma. Taidehistorian laitos, Helsingin yliopisto.
- Kirjeet 1989. C. L. Engel, *Kirjeet–brev–Briefe 1813–1840*. Toim. Mikael Sundman. Entisaikain Helsinki 12. Helsinki-Seura.
- KISELEV, IGOR 2005, *Arhitekturnye detalji v russkom zодtšestve XVIII–XIX vekov*. Moskva.
- KNAPAS, RAINER 2003, *Monrepos. Ludwig Heinrich Nicolay och hans värld i 1700-talets ryska Finland*. Atlantis.
- 2017, Kauppiastalosta palatsiksi. – *Presidentinlinna*. Toim. Rauno Enden. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VON KONOW, WALTER 1929, *Turun kaupungin historiallisen museon opas*. Turku.
- KOVALENSKAJA, NATALIA 1964, *Russkii klassitsizm*. Moskva.
- KOZLOV, ALEKSANDER 2008, *Putevoditel po kaminam i petšam*. Путеводитель по каминам и печам. Kamini i petši I. Moskva: АНКО; Санкт-Петербург. www.kaminy-i-pechi-putevoditel-po-kaminam-i-pecham-2008.pdf
- 2016, *Russkie petši i petšnaja keramika XVII–XIX vv*. Kamini i petši VI. Moskva. www. Каминны и печи. Том 6. Русские печи и печная керамика XVII–XIX вв. ANKO. <https://www.moscowbooks.ru/book/861148/>
- KOZLOV, ANDREI 2017, *Istoria petšnogo otoplenija v Rossii*. Kamini i petši V. Moskva. История печного отопления в России. ANKO.
- KRINAL, VALNER 1992, *Eesti majandusajalugu*. Tartu Ülikool.
- Künstlerofen 2000. *Doch auch dies letzte Abendroth der Ofenmalerei erleicht*. Künstlerofen – Ofenkünstler. Red. Monika Dittmar. Ofen- und Keramikmuseum Velten.
- LEMM, IVAN 1785, *Opyt gorodovym i selskim stroenijam ili rukovodstva k osnovatel'nomu znaniju proizvodit vsjakogo roda stroenii*. Опыт городовым и сельским строениям, или Руководство к основательному знанию производить всякого рода строения. Sanktpeterburg. <https://dwg.ru/lib/2172>
- LILIUS, HENRIK 1992, *Hovioikeuden talot Viipurissa. – Viipurin Itä-Suomen hovioikeus 1839–1989*. Itä-Suomen hovioikeus.
- LOGVINSKAJA, EMILIA 1978, *Interier v russkoi živopisi pervoi poliviny XIX veka*. Moskva.
- LOUNATVUORI, IRMA 1990, Carl Ludvig Engelin kartanosuunnitelmat. – *Carl Ludvig Engel 1778–1840*. Toim. Henrik Lilius & Veikko Kunnas. Näyttely Helsingin Tuomiokirkon kryptassa. Opetusministeriö.
- Luettelo kaakeliuuneista*. Turun Kaakelitehdas osakeyhtiö 1932.
- LUHTALA, JOHANNA & MANNINEN, MARKUS 2011. *Smola. Valtioneuvoston juhlahuoneisto*. Rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Schulman. www.senaatti.fi/app/uploads/2017/05/3150-2011_Schulman_Hki_Smolna_RHS.pdf
- LUKOMSKI, GEORGE 1913:1, Barokko i klassitsizm v arhitekture Kostromy. – *Starye gody*. Sankt Peterburg.
- LVOV, NIKOLAI 1795, 1799, *Russkaja pirostatika. Ili upotreblenie ispytannyh yže vozdušnyh petšei i kaminov*. Sankt-Peterburg. <https://www.slideshare.net/ssuserd04a42/i-1793>
- LÜHMANN-FRESTER, HELGA E. 2008, Deutsch-russisch-schwedische Ofenverwandschaft? Zum Diskurs über die Gebäudeheizung im 18. und 19. Jahrhundert. – *Europa in der Frühen Neuzeit*, Band 7. Herausgegeben von Erich Donnert.

- Köln, Weimar, Wien, Böhlau Verlag. www.vandenhoeck-ruprecht-verlage.com/themen-entdecken/geschichte/geschichte-der-fruehen-neuzeit/42172/europa-in-der-fruehen-neuzeit-festschrift-fuer-guenter-muehlpfordt
- MAISTE, JUHAN 1996, *Eestimaa mõisad. Manorial architecture in Estonia. Gutsarchitektur in Estland*. Tallinn.
- 2002, *Tuldud teed tagasi Retracing steps*. Tallinn.
- MENDE, JAN 2015, *Die Tonwarenfabrik des Tobias Chr. Feilner in Berlin*. München-Berlin.
- Merkintöjä 2015. *Engelin merkintöjä. Havaintoja tavasta rakentaa Pietarissa ja rakennusmateriaalien ominaisuuksista*. Museoviraston raportteja 3. Toim. Jarkko Sinisalo. https://museovirasto-craft-assets-production.s3.eu-north-1.amazonaws.com/Meista/Julkaisut/engelin-merkintoja_pienennetty.pdf
- MOISIO, MINNA 2025, *Kaakeliuuni Suomessa*. Aviator.
- NEUFFORGE, JEAN-FRANÇOIS 1765, *Recueil élémentaire d'architecture*. Volume V. Paris. <https://bibliotheque-numerique.inha.fr/collection/item/15725-recueil-elementaire-d-architecture-volumes-1-et-2?offset=2>
- NIKANDER, GABRIEL 1916, *Byar och gårdar i Helsinge från 1750 till 1865*. Bidrag till Helsinge sockens historia utgivna av Svenska odlingens vänner i Helsinge.
- NORDENBERG, ANDERS JOHAN 1739, Rön om kakelugnar och deras omläggning. – *Kungliga Vetenskaps Akademiens Handlingar*. Jul. Aug. Sept. 1739.
- Okulus 2004, *Kyminlinna*. Rakennushistoriaselvitys. Senaatti-kiinteistöt. www.senaatti.fi/app/uploads/2017/10/2004_Okulus_Kotka_Kyminlinna_RHS.pdf
- Okulus 2009, *Turun Akatemiatalo, entinen Akatemiatalo, nykyinen hovioikeuden talo*. Rakennushistoriaselvitys. Senaatti-kiinteistöt. www.senaatti.fi/app/uploads/2017/05/3141-2009_Okulus_Turun_Akatemiatalo_RHS_web.pdf
- Okulus 2019, *Valtionuuvoston linna*. Kortteliselvitys. Rakennushistoriaselvitys. Senaatti-kiinteistöt. www.senaatti.fi/app/uploads/2019/06/VNL_RHS2019_Kortteli.pdf
- OINONEN-EDÉN, ELLI 1991, *Pielisjärven ja Juuan historia 1811–1864*. Lieksan kaupunki.
- OVSJANNIKOVA, ANNA & ORLOV V. P. & BREVDO N. I. 2019, *Ob opredelenii predmeta ohrany objekta kulturnogo nasledija federalnogo znatsenija 'Dvoretš Tavritšeskii'*. (Huonekohtainen inventointi). <http://kgiop.ru/media/uploads/userfiles/2019/10/09/01-26-2072.pdf>
- PALSCHAU, PETER 1855, *Nastavlenie k ustroistvu duhovyh i utermarskih petšei v pervonatšalnom ih vide*. Наставление к устройству духовых и утермарковских печей в первоначальном их виде. Sankt Peterburg.
- PEHKONEN, MARJA 1981, Herttoniemen kaakelitehdas. – *Narinkka*. Helsingin kaupunginmuseo.
- PEISA, OUTI 1982, *Kaakeliuuni*: Porvoon museon näyttely Vanhassa Kappalaisentalossa 18.6.–31.8.1982. Porvoon museo.
- Pris-courant Wilhelm Andsténs kakel- och fayence-fabriks tillverkningar 1883*. Helsingfors. www.doria.fi
- Priskurant öfver Arabia fabriks tillverkningar af kakelugnar och spisar 1.1.1897*. Helsingfors. www.doria.fi

Priskurant öfver Arabia fabriks tillverkningar af kakelugnar och spisar 1.1.1914. Helsingfors. www.doria.fi

PUTKONEN, LAURI 1990, Bockin talon muutos

kenraalikuvernöörin asunnoksi. – *Carl Ludvig Engel 1778–1840*. Toim. Henrik Lilius & Veikko Kunnas. Näyttely Helsingin Tuomiokirkon kryptassa. Opetusministeriö.

— 1997, *Domus Litonii 1847–1997*. Toim. Marie-Louise Litonius ja Pär Sirén. Vantaa.

— 2017, Andsténin tehdaskortteli Sörnäisissä – 1800-luvun start up -yrityksiä ja uusiutuvaa energiaa. – *Kaupungin piirteet – Stadens prägel – Outlining a City*. Toim. Juha Ilonen. Pro Helsingfors – Pro Helsinki.

PÖYKKÖ, KALEVI 1972, *Das Hauptgebäude der Kaiserlichen Alexander-Universität von Finnland*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakausikirja 74.

RAAL, MATI 2016, *Moisate kadunud hiilgus*. Tallinn.

Rakkolanjoen kaakelitehdas Osakeyhtiö. Uunikuvasto 1920, 1924. Viborg.

RAMSAY, ANDERS 1904, *Från barnaår till silverhår. Skildringar*. Andra avdelningen. Söderström.

RODENKOV, ANDREI & LIHOLAT, KONSTANTIN 2013, *Izraztsovye petši Vyborga*. Sankt Peterburg.

— 2023, *Izraztsovye petši Vyborgskogo rajona Leningradskoj oblasti = Kaakeliuunit Leningradin alueen Viipurin piirissä*. Inkeri.

ROMM, ALEKSANDR 1953, *Russkie monumentalnye reliefi*. Iskustvo. Moskva.

SCHROETER, EBERHARD, JOHANN 1790, *Primetšanie o pritšinah holoda*. – *Trudi Volnogo ekonomičeskogo obščestva XII*. Tom

XII. Sankt Petersburg. <http://veorus.ru/библиотека-вэо/труды-императорского-вэо>

— 1793, Anzeige der Ursachen der Kälte einiger Wohnzimmer und Instruktive wie die in St. Petersburg wegen Holz-Ersparung gut gefundenen Stuben-Oefen zu bauen sind. – *Auswahl ökonomischer Abhandlungen welche die Keiserliche freye Ökonomische Gesellschaft in Sankt Petersburg in teutscher Sprache erhalten hat*. Sankt Petersburg. https://reader.digital-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10535235_00005.html

Seela, Jacob 1982, En åboländsk lergodsmanufaktur. Fortuna Faience- och Lerkärilsfabrique i Nagu 1816–1867. – *Budkaveln*. Åbo Akademi.

Seela, Jacob 1994, En skärgårdsherrgård och dess kakelugnar. Saaristolaiskartano ja kartanon kaakeliuunit. – *Museotiedote* 2. Turun maakuntamuseo.

Sihvonen, Outi 2020, *The Vestal Virgins and Power: Tradition and Change in Third Century Rome*. Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1670-9>.

Siilivast, Mart 2013, *Uue-Põltsamaa mõisa peahoone. Kultuuriväärtusega hooneosade inventeerimine*. Muinsuskaitseamet. Tartu. muinas.ee/ftp/MKA_eritingimused/2012_32_Uue-Põltsamaa_24012_avaldamiseks.pdf

Sinisalo, Jarkko 1981, Katajanokan kasarmin suunnittelu ja rakentamien 1816–1838. – *Suomen Museo*. Suomen Muinaismuistoyhdistys 1980.

Sinisalo, Jarkko, Lisäys C. L. Engelin painettujen kirjoitusten luetteloon: Anleitung zu m Bau des Russischen Stubenofens.

- Herausgegeben von C. Herrlich. Berlin 1821. – *Suomen Museo*. Suomen Muinaismuistoyhdistys 1984.
- Sinisalo, Jarkko 1990, Katajanokan kasarmin komppaniasali 1819. – *Carl Ludvig Engel 1778–1840*. Näyttely Helsingin Tuomiokirkon kryptassa. Toim. Henrik Lilius & Veikko Kunnas. Opetusministeriö.
- SIPOVSKAJA, NATALIA 2008, *Farfor v Rossii XVIII veka*. Sankt Peterburg.
- SJÖBERG, URSULA 1994, *Carl Christoffer Gjörwell 1766–1837*. Byggnader och inredningar i Sverige och Finland. Stockholmia förlag.
- SOIRI-SNELLMAN, HELENA 2003, *Turun kaakelin kakluunit. Turun kaakelitehtaan uunimallit 1874–1954*. Turun maakuntamuseon julkaisuja 3.
- SOKOLOVA, TATJANA & ORLOVA, KARINA 1982, *Glazami sovremennikov. Russkii žiloi interior pervoi treti XIX veka*. Leningrad.
- SMIRNOV, V. N & JOLŠIN D. D. 2017, Brick stamps in Saint Petersburg Province in the mid-19th – early 20th century. A catalogue and study. – *Bulletin No 7. Material culture of St. Petersburg*. Volume IV. www.archeo.ru/izdaniya-1/seriinye-izdaniya/byulleten-instituta-istorii-materialnoi-kultury-ran.-ohrannaya-arheologiya/BUL072017.pdf
- St. Petersburgische Zeitung* 1815. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- STRAUSS, KONRAD 1969, *Die Geschichte der Töpferzunft von Mittelalter bis zur Neuzeit und die Kunsttöpfereien in Alt-Livland (Estland und Lettland)*. Basel.
- ŠUISKI, VALERI 1986, *Vincenzo Brenna*. Zodtšie našego goroda. Lenizdat 1986.
- Suomen kartanot ja suurtilat I–III 1939–1941*. Toim. Eino Jutikkala & Gabriel Nikander. Kustannusyhtiö Kivi.
- Suomenlinnan rakennusten historia* 1997. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 17. Suomenlinnan hoitokunta.
- SVIYAZEV, IVAN 1852, *Teoretitšeskie osnovanija petšnogo iskusstva v primenenii k ustroistvy raznyh nagrevatelei, k otopleniju ventilyatsii zdanii*. Sankt Peterburg.
- Tekniska förenings i Finland Förhandlingar*. Januari 1917.
- Tri veka 2004. *Tri veka Sankt-Peterburga. Entsiklopedii III*. S-Peterburg.
- TRIST, AUGUST FERDINAND 1815, *Grundsätze zur Anfertigung richtiger Anschläge welche die Land-Baukunst in sich begreift*. band 3. <https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/df/24569/1/>
- Tsarskoïe selo* 2005, La résidence d'été des empereurs de Russie. Ed. Larissa Bardovskaja. Saint-Pétersbourg.
- TUNANDER, BRITT OCH INGEMAR 1973, *Kakelugnar*. ICA-förlaget Västerås.
- UHNALEV, ANDREI 2002, *Mramornyi dvorets v Sankt-Peterburge. Vek vosemnadtsatyi*. Sankt-Peterburg.
- 2015, Projektnaja grafika masterov russkoi arhitektury kontsa XVIII–natšala XIX veka v arhive vyborskoï usadby Monrepo. – *Arhitekturnoe nasledstvo* 62. Moskva, Sankt Peterburg.
- Ukazatel proizvedenii Otetšestvennoi Promyšlennoisti*. Ha vystavke 1833 goda v Sanktpeterburge.

Ukazatel vystavki rossiskih manufakturih v Sankt Peterburge v 1839 godu.

VIISTE, JUHANI 1943, *Viihtyisä vanha Viipuri.*

Kulttuurimuistojen, kuulujen puistojen, kauniiden tornien kaupunki: Yleisiä rakennuksia ja yksityistaloja, kotiseutukulttuurin muitakin aloja. WSOY.

Wilh. Andsténs fabriks aktiebolag Wilh. Andsténin tehdasosakeyhtiö 1917. Helsinki.

VORONOV, M. G. & HODOSEVITŠ, G. D. 1990, *Arhitekturnii ansamble Kamerona v Pushikine.* Lenizdat.

VORONOV, N. V. 1960, Russkie izrazetsy XVIII veka. – *Pamjatniki kultury. Issledovanie i restavratsija.* Akademija nauk SSSR. Moskva.

ZAMETKI 2003. Karl Ljudvig Engel. – *Zametki o tom, kak strojat v Peterburge i o katšestve stroitelnyh materialov.* Ed. Jarkko Sinisalo & Valdemar Melanko. Institut Rossii i Vostotšnoi Jevropy. Helsinki 2003.

ZADOW, MARIO ALEXANDER 2001, *Karl Friedrich Schinkel – ein Sohn der Spätaufklärung.* Die Grundlagen seiner Erziehung und Bildung. Stuttgart.

Åbo slott. Vägledning genom förborgen 1971. Åbo stads historiska museet

Henkilöhakemisto

Abamelek-Lazarov, David	29	Cronstedt, Beata Sophie	62	Herlin, Gustaf Albert	94
Ahrenberg, Jac.	11, 101, 102, 103, 105	Cronstedt, Carl Johan	23, 44	Herrlich, Carl	43, 45, 62, 88
Aleksanteri I	17, 49, 64	Delafosse, Jean-Charles	25, 31	Hillberg, Carl Eric	69
Alfthan, Johan David	57, 84	Deržavin, Gavril	33	Hoffmann, Johann Christian	22
Aminoff, Fredrik Gustaf	88	Elisabet	13	Holmquist, Gustaf	77
Amozov, Nikolai	63	Engel, Carl Ludvig	9, 10, 11, 22, 42–45, 48, 49, 51, 59, 61–63, 67, 69, 70, 72–75, 81, 88, 94, 95, 97, 101, 102, 108	Horoševski, A.	27, 29, 55
Andstén, Gabriel Vilhelm	97	Engel, Carl Alexander	8, 67, 68	Hägberg, Abraham	97, 99
Andstén, Mikael	95, 97	Feilner, Tobias Christoph	17, 23, 108	Jachtmann, Heinrich	22
Andstén, Otto Aleksander	97	Firnhaber, Johann Christian	22, 44, 45	Jakovlev, Savva	39, 40, 75, 77, 84, 89
Anthing, Johann Friedrich	22	Fock, Johann Diedrich	31	Jolšin, Denis	107
Aspelin, Waldemar	102	Fredrik II	14, 20	Jusupov, Nikolai	14, 38
Bassi, Charles	33, 74	Furmann, Pjotor Romanovič	95, 96	Kaila, Panu	99
Baumer, Johann Paul	20	Gadd, Fredrik Adrian	96	Katariina II	9, 14, 17, 29, 55, 70, 72, 108
Berson, Philipp Bernhard	45	Gebauer, Adolf Fredrik	49, 62, 63	Kiseleff, Feodor	96
Bezborodko, Aleksandr	14, 26	Gille, Nicolas François	29	Klami, Veli	84
Björkenheim, Lars Magnus	74	Granstedt, Pehr	67	Korastileff, Nikolai	62
Blesson, Johan Ludwig	25	Green, Karl Edvard	93	Kozlov, Aleksandr	75
Bock, Gustaf Johan	11, 49	Grottenfelt, Georg Erik	88	Kozlovski, Mihail	26, 28, 29, 39
Von Born, Samuel Fredrik	73	Gjörwell, Carl Christoffer	63, 69	Ksaveri, I. G.	29
Bosse, Harald	72	Gylich, Pehr Johan	74	Lagervall, Jacob Fredrik	92
Brenna, Vincenzo	29, 36, 55, 73	Heidenstrauch, Johan Henrik	67	Lesche, Anders Johan	70, 71, 75, 76, 106
Cameron, Charles	29			Leisten, Petter Johan	62
Von Cancrin, Frans Ludwig	17, 19, 44			Lemm, Ivan	15
Chryselius, Johann Wilhelm	22			Leutmann, Johann Georg	20
Conradi, Albert Friedrich	29, 31			Lesszig, Carl	77, 93

Linsén, Gabriel	95	Nikolai I	106	Strauss, Konrad	10, 82
Lohmann, Christian Rudolf	42	Nordenberg, Anders Johan	23	Šubin, Fedot	29, 55
Lohrmann, Ernst Bernhard	97	Nordman, C. A.	66	Sundman, Gustaf Wilhelm	49, 108
Lukasevitš, Silvius	20	Palladio, Andrea	15	Šutov, Aleksandr	107
Lund, Amalia	93	Palschau, Peter	20	Svaetichin, Victor	77, 80, 81
Lunin, Ivan	49, 51, 55, 67, 72, 75, 94, 106, 108	Pavlov, Aleksandr	31	Svijazev, Ivan	20
Lunin, Mihail	107, 72	Pietari I	13, 14, 20	Thesleff, Aleksander Amatus	81
Lvov, Nikolai	15, 17, 26, 43, 44, 45, 55	Prokofjev, Ivan	29, 54	Thesleff, Peter Georg	59, 81, 84
Lysikrates	26, 27	Quarenghi, Giacomo	26, 29	Tilljander, Emmanuel	49, 63
Malm, Erik	93	Rachette, Jacques-Dominique	29	Tolstoi, Fedor	95
Mannerheim, Carl Gustaf	97	Ramsay, Anders	73	Triest, August Ludwig	21, 22
Martinelli, Guiseppe Antonio	31, 32	Rusca, Luigi	29	Uttermarck, Johann Heinrich	17, 20, 61
Medem, Christoph Johann Friedrich	55, 56, 58, 66, 108	Saly, Jacques François Joseph	63, 82	Veldten, Georg Friedrich (Juri Felten)	31
Melartin, Konstantin	92	Schinkel, Karl Friedrich	17, 108	Venetsianov, Aleksei	95
Menelaws, Adam	17	Schroeter, Eberhard	15, 16, 22, 43, 44, 95	Volkov, Feodor	17
Mustonen, Antti	107	Simberg, Hugo	77, 79	Werner, Georg Friedrich	22
Neufforge, Jean-François	25, 26	Sirén, A.	77	Westerberg, Gustaf	93
Nicolay, Ludwig Heinrich	31, 33	Stenberg, Carl	62	Wrede, Fabian Casimir	23
		Steinheil, Fabian	59, 75	Žukovski, Vasili	95
		Sterky, Karl Gustaf	72, 77	Öfverberg, Josef	25, 62, 69

UUNIUUTUUS PIETARISTA kääntää katseen valkoiseen kaakeliuuniin ja taustoittaa sen lämpöteknistä kehitystä. Uunityyppi oli kaikkein yleisin empiren ja myöhäisempiren kaudella mutta on jäänyt vähälle huomiolle. Sen tyyllilliset muodot ja mallit kehittyivät Pietarin vaikutuspiirissä. Kaakeleita valmistettiin 1810-luvulta lähtien massa-tuotantona, mikä selittää empireuunin runsaan esiintymisen Suomenlahden molemmilla rannoilla. Selvitys tuo esiin

Carl Ludvig Engelin ratkaisevan osuuden uunityypin suosioon Suomessa, sen julkisissa rakennuksissa, kaupunkitaloissa ja kartanoissa. Kuvan sileä ja koristeeton uuni edustaa lähes koko 1800-luvun ajan suosittuna säilynyttä tyyppiä, josta on esimerkkejä kautta maan, länsirannikolta itäisimpään Suomeen.

ISBN 978-952-368-200-9 (painettu) | ISBN 978-952-368-201-6 (pdf)